MOST

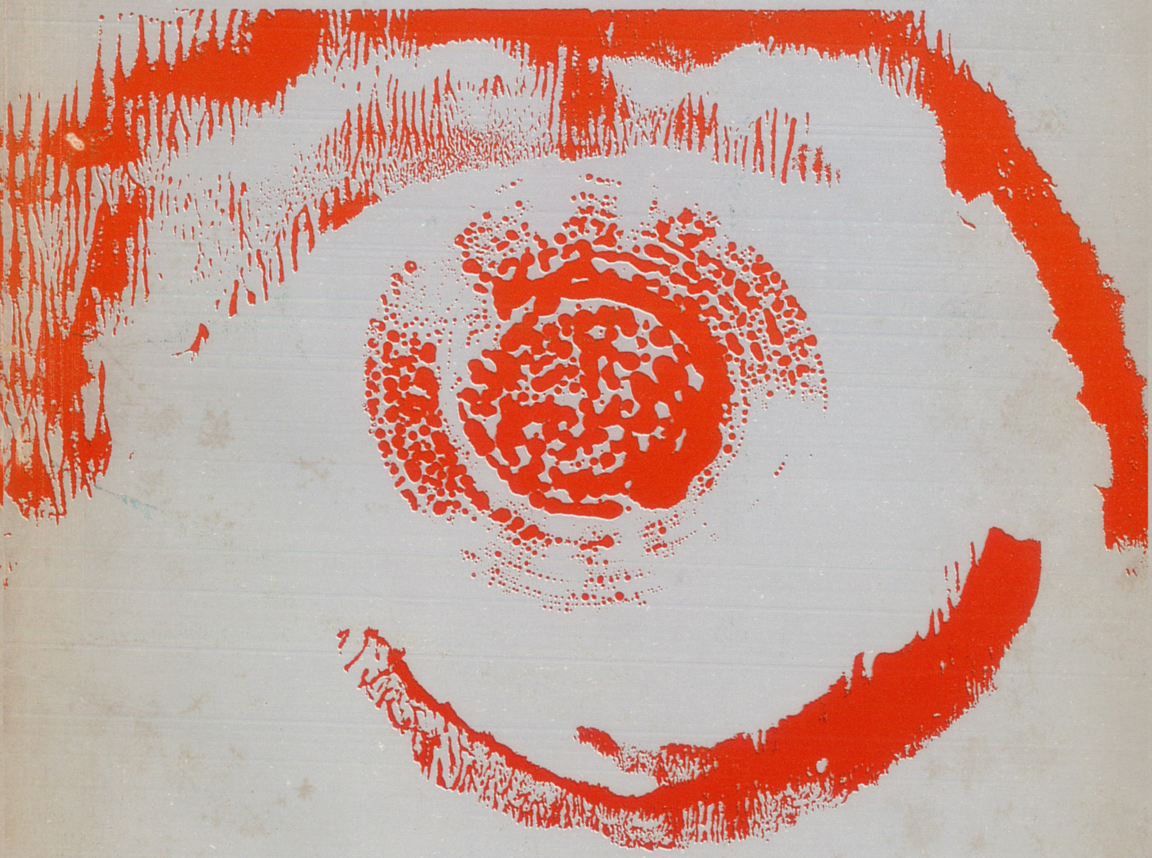

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUATERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 28 VOLUME ČÍSLO 1—2 NUMBER

MOST 1981 ROČNÍK-VOLUME 28 ČÍSLO-NUMBER 1-2

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU • A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA • Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA

Predseda: Osv. pán Roger William Gries, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svorada • President: Right Reverend Abbot Roger William Gries, OSB, Saint Andrew's Abbey

Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc • Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA • Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA

Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka • Predplatné: USA a Kanada $8.00. V ostatných krajinách $8.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH:

Dr. Imrich Kružliak, Európa je našou spoločnou vlasťou *2* • **Ján Okáľ** Cesta do hlbín noci *21* • **Karol Strmeň,** Z novších prekladov: (Zlomok - Nad smrťou infanty Dony Márie - Voda zasnežená cédrami a višňami - Moreplavci - Divadlo - Parafráza prvého žalmu) *34* • **Dr. J. G. Cincík:** Kapitán John Smith admirál Novej Anglie a jeho styky so Slovenskom *38* • **Karol Strmeň:** (Pieseň o konci sveta - Záhrada - Oceán - Rok - Grécky portrét - Kaviareň) *45* •

INTERVIEW

Jána Okáľa s Dr. Cincíkom: Debrov a Svätá Mara nad Tarnavou *51* • **Milan S. Ďurica:** Historický pôvod a povaha slovenského nacionalizmu *60* •

ZAZNAMENÁVAME

Augustín Visco: Slovenskí básnici v povojnovom Ríme *79* •

KNIHY

J. M. Kirschbaum: Desať rokov činnosti SKS *86* • **Š. Vragaš:** O knihe Zlaty Dônčovej »Divotvorný lekár z Rudna«

«Divotvorný lekár z Rudna» *88* •

Obálka od majstra T. Kovalíka

Úprava: Dobrá kniha • Slovenský ústav Cleveland 1981 • Printed in Canada by Friends of Good Books, Cambridge, Ont. Canada.

Európa je našou spoločnou vlasťou

(Príspevok k histórii česko-slovenských vzťahov, II.)

Dr. Imrich Kružliak

Košický program je «košickým» a teda i slovenským programom len podľa miesta, kde bol proklamovaný. Vyhotovený bol v Moskve a pravé nebezpečenstvo tohto «vládneho programu» sa skrývalo v tom, čo sa na Slovensku prehliadalo, ale čo si povšimli demokratickí pozorovatelia tejto politickej scény, ktorí prichádzali z Londýna. P. Tigrid svoje stanovisko vyjadruje takto: «My nekomunisté jsme se zhrozili; byla to na první pohled platforma k postupné likvidaci parlamentní demokracie a demokracie vůbec. Bylo nám jasné, co znamenají jednotné odbory, jednotná organizace mládeže, «lidová» armáda, národní výbory... co jiného, než nástroje k uchvácení totalitní a výlučné moci komunisty, jimž ostatně už byla svěřena klíčová ministerstva».[114] «Oslobodenie», ktoré prichádzalo z Východu, oznamovalo súmrak demokracie. A nastolená «ľudová demokracia» bola len kamuflážou na postupné presadenie komunistickej totality za pomoci demokratických strán, ktoré v svojej krátkozrakosti nevedeli odhadnúť pravé ciele komunistov a mobilizovať všetky sily na obranu pravých záujmov slobody a nezávislosti oboch národov.

Čo sa týka vlády Slovenskej republiky, ktorá bola v prvom rade povinná brániť samostatnosť Slovenska, tá čakala tak dlho, až bolo s každou domácou akciou neskoro. A v zahraničí, okrem Sidora vo Vatikáne, sa nikto neodvážil ani len verbálnym vyhlásením dištancovať sa od spojenectva s Hitlerom a prihlásiť sa na stranu spojencov. Pochopiteľne, nebola to ľahká situácia, lebo západné mocnosti a nakoniec aj ZSSR prijali obnovu ČSR, a Slovensko bolo spojencom Hitlerovým. Z hľadiska slovenskej histórie, ako aj ďalších perspektív slovenskej politiky, nemala zmiznúť z politickej scény bez protestu jej predstaviteľov, a to prv,

114 Nad rozbitým džbánem jedné politiky. Rozhovor Zdeňka Mlynáře s Pavlem Tigridem. (Svědectví, s. 235, č. 58, 1979).

než sa Beneš vrátil do obnovenej republiky. Hlas osamelého Sidora bol slabý,[115] ostatní diplomati mlčali a slovenskí politici, aj tí, ktorí boli jasne protinacisticky orientovaní, mlčali tiež. To bola ich politická prehra. Neboli pripravení na dobu a najmä nepredvídali akcie, ktoré prišli skôr ako očakávali.

Početní politickí predstavitelia Slovenskej republiky (M. Sokol, M. Mičura, J. Sivák, Š. Ravasz, M. Pružinský, G. Fritz, G. Medrický, J. Stano, V. Tvrdý, P. Čarnogurský, V. Moravčík, K. Čulen, R. Čavojský, J. Mora, A. Germuška a iní) boli po celý čas protinacisticky orientovaní, ale keď prišla chvíľa rozhodnúť sa, akoby sa spoliehali na osud. Niektorí z nich, ako Sokol, Čarnogurský, Mičura a iní bol zasvätení do plánov generálov (Malára a Čatloša) a spoliehali sa na vojenské povstanie, ktoré mali začať vo chvíli, keď vzdušná čiara medzi prednými sovietskymi vojmi v Poľsku (Krakov) a v Maďarsku (Miškovec) ukáže, že je strategicky krytá aspoň polovica slovenského územia.

Vyhlásenie o budúcom osude Slovenska

Pre tento prípad sľuboval gen. Malár úspech ozbrojeného povstania. V súhlase s tymito prípravami mal evakuovať na Sliač aj slovenský snem, resp. i Ľudová strana. Tu mal snem, súhlasne s akciami armády, vydať vyhlásenie o budúcom osude Slovenska. Vo vyhlásení sa malo vypovedať spojenectvo s Hitlerom, mala sa vládna moc preniesť na armádu a «slovenská štátnosť sa mala rešpektovať dotiaľ, kým o nej národ ústavne nerozhodne».[116]

---

115 »Sidor stále pečie niečo vo Vatikáne«- priznal Husák v správe »O vývoji situácii na Slovensku«, ktorú 7. júla 1944 pripravil pre Šmidkeho moskovskú misiu v lete 1944. (Svědectví, s. 375, č. 58, 1979). Viac o Sidorových akciách v knihe Sidor K. : Šesť rokov pri Vatikáne, Scranton, Pa. 1947.

116 Z Čatlošových osobných zápiskov, s. 1, ktoré uchováva autor. - Čatloš sa tu kriticky rozchádza z Tisovými rozhodnutiami na konci vojny, ale zostáva rozhodným zástancom slovenskej samostatnosti. Píše, že - národ sa nepostavil koncom augusta 1944 proti svojmu slovenskému štátu a nepostavil sa proti nemu ani minister národnej obrany!... Čatloš po udalostiach 29. augusta 1944 (ktoré nazýva »partizánskym vyprovokovaním predčasného povstania« - pozn. autora) ... hájil Slovenskú republiku naďalej!

Takéto vyhlásenie mal prečítať predseda snemu M. Sokol, ktorému dôverovala armáda, s ktorým udržiavali kontakty aj politici občianskeho smeru v ilegalite a ktorého kategoricky neodmietali ani Londýn ani Moskva. O Sokolovi a jeho politickej orientácii sa sympaticky vyjadruje aj G. Husák, ako o «najvýraznejšej osobnosti z vedenia HSĽS»,[117] protinacisticky a demokraticky orientovanej. Sokol si koncept takéhoto vyhlásenia už pripravoval a radil sa o ňom s prezidentom Tisom, gen. Malárom i Ursínym. Tento plán nevyšiel, lebo ho predbehli partizánske akcie Veličkove v Martine v noci 27. augusta 1944 a v ich dôsledku potom predčasné vyhlásenie ozbrojeného povstania v Banskej Bystrici 29. augusta. Zostáva však dokumentom, že ani demokratickí predstavitelia Slovenskej republiky nechceli klásť hlavu na klát Benešovi a Stalinovi.

Napriek rôznym dementi [118] prezident Tiso bol informovaný o vojenskom pláne rovnako, ako bol informovaný aj o pripravovanej evakuácii snemu a strany na Sliač. Len on sám odmietol opustiť Bratislavu aj pre prípad, že by ho Nemci vzali ako rukojemcu.[119] Ťažko si tiež predstaviť, aby gen. Malár po porade u prezidenta bol šiel do rozhlasu povedať známu výzvu na vojakov i verejnosť, že ešte neprišiel náš čas,až príde,potiahneme všetci za jeden povraz.[120] Toto vyhlásenie mohol spraviť len so súhlasom prezidenta Tisu, ak nie vôbec na jeho príkaz. Veď i v rozhlase hovorili jeden o druhom.[121] Okrem toho Malár udržiaval s Tisom a Sokolom taký dôverný styk, aký vyžadovala vážnosť chvíle a o tom vedel len najužší kruh zasvätených. Gestapo však správne vystihlo zmysel Malárovej výzvy a po jeho prílete do Prešova, kde bol veliteľom dvoch dôležitých divízií, ho

---

117 (Husák G.: tamtiež, s. 73. - Sokol za účelom získať informácie od Šrobára o Benešových zámeroch voči Slovensku politicky taktizoval , preto sú mylné tvrdenia o jeho príklone k čsl. koncepcii. (Jablonický J.: tamtiež, s. 183 - 187).

118 (Zborník Slovenského národného povstania, s. 264 - 265).

119 Pri tomto rozhovore v kancelárii prezidenta Tisu som bol osobne prítomný spolu s predsedom snemu M. Sokolom . Bolo to po bombardovaní Bratislavy na jar 1944 , keď sme pripravovali evakuáciu Slovenskej ligy, aby sme zachránili jej cenný archív. Išlo o to, či by sa nemal pripraviť strategický evakuačný plán. Prezident súhlasil a poznamenal, že aj snem bude musieť evakuovať.

120 Husák G.: tamtiež, s. 219. - Vnuk Fr.: tamtiež, s. 68.

121 Vnuk Fr.: tamtiež.

zatklo a jeho divízie nemecká armáda odzbrojila. Od toho času aj prezident Tiso bol pod stálou kontrolou Gestapa, lebo Nemci už neverili nikomu.

Malárov-Čatlošov-Sokolov plán nevyšiel rovnako, ako nevyšiel Štúrovi plán s jeho revolúciou. Z histórie národa nemožno vytrieť ani tieto plány a pokusy, lebo sú dôkazom slovenských snáh a myslenia. A v americkom exile zanikol vtedy aj hlas Milana Hodžu, ktorý márne varoval Západ pred rozdelením sveta na záujmové sféry[122] a Beneša pred jeho dôverou Stalinovi.

Hlas osamelého bol slabý

Slováci nevedeli a nechceli pochopiť, že by Západ ľahkovážne vydal národy strednej Európy proti ich vôli Stalinovi. A práve to bola politická realita. Na ňu nakoniec doplatili nielen predstavitelia Slovenského štátu, aj vodcovia povstania, ľudáci, demokrati i komunisti. Putovali do žalárov, na šibenicu, alebo do exilu. V tejto otrasnej situácii začal aj nový charakter česko-slovenských vzťahov, ktoré sú poznačené nejednou tragédiou a obeťou, od povstania, cez roky ľudovej demokracie až do konca stalinizmu. Po Dubčekovom veľkom roku 1968, kedy aj Slováci prispeli úmornou snahou do procesu zhumanizovať komunistický socializmus, čo bola márna snaha, lebo ju zahlušila sovietska okupácia, Slovensko sa dožilo federatívneho postavenia v novom Česko-Slovensku. Je to za ťažkých pomerov dosiahnutá čiastočná rehabilitácia idey slovenskej samostatnosti. Aj keď pod firmou komunistickej federácie, Slovensko získalo pocit politického subjektu a mnohé veci vybavuje si dnes vo vlastnej kompetencii. V preambule ústavného zákona o federácii čítame, že tvorci federácie «uznávajú neodňateľnosť práva na sebaurčenie až do oddelenia a rešpektujú suverenitu každého národa a jeho právo utvárať si slobodne spôsob a formu svojho národného a štátneho života».[123] Tu vyústil politický proces pod sovietskou okupáciou. Kde by bol skončil v slobodných podmienkach, nie je ťažko predpokladať.

---

122 Memorandum to the American Secretary of State Cordell Hull, 1944.
123 Chovanec J.: tamtiež, s 17.

Čo bolo pred povstaním? Čo prišlo po ňom?

Husákova hrozba Benešovi do Londýna r. 1944, že «na Slovensku sa rozmáha úsilie, aby sa Slovensko ako samostatná jednotka domáhalo v rozhodujúcej chvíli pričlenenia do ZSSR, keďže vedúce vrstvy české si nevedia predstaviť štruktúru budúcej republiky inakšie, než bola roku 1938»,[124] nezodpovedala zmýšľaniu Slovákov. Od ničoho nebolo Slovensko za vojny tak ďaleko, ako od túžby dostať sa do ZSSR. Tieto plány sa vyskytovali len v myslení niektorých komunistov, ktorí sa snažili urobiť Slovensko sovietom takto zaujímavejším. Medzi nich patril aj G. Husák. Husákova analýza vývoja a situácie na Slovensku od r. 1938 do 1944 je v mnohom ohľade objektívna a realistická. Tieto Husákove reálne alebo aspoň relatívne reálne koštatovania možno zhrnúť do týchto bodov:

1. Veľká časť agrárnikov, sociálnych demokratov, národných socialistov a živnostníkov (teda prevažne bývalých čechoslovákov) prijala hlinkovskú ideológiu a obliekala sa do uniforiem Hlinkovej gardy.
2. Sidor nesúhlasil s vyhlásením Slovenského štátu pod nemeckým diktátom, ale nestaval sa proti samostatnosti ako takej.
3. Ďurčanský vskutku začal pestovať vlastnú zahraničnú politickú líniu, akoby bolo «možno urobiť zo Slovenska druhé Švajčiarsko, neutrálny štát».
4. Obdobie od 14. 3. 1939 do júla 1940 bolo «etapou konsolidácie štátu, medzinárodného uznania (i od ZSSR) a pomerného kľudu». Po sovietsko-nemeckej zmluve z augusta 1939 väčšina obyvateľstva považovala daný stav «i keď nie za definitívny, tak aspoň za dlhodobý».
5. Ukázalo sa, že «Slovensko môže hospodársky samo osebe dobre obstáť, nenastal chaos hospodársky, ani menový, sociálny štandard neklesol, naopak».
6. «Doba potvrdzovala Tisovské tézy, Hitler Slovensko neobsadil, štát sa osvedčil, zvláštne komplikácie nenastali, v národnej stránke, t.j. v uplatnení sa slovenského národa doma, menovite vlastnej inteligencie, jazyka, prednosti pri obsadzovaní miest a pod. dosiahol sa značný pokrok proti stavu za ČSR».
7. «Londýnska emigrácia nemá zvláštny ohlas».

---

124 »O vývoji a situácii na Slovensku«, Svědectví, s. 138, č. 58, 1979.

8. Po Salzburgu, v júli 1940, kedy boli z vnútornej politiky na príkaz Hitlerov odstránení F. Ďurčanský a J.M. Kirschbaum, snažili sa Tuka a Mach zaviesť éru národného socializmu proti Tisovi. Až teraz začali rasistické zákony a pohon na opozičné elementy.
9. «Kňazi protestovali proti vyvážaniu židov, národný socializmus liezol každému z krku»...
10. Slováci organizovali prechody Čechov cez Maďarsko do Juhoslávie a Francúzska.
11. Mach poslal delegáciu komunistov (G. Husák, J. Poničan, M. Falťan, brat V. Clementisa, príbuzný M. Čulena a spisovateľ M. Gacek ako vedúci výpravy) na Ukrajinu, ale po návrate nik nikoho nenútil podať nejaké vyhlásenie.
12. Po Stalingrade sotva kto veril ešte v Hitlerovo víťazstvo. Týkalo sa to aj vládnych činiteľov.
13. Na Slovensku bolo «pomerne dosť tovaru, zásobovanie vcelku dobre fungovalo, proti okolitým územiam (Čechy, Maďarsko, Nemecko, Poľsko) bolo na Slovensku najlepšie. Platy zamestnancov a robotníkov boli mnoho ráz zvyšované, závody mali rôzne zásobovacie výhody, o nedostatku základných tovarov pre konzum nemohlo byť ani reči. Slovenská koruna bola v Strednej Európe najlepšou menou... ceny na čiernom trhu sú 1-5 násobok úradnej ceny, často sa držia i pri cene úradnej, kým napr. v Čechách dostupujú až 100-200 násobok... Nemecko dlhuje Slovensku 6 miliárd Ks. Zo Slovenska sa pašujú a súkromne vyvážajú potraviny, cigarety, liehoviny, textílie a pod. do Čiech, Nemecka, a inde. Slovenský priemysel sa veľmi zmodernizoval, do zariadení sa investovalo asi 2 miliardy Ks (za dva roky). Pomer slovenskej koruny k českej je úradne 1:1.65 v prospech českej K, v skutočnosti... reálna sila je asi 1:7 až 1:10 v prospech koruny slovenskej.»
14. «Úradníctvo štátne i súkromné je platené slušne. Priemyslová výroba je usmerňovaná, pokiaľ treba, pre nedostatok surovín... Ceny určuje Najvyšší úrad pre zásobovanie... Roľníctvo v podstate nie je regulované...»
15. «Slovensko je schopné samostatne hospodársky a finančne existovať, samo sa vie vydržať a má... aj potrebné sily (aj technické) i výrobné predpoklady ku konkurencii medzinárodnej.»

16. «Nedostatok pracovných síl je čiastočne preto, že 60 tisíc slovenských robotníkov pracuje v Nemecku a že značný počet ľudí je v armáde...»
17. «Za ČSR vládne strany na Slovensku (menovite agrárnici) vedené boli evanjelikmi, ktorí boli na špičkách úradov, podnikov a mali všetky výhody vládnucej kasty. Bola tu istá hegemónia istých luteránskych rodín...»
18. Hlinkovský režim... odstránil z vedenia svojich politických protivníkov (a to boli hlavne luteráni) a nasadil svojich ľudí, t.j. hlavne katolíkov. Z tejto odstavenosti vyplýva do značnej miery i opozičnosť luteránstva voči dnešnému režimu, ačkoľvek evanjelici spolupracovali a ešte dnes spolupracujú vo vláde, v sneme, v strane, garde atď...
Nesprávne sú mienky v zahraničí... akoby evanjelictvo od začiatku bolo proti tomuto režimu a ono jediné nieslo zástavu slobody...
19. Katolicizmus sa už za ČSR spútal s ľudáctvom... Pádom ľudáctva bude postihnutý katolicizmus... veľmi krute...
20. Pri sčítaní ľudu r. 1940 bolo na Slovensku vyše 30.000 Čechov, z ktorých sa asi len 4 tisíc prihlásilo za Čechov, väčšina sa hlásila za Slovákov a zbytok za Nemcov. Práve tí, ktorí vstúpili do nemeckej strany... často pomáhali terorizovať Slovákov alebo iných.
21. Slováci sú samostatný národ, majú tie isté práva a nároky ako každý iný národ. Dnes je tu výlučne slovenčina úradným jazykom... narazí na odpor každý, kto by sa chcel vrátiť ku koncepcii jednotného československého národa...
Po národnej stránke je tu isté sebavedomie, že si «vieme sami svoje veci riadiť v politike, hospodárstve, že môžeme mať svoje vojsko, vlastné úrady, že vlastná reč neni nič menej ako reči bývalých vedúcich národov... Čechoslováci sú biele vrany, aj to väčšinou českého pôvodu. Za uplynulých 6 rokov vývoj k národnému sebavedomiu... je najmarkantnejším znakom, ktorý sa nebude dať zmazať pádom režimu... vývoj národný sa nedá vrátiť späť do roku 1938, naopak klady dnešného režimu zostanú a dovŕšiť sa musí vývoj národný slobodou politickou a sociálnou.
22. Keď počúvame londýnsky rozhlas, uvedomujeme si, ako zostali... ľudia stáť v myslení z roku 1938, ako je ich myslenie a názory menovite v národnej otázke prekonané a ako hnev proti

režimu im zastiera oči k slepote v otázkach ostatných. Po skončení vojny nemôže pochodiť dobre na Slovensku nikto iný než ten, kto v národnej otázke zaujme jasné stanovisko. Slovákom po tejto stránke nebude nič brať z toho, čo majú a čo eventuálne i ľudácky režim si za zásluhu môže uviesť.»

23. «Česi stratili (rozbitím republiky, pozn. aut.) nielen slobodu politickú, ale i slobodu národnú... Slováci a Slovensko v svoj prospech získali. Nikdy nebol pomer väčšiny slovenských ľudí k českému národu tak srdečný a priateľský ako je dnes. Každý pomáha kde komu z českých ľudí môže... Bude záležať na českom národe, aký pomer si k Slovákom nájde, a podľa toho sa budú rozvíjať hlasy srdečné, alebo búrlivé.»

24. «Fakt je, že tento štát má samostatnosť, a to takú, aká je možná pri maličkom národe a aká je možná vo vojne... Svoje vnútorné veci si vedie režim sám. Hospodárstvo si riadia domáci ľudia. Zákonodarstvo, školy a pod. sú vedené domácimi ľuďmi. Vplyv nemecký je veľký, ale pritom nie taký, aby samostatnosť bola hlúpou maskou. Napríklad Gestapo na Slovensku za celých 5 rokov nezatklo jediného slovenského občana. Vilo Široký, ktorý bol z bratislavského väzenia odvedený na konfrontáciu do Brna, bol vrátený späť, ačkoľvek Nemci by mali sto chutí ho tam odpraviť.»

25. «Londýn, ktorý strieľa na štát, jeho samostatnosť a myslím-že tým triafa režim, strieľa vedľa.»

26. «Guľaté slová, že ľud si sám rozhodne potom, až budú pomery konsolidované, budí iba podozrenie, že sa niekto otvorenej mienky tohto ľudu ľaká a chce ju včas usmerniť a zabaliť.»

27. «Po obnovení republiky a návrate starých časov ČSR túžia ľudia práve tak, ako po svätoštefanskej korune.»

Toto sú do viacerých bodov zhrnuté myšlienky G. Husáka, ktorými podával do Moskvy obraz o Slovenskom štáte.[125]

125 Správa je datovaná 7. júla 1944. Správa bola určená pre Šmidkeho moskovskú misiu, ktorý 4. augusta ako delegát ilegálnej Slovenskej národnej rady odletel do Moskvy a vrátil sa 5. septembra 1944. (Svědectví, s. 341 - 382, č. 58, 1979).

Mnohé zostanú pamätné i pre budúcnosť, a treba ich uchovať, aby si ľudia na nich porovnávali pravdu o časoch, a tiež ako politici zabúdali na svoje slová vtedy, keď sami robili politiku a keď mali slúžiť tomu istému národu a brániť jeho práva. Časy sa menia - ako politici robia politiku. Husák tu vystavil Slovenskému štátu vysvedčenie spoľahlivosti, a čoskoro nato ho išiel likvidovať...

Tam, kde sa Husák riadil marxistickým ideologickým a triednym hľadiskom, prispôsoboval aj obraz Slovenska svojmu politickému želaniu. Preto ako objektívne nesprávne nemožno akceptovať tieto jeho stanoviská:

1. Voľby do slovenského snemu 18. 12. 1938 boli «hitlerovské». Boli to voľby s jednotnou kandidátkou (teda nie podľa demokratických pravidiel) a bez kandidátov marxistických strán, ale slobodné v tom zmysle, že neplatila povinnosť voliť, a tak každý mohol, ale nemusel ísť k volebnej urne, a mohol ale nemusel odovzdať jednotnú kandidátku.

2. «Organizovanú opozíciu» tvoria len komunisti, ako tvrdí Husák, nemožno rovnako akceptovať, lebo «kaviarenskú» alebo «domácu debatnú» opozíciu tvorili viaceré skupiny, ktoré nesúhlasili s politikou slovenskej vlády. Vláda o mnohých vedela, ale väčšinou nezasahovala proti nim, aby nevytvárala politických martýrov.

3. «Čechoslováci sa držia Londýna, komunisti svojho svetonázoru» — to možno tvrdiť len o pár ilegálnych špičkových činiteľoch na oboch stranách. Inak obe strany v tej či onej forme kolaborovali s režimom.

4. «Robotníctvo je nespokojné» — tvrdí Husák, ale «nie z dôvodov sociálnych». Po celý čas vojny správalo sa slovenské robotníctvo, až na ojedinelé nepokoje, mimoriadne disciplinovane.

5. «Západné demokracie stratili tu svoje sympatie» — to je tvrdenie úplne neopodstatnené, lebo i napriek kritickému postoju Slovákov voči Západu za jeho politiku v jeseň 1938, ich nádeje sa počas celej vojny upierali k Západu a nie k Sovietskemu zväzu.

6. «Zahraničná politika Beneša, menovite zmluva s ZSSR» sa všeobecne schvaľuje — je tiež tvrdenie jednostranné, lebo najmä u inteligencie prevládala obava najviac z toho, že je to privolávanie Sovietov do Strednej Európy.

7. «Nik nečaká oslobodenie od Čechov, väčšina ho vidí hmatateľne od Rusov... Chceme byť súčiatskou ZSSR... Keby... bola možnosť hlasovaním rozhodnúť, kde chcú Slováci štátoprávne patriť, aspoň 70% hlasovalo by za pripojenie k ZSSR, snáď 20% za novú, zbytok je v strachu a zmätený»... to sú Husákove tézy, kde želanie bolo otcom myšlienky. Slováci všeobecne túžili po skončení vojny. Aké sympatie mali ku komunistom (a tým aj Sovietom) ukázali už vo voľbách r. 1946, kedy takmer 70% voličov na Slovensku volilo demokratické strany. Že z Východu prichádzal len strach a nesloboda, to zažili kraje na strednom a východnom Slovensku už od leta 1944 pri výčinoch sovietskych partizánov, a potom pri prechode sovietskej armády cez Slovensko. Pre Čechov znamenal koniec vojny návrat národnej slobody a obnovu štátnej samostatnosti. Pre Slovákov priniesol koniec vojny najviac návratom Maďarmi okupovaných krajov južného a východného Slovenska a návrat historického Devína a Petržalky, ktoré po viedenskej arbitráži z 2. novembra 1938 okupovali Nemci. Strata štátnej samostatnosti sa všeobecne, okrem československy orientovanej, prevažne evanjelickej časti obyvateľstva, prijímala s nevôľou a veľkými obavami. Slovensko na konci vojny opustili nielen hlavní predstavitelia Slovenského štátu, ale aj väčšina popredných vedeckých pracovníkov a činiteľov Matice slovenskej, početná inteligencia a tisíce rodín. Už v prvých troch rokoch ľudovej demokracie (1945-1948) začalo sa uskutočňovať, čo naznačil Husák vo svojej správe «O vývvoji a situácii na Slovensku», že «pádom ľudáctva bude katolicizmus postihnutý veľmi krute».[126] A keďže katolíkov bolo vyše 80%, «krute postihovaná» bola väčšina národa, najmä jeho inteligencia, previerkami, zatýkaním, poštátňovaním škôl a internátov, likvidáciou spolkov, tlače a pod. Politický puč previedli komunisti na Slovensku už v jeseň r. 1947, keď pozatýkali stovky slovenskej inteligencie, policajným terorom a partizánskymi hrozbami zastrašili verejnosť a vynútili si vážne personálne zmeny v slovenských orgánoch.[127] Do tohto

---

126 tamtiež, s. 373.

127 Blasko S.: Slovakia in Blood and Shackles, Passaic, N.J. 1954. - Zúbek T.J.: The Church of Silence in Slovakia, Whiting, Ind. 1956. - Mrázek J.: Politické a právne postavenie Slovenska v ľudovodemokratickom Česko-

obdobia patria aj smutné procesy Národného súdu s popravou prezidenta dr. J. Tisu, deportácie nemeckého a maďarského obyvateľstva, konfiškácie majetku a pod. Dve kardinálne chyby poznačili prvé povojnové roky obnoveného Česko-Slovenska: 1. že politickí víťazi neurobili plebiscit, aby slovenský ľud slobodným spôsobom rozhodol či je za slovenskú samostatnosť alebo za spolužitie s Čechmi v spoločnom štáte; 2. že českí katolíci odopreli politickú spoluprácu so slovenskými katolíkmi. Z českej strany tu nebolo ani porozumenia ani pomoci.[128]

Slovenskí katolíci

Slovenskí katolíci, vytlačení v rokoch ľudovej demokracie z politického života, začali sa mimoriadne živo angažovať na poli kultúry. Ich koncetrácia okolo kultúrnych časopisov (Verbuma a Nová práca) patrí k najpozoruhodnejším zjavom v tomto období.[129] Bola to aj vážna podpora presadzovaniu demokratických snáh v celom národnom živote, ale menovite v kultúrnej oblasti, proti komunistickým ideologickým tendenciám. Rozpor medzi slovenskou a českou intelektuálnou vrstvou sa názorne prejavil hneď po komunistickom puči vo februári 1948. Zatiaľ čo slovenskí spisovatelia na kultúrnej konferencii 8. 4. 1948 prijali «manifest socialistického humanizmu»,[130] ktorým sa na jednej

---

slovensku. (Rozhľady N.Y., II. 1957). - Prečan V.: Slovenský katolicizmus pred prevratom 1948, Bratislava 1961. - Mikuš J. A. Die Freiheitsgedanken und die heutige Slowakei. (Slowakei, Köln, IV. 1966). - Lipták L.: Slovensko v 20. storočí , Bratislava 1968. - Plevza V.: Česko-slovenská štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ, Bratislava 1971. - Plevza V.: Víťazný február, Bratislava, 1972. - Husák G.: Z bojov o dnešok 1944 - 1950, Bratislava 1973. - Glejdura Š.: Dejinné metamorfózy Slovenska v rokoch 1945 - 1975, Zborník Slovensko v retrospektíve dejín, Lausanne 1976. - Kirschbaum J.M. : Slovakia in the 19th &20th Centuries, Toronto 1978.

128 Staško J.: Katolíci a Aprílová dohoda (MOST, Cleveland, s. 126 - 127, č. 3 - 4 , 1976).

129 Kružliak I.: Štvrťstoročie slovenskej kultúry 1945 - 1970 (MOST, Cleveland, č. 3 - 4, 1977 a č. 1 - 2,1978).

130 Slovenské pohľady, s. 19 - 34, č. 5, 1965. - Manifest socialistického humanizmu bol vyznaním slovenských spisovateľov a umelcov, že sa prihlasujú k »slobode umeleckého prejavu« (M. Gregor), ale tiež priznávajú, že »zostali celkom sami, velikášski Don Quijoti, tak smutní, opustení ..., ale pre dnešok sa nehodiaci« (Š. Jurovský), a hlásia sa už aj k »socialistickému realizmu« (P. Karvaš, D. Tatarka). V texte Manifestu však jasne zdôrazňujú, že »Je v záujme

strane hlásia k zásadám socializmu, ale na druhej strane chcú udržať možnosť individuálnych náhľadov v umení, aby zostalo umením a malo literárnu úroveň, v Prahe, z príkazu V. Kopeckého, zvolali Zjazd národnej kultúry, v dňoch 10.-11. apríla 1948, na ktorom proti slovenským spisovateľom prijali zásadu socialistického realizmu podľa sovietskeho vzoru, ktorý mal byť jediným a záväzným činiteľom umeleckej a vedeckej orientácie a okrem toho aj jedinou prípustnou pracovnou metódou, ktorá posilňuje zásadu vyššej ideovosti. Tak aj do slovenského umenia nadiktovali princíp straníckosti a tzv. kladných hrdinov. Ďalší vývoj, kedy socialististický realizmus svojou dogmatickou teóriou a praxou spôsobil nielen vulgarizáciu kultúry, ale viedol aj k prerušeniu «historickej kontinuity pokrokových tradícií slovenského umenia,»[131] spôsobil jeho hlboký úpadok, a v národe, kde v ťažkých situáciách literatúra suplovala politiku, zapríčinil nenapraviteľné škody, odsúdili rad radom aj početní spisovatelia.[132] Česko-slovenským vzťahom tu nepomohli ani nanútené zlučovania spisovateľov, umelcov, novinárov, vedcov, slovom všetkého, čo malo ľudskú dušu, aby tak pestovali nielen internacionálnu proletársku solidaritu, ale aj «československý proletársky národ». Aj keď sa všetky «zlúčené» organizácie stali poslušným nástrojom komunistickej politiky, pravý život národa sa vyvíjal pomimo a vedel si vždy nájsť únikové cesty na záchranu svojej tradičnej, slobodnej a humanistickej podstaty. Tieto snahy a túžby vyústili nakoniec v Dubčekovej ére r. 1968 v mohutný liberalizačný proces, ktorý zasiahol všetky oblasti života.

ďalšieho tvorivého vývinu slovenského umenia, aby bola jeho kontinuita zachovaná - lebo - spĺňalo a spĺňa dôležitú úlohu formovania slovenského národa ako kultúrnej jednotky«. Manifest prijala so sympatiami aj slovenská komunistická tlač (Pravda z 11. 4. 1948, Bojovník z 18. 4. 1948). Situáciu spisovateľov a umelcov jasne deklaroval A. Matuška: »Nech akékoľvek požiadavky kladieme na umenie, robíme tak v predpoklade, že zostane umením, nech čokoľvek žiadame od spisovateľa , mlčky predpokladáme, že jeho dielo bude mať literárnu úroveň... Básnik a spisovateľ nemôže byť na okraji života, ale ani na okraji umenia« (Slovenské pohľady, s. 34. č. 5, 1965).

131 cit. podľa Slov. pohľady, s. 34, č. 5, 1965.

132 Pamätné sú najmä spisovateľské zjazdy v Prahe z . r. 1965 a 1967 a aktív slovenských spisovateľov komunistov r. 1967. - Vnuk Fr.: Sedemnásť neúrodných rokov, s. 117 - 121, Middletown, Pa. 1965. - Svědectví, s. 89 - 105, č. 32 - 33, 1967.

Naše miesto v Európe

Skúsenosti oboch národov s jednou i druhou totalitou pričom treba poznamenať, že Česi museli za vojny znášať viac krutosť nacizmu a Sováci po vojne viac krutosť stalinizmu, dávajú im dosť dôvodov, aby vážne, zodpovedne a z perspektívy vlastných i európskych záujmov hľadali pre seba také riešenie, ktoré bude bezpečným a spoľahlivým základom pre všetkých. Šovinizmus, zaujatosť a antagonizmy nesmú mať miesto pri týchto úvahách. Musíme vychádzať z faktu, že stredná Európa je klinom medzi nemeckým a ruským svetom a že sa tu križovali a budú križovať ich mocenské záujmy. Po rozbití Rakúsko — Uhorska, aj keď ujarmené slovanské národy dosiahli r. 1918 národnú slobodu, nastalo v tomto priestore vákuum a jeho národy, mocenskými záujmami veľkých rozohrávané proti sebe, neboli vskutku subjektami svojich osudov, iba figúrkami na šachovnici, ktorými manipulovali iní. Súčasný stav v celej stredovýchodnej Európe je provizórium, ktoré nebude trvať veky. Národy v tomto priestore stali sa obeťou sovietskeho imperializmu. Nakoľko podstatným problémom riešenia ich osudov je otázka zjednotenia Nemecka, na čom nezáleží nielen Rusom, ale ani Západu, doplácajú na to i národy v stredovýchodnej Európe. Všetky sa dostali do sovietskeho orbitu proti svojej vôli, tragickým rozhodnutím víťazných mocností na konci druhej svetovej vojny. To je náš nezavinený osud, ktorý musíme znášať. Poznávame pritom, že stredná Európa bola chorá už od 19. storočia a že jej problémy nevyriešila uspokojivo ani prvá svetová vojna. Mozaika malých štátov, ktoré tu vznikli, spestrila mapu Európy, ale nezaručila tomuto priestoru potrebnú stabilitu. Vieme, že Rakúsko-Uhorsko sa muselo rozpadnúť, lebo nerozhodnosť dynastie a pýcha i neschopnosť feudálnych politikov neboli vstave vyriešiť národnostné problémy a zaistiť im politické práva a slobodný život. Po rozpade monarchie prežili sme 20 rokov šťastného života, hoc v tvrdých politických zápasoch, ale v slobodnom demokratickom štáte. Dnes poznávame, že to všetko bolo iba nenavrátnou ilúziou krátkeho času. Česko-Slovensko nebolo vstave zachrániť nás ani pred Hitlerovou ani pred Stalinovou agresiou a totalitou. Politická konštelácia po prvej svetovej vojne nevedela dať tomuto priestoru ani národnú ani mocenskú stabilitu. Nakoniec sme sa všetci dostali do kotla cudzej moci a

cudzích záujmov na vlastnú škodu.

Pred nami stojí osudová otázka: Čo teraz? Čo žiada od nás zajtrajšok a budúcnosť? Keď nateraz nemôžeme spraviť nič iné, pokúsme sa aspoň o výpoveď, ako si predstavujeme svoj budúci politický život a vzťahy národov na tomto nebezpečnom mieste v Európe. Emócie a ilúzie nám tu nepomôžu a rozum si musí volať za poradcu skúsenosť dejín a tvrdú realitu života.

Čo rozbila prvá svetová vojna, dala druhá svetová vojna dohromady brutálnou mocou. Národy sa jej podrobili, hoc s revoltami a odporom, a nutnosť žiť odsunula na čas aj ich práva na ľudsky i národne dôstojný život. Čo teraz, občania Európy, lebo nimi sme už viac ako čímkoľvek iným. Národného znamenia sa však nezbavíme nikdy, a to nás núti slúžiť svojim národom a premýšľať o ich budúcnosti. G. Husák, komunistický povstalec za obnovu ČSR r. 1944, oznamoval v lete toho istého roku do Moskvy dávno známu realitu: «Slováci sú samostatný národ, majú tie isté práva a nároky ako každý iný národ».[133] F. Peroutka, český exulant, už r. 1951 hovoril domovu: «Když Slováci budou chtít mít svůj stát, nikdo z Čechů jim v tom nemůže bránit».[134] Slovenský historik M. Gosiorovský v spoločnosti historikov r. 1963 vyhlásil: «Máme len jeden problém; nevieme ako sa s vami rozísť».[135] J. Ursíny, demokratický povstalec za ČSR r. 1944, za svojej návštevy v USA r. 1967 písal priateľovi do Európy: «Je koniec Československa. Drží nás už pohromade len sovietska moc a strach z ešte horšej budúcnosti... tieto národy sa už definitívne rozchádzajú...»[136] Danubius v liste redakcii Svědectví r. 1977 zo Slovenska napísal: «Československo ako spoločný štát dvoch malých slovanských národov prichádza ku koncu svojej existencie. Ani Čechom ani Slovákom sa už nechce žiť spolu».[137] E. Kohák, český exulant, hlása: «Slováci sami a jen Slováci mají právo rozhodnout o budoucnosti slovenského národa».[138] A Kohák hneď naznačuje aj perspektívu: «Svůj svébytný vývoj můžeme zaručit jen nejužší spoluprácí s ostatními

---

133 Svědectví, s. 376, č. 58, 1979.
134 V prejave v rozhlasovej stanici Slobodná Európa v októbri 1951.
135 cit. podľa časopisu Horizont 79, č.5-6, s. 3, 1979.
136 List z korešpodencie slovenského exulanta.
137 Svědectví, s. 327, č. 58, 1978.
138 Naše snahy, s. 24, č. 5, 1978.

národy dunajské panve, jež jsou tak malé, že nás neohrožují svou velikostí».[139] Z. Mlynář, novší český exulant, taktiež zastáva názor, aby «Česi i Slováci mohli svobodně a demokraticky sami rozhodnout o svém národním právu na sebeurčení».[140] A J.M. Kirschbaum, predstaviteľ generácie Slovenského štátu usudzuje, že «stredoeurópskym národom, ak nechcú žiť pod nadvládou jedného alebo druhého svojho mocného suseda, zostáva ich spojenie vo väčší hospodársky a strategický celok jediným riešením... To je lekcia historická».[141] Aj keď sa nám niekedy zdá, že nastáva «súmrak Západu»,[142] nesmieme prestať myslieť, nesmieme kapitulovať pred osudom a ani pred omylmi západnej politiky. A tiež nie pred antagonizmami, nechápaním sa a omylmi vlastnými.

V druhej polovici 19. st. Slovákov ranili a mrazili slová L. Riegra, ktorý r. 1872, keď ho S. Štefanovič, v ťažkom položení národa prišiel prosiť o pomoc, povedal: «Vy ste na vine všetkého nešťastia, ktoré vás postihlo. Prečo ste sa odtrhli od nás a prijali vašu kočištinu za spisovnú reč?»[143] M. Hodža si r. 1913 sťažoval, že «českí peňažníci podľa hesla «nedělejte politiku, dělejte obchody», robia maďarónsku politiku».[144] Sťažností a ponôs bolo mnoho, strpčovali národné osudy a zachovala nám ich história. Pre nás je to cenná skúsenosť poznať sa a chápať sa.

Toto sú kapitoly z minulosti. Aj keď nie sú zabudnuté, sú prebolené. Tvrdá súčasnosť stavia nás pred vážnejšie úlohy, kde sa žiada ostražitosť a múdrosť zároveň. So zadosťučinením sledujeme nové české hlasy, ktoré opúšťajú tradičnú ideológiu čechoslovakizmu a zostupujú na pôdu národnej a politickej reality. Ale aj tu poznávame skutočnosti, ktoré treba položiť na stôl. Slovákov sa bolestne dotýka osud okolo 560 tisícovej slovenskej menšiny v sudetských krajoch, na Ostravsku a v iných

---

139 tamtiež, s. 25.

140 cit. podľa Listy (Rím, č. 2, 1978).

141 Kirschbaum J. M. : Náš boj o samostatnosť Slovenska, s. 160 - 161, Cleveland 1958.

142 Mikuš J. A. : Pamäti slovenského diplomata, s. 405 - 411, Middletown, Pa. 1978.

143 Hlas III, s. 78, 1872.

144 Slovenský denník, č. 43, 1913.

priemyslových oblastiach v Čechách. Okrem Ostravska, nikde nemajú ani slovenské školy, ani slovenské spolky. A tak sa každoročne strácajú (počešťujú) desaťtisíce Slovákov. Hoci je ich populačný prírastok ročne až 20 tisíc, za desaťročie sa tu stráca 80 až 100 tisíc Slovákov.[145] Mala by to byť starosť slovenskej komunistickej vlády, ale vieme, že tento režim sa riadi zásadou proletárskeho internacionalizmu a na národnej stránke mu nezáleží. Preto musíme apelovať my na svedomie súčasných pokolení, že Slovensko nemôže byť trvale biologickým rezervárom svojich susedov. Státisíce Slovákov sa stratili v Maďarsku, USA, Francúzsku a inde, preto nie je nám ľahostajná aj strata pol milióna Slovákov v Čechách. Aj toto je jedna kapitola zo vzťahov česko-slovenských.

Pokiaľ ide o predstavu slovenskej národnej budúcnosti, musíme vychádzať z princípu sebaurčenia. Slovensko má dnes socialistickú republiku. Aj keď je to riešenie, ktoré nezodpovedá demokratickým právam a požiadavkám, rešpektuje slovenskú národnú individualitu, a poformálnej stránke je to, po zániku slovenskej samostatnosti, napojenie na tento slovenský národný vývoj. Po stroskotaní snáh o československú národnú jednotu je otázka národnej štátnosti logickým dôsledkom národného vývoja. V dejinách nachádzame stále zjavy, že sa národy rozchádzali (čo je podobný, prirodzený zjav ako v rodine), lebo ako hovorí Masaryk «politická samostatnosť sa stala pre národ vzdelaný a vedomý si svojho významu životnou potrebou».[146] Štát je pre nás formou organizovaného prejavu národa, aby mal slobodnú možnosť tvoriť svoje dôstojné jestvovanie. Je samozrejmé, že otázku vlastnej štátnosti spájame s demokratickým systémom, európskou orientáciou a humanistickou tradíciou slovenských dejín. Slováci nikdy v dejinách nikoho neutláčali a od svojho politického uvedomenia domáhajú sa práva, aby mohli hovoriť sami za seba a sami riadiť svoje osudy.

Uvedomujeme si však, že v čase započatého procesu európskeho zjednotenia národné štáty sa budú musieť zrieknuť istých

---

145 Porovnaj: Očovský S. - Garba K. : Slováci v Čechách. (Nové slovo, s. 7 - 8, č. 18, 1969).

146 Cit. podľa Ideové základy a ciele Svetového kongresu Slovákov, s. 11, Toronto 1979.

atribútov svojej suverenity a na európskej základni určiť modality svojich politických vzťahov a európskeho spolužitia. Toto je dôležité menovite pre národy v strednej Európe, aby konečne pochopili dejinnú nutnosť svojej záchrany a aby ako rovnoprávni partneri našli cestu k sebe, vo vzájomnom rešpekte a osudovej spolupatričnosti. Ak národy v strednej Európe nechcú mať každé storočie cudzích vládcov, musia vytvoriť takú úniu národných štátov, ktorá bude vstave obrániť ich spoločné životé záujmy proti každej agresii. Čo sa z politických omylov v strednej Európe zbúralo, to sa v nových perspektívach musí zrekonštruovať v záujme životných potrieb týchto národov a v záujme stability Európy. Národné sebaurčenie a nezávislosť, čoho sa domáha dnes každý národ pod sovietskou hegemóniou, nie sú nijako v rozpore s ideou zjednotenej Európy, s ideou «transnacionálneho spoločenstva v mnohosti a slobode», lebo vychádzajú «zo spoločných duchovných a mravných fondov».[147]

Čo vyplýva z tejto novej európskej perspektívy pre Slovákov a Čechov je politické poznanie, že naše miesto je vedľa seba, ako dospelých bratov a dobrých susedov. Sme si tak blízki, že sa dorozumievame bez slovníka. Boli sme neraz na seba osudove odkázaní. Ale vyrástli sme v historicky rozdielnych podmienkach, vytvorili sme si každý vlastnú reč, cítime sa národne samostatnými a nárokujeme si miesto medzi európskymi národmi. To je realita, ktorú nemôžeme vypísať z nášho života.

Dejinné skúsenosti nás naučili, že nereagujeme na lásku susedov, ktorí nás nechcú získať za partnera, ale dostať do vlastníctva. D. Tatarka hovorí, že sme národom, ktorý chce každý oslobodzovať; a zaprisaháva tento národ, že by si už od nikoho nedal nahovoriť, že «nás ktosi oslobodzuje pre naše modré oči, pre našu citnú slovenskú dušu».[148] A dodáva, že «konečne trváme na našom vlastnom demokratickom národnom oslobodzovaní».[149]

---

147 Suda Z.: Spojená Evropa a práva malých národů. (Proměny, s. 6, č. 3, 1979).

148 Tatarka D.: Obec božia. (Svědectví, s. 522, č. 59, 1979).

149 tamtiež.

Kapitoly z minulosti a tvrdá skutočnosť

Každý národ má a cíti svoje historické poslanie. Majú ho aj Slováci a Česi. Cez vlastnú národnú integritu vytvárať vo svojom spoločenstve i integritu európsku a identifikovať sa s duchovným odkazom Európy. Európa je našou spoločnou duchovnou vlasťou. Len v slobodnej Európe môžu existovať slobodné národy a demokratické národné štáty. Preto musíme klásť taký dôraz na slobodu Európy, na jej nedeliteľnosť duchovnú i politickú. Vychádzajúc z európskeho princípu kladieme dôraz aj na zjednotenie a zrovnoprávnenie strednej Európy, s jej slobodnými národnými štátmi, spojenými v pevnej federácii. Na ňu by zvrchované štáty preniesli časť svojej suverenity. Takáto federácia by bola «demokraciou na úrovni národov».[150] Preto je potrebné naše vzájomné poznávanie a hľadanie spoločnej cesty.

Uvedomujeme si, že pred Hitlerovou agresiou nemohli strednú Európu obrániť ani Francúzsko a Anglicko, lebo národy v tomto priestore boli rozoštvané proti sebe, nemali spoločného politického menovateľa. Polstoročná skúsenosť s oboma totalitami je ale - ako vidieť - nám výstrahou i poučením. Sami nevládzeme viesť boj proti sovietskemu imperializmu, ale kto si postaví za strategický cieľ samourčovacie právo národov, a s ním aj ľudské a občianske práva, má v rukách najmocnejšiu zbraň na rozloženie sovietskeho impéria, v ktorom je národnostná otázka najslabším ohnivom v reťazi jeho moci. Západ je v tej šťastnej situácii, že môže slobodne hlásať tieto idey. Ak politika détente pomáhala utužovať sovietsku moc nad ujarmenými národmi, hlásanie práva sebaurčenia by odkrylo práve slabiny tejto moci, lebo nacionálna uvedomelosť je takým vážnym odporcom sovietskej politiky ako náboženská viera.

Cesta k zjednoteniu strednej Európy na princípe rovnoprávnosti je možno zdĺhavá, ale má najviac šancí na úspech, lebo je najreálnejšia. To je naša úloha, ako môžeme najlepšie slúžiť národu i Európe. Ak nedosiahneme tento cieľ, musíme mať aspoň odvahu ukázať jeho perspektívy. Národy pod sovietskou

---

150 Kohák E.: Otázka české státnosti. (Proměny, s. 6, č. 3, 1968).

hegemóniou sú zbavené všetkých základných práv: národných, občianskych i ľuských. Čo sme prevzali z kresťanských, humanistických a demokratických tradícií Európy, celé toto duchovné dedičstvo chce nová sovietska civilizácia vyeliminovať z ľudských duší i z histórie zotročených národov. Ak mal niekedy exil skutočne mimoriadne poslanie mobilizovať verejnú mienku Európy a Západu vôbec, aj na obranu ich vlastných záujmov, tak je to táto doba.

Európa slobodných národov a štátov — to je náš cieľ. A cesta k tomu je uplatnenie sebaurčovacieho práva. Urobme všetko, aby sa tento princíp dostal do vedomia zotročených národov. To ostatné spraví už jeho dynamická sila. Potom dosiahnutá sloboda stredoeurópskych národov ponesie aj stopy našej práce. A tento cieľ sa dá dosiahnuť, keď si slobodný svet uvedomí, že má idey, ktoré sú silnejšie ako atómová bomba. Myšlienky vždy hýbali dobou. Aj dnes môžu spôsobiť zmeny vo svetovej situácii, keď za nimi budú stáť ľudia, pre ktorých je boj za slobodu a práva národa otázkou ich života.

Cesta do hlbín noci

Ján Okáľ

Aby mi to nikto nemohol hodiť o hlavu, radšej sa hneď na začiatku priznám, že názov tejto kapitolky som si požičal. Pred mnohými a mnohými rokmi francúzsky spisovateľ L.F. Cèline napísal román pod rovnakým titulom a opisuje v ňom svoju komplikovanú cestu životom. Pravdaže, cesta, ktorú sa tu priberám opísať, nemá nič spoločného s blúdením spomenutého francúzskeho autora, ale predsa to bola cesta do tmy, cesta do hlbín temnej budúcnosti a presne sme vedeli iba to, že sa začala v útrobách brennerského priesmyku a mala smerovať na juh.

Boli sme napchatí vo dvoch vagónoch nákladného vlaku ako sardinky v plechovke. Ak sa dobre pamätám, kedysi na ľubochnianskej stanici som si nevedel vysvetliť, prečo na podobných vagónoch bol vždy nápis: «Šesť koní alebo 12 chlapov.» Kým som si potom odvojenčil skoro päť rokov, naučil som sa okrem iných vecí aj to, že chlapovi stačí polovička konského miesta. Podľudskosť hodnoty utečenca sa mohla asi vypočítať aj z toho, že každému z nás na túto cestu pridelili menej ako štvrtinu konského miesta. Skoro šesťdesiat ľudí vo dvoch vagónoch. Chlapi, ženy, deti, niekoľko debien, hodne kufrov, balíkov i balíčkov, aktoviek a drobného haraburdia, ktorého užitočnosť či potrebnosť sa ukáže veľmi zriedka, ale majitelia nemali dosiaľ odvahu zbaviť sa ho.

Kedysi popoludní prišla poľná kuchyňa a rozdávala teplú polievku. «To je minestróne,» vysvetľoval mi Dr. Polakovič. Keď potom lyžicou zamiešal svoju porciu v kastróliku, vysvetľoval ďalej: «Táto (minestróne) sa volá pasta e faggioli, cestovina a fazuľa. A hodne zeleniny.» Polievka bola oveľa chutnejšia, ako som očakával a teplé jedlo nám veľmi dobre padlo po niekoľkých dňoch suchej stravy. Polakovič ma potom poslal ešte pre jeden liter vína, ale ak prvý zmizol, kým fľaša prešla desiatimi rukami, druhý nevydržal ani toľko. No fľaše sa zišli. Mali sme si do čoho nabrať vody. Na rozvodí Čierneho mora a Jadranu sme nevedeli, z ktorej vody pijeme, ale bola dobrá. Rovno z ľadovcov skôr padala ako stekala do priesmyku. Chlap s veľkým kladivom na dlhej rúčke už niekoľko ráz oklepal kolesá našich vagónov. Občas si nás zapla lokomotíva a drgla súpravu v jednu stranu, potom

prišla druhá a drgla nás v druhú stranu a zakaždým sme mysleli, že sa už pohýňame, ale zakaždým sme zasa ostali stáť. Vtedy sme si neuvedomovali, že nemáme čo byť netrpezliví, keď na dobrej polievke uprostred jednej z najkrajších prírodných krás sveta sme si mohli žiť ako výletníci. Na dohodenie skalou boli okolo hostince, penzióny a hotelíky, v ktorých si len boháči mohli dovoliť prázdniny stráviť. Len po dlhých a veľmi ťažkých rokoch som pochopil zákon, že sa človek nikdy nesmie náhliť, ak nevie, kde ide a čo ho na konci cesty čaká.

Keď sme sa konečne pohli, tône sa už začínali dĺžiť a večer sa urýchlil tým, že sme hneď za Brennerom skoro spadli do hlbokých dolín, kde sa slnce iba cez poludnie na pár hodín ukáže. Ale alpské štíty boli zaliate slncom a skoro iskrili svetlom ako elektrické drôty pri krátkom spojení. Boli sme natisnutí v otvorených dverách vagónov a len nám bolo ľúto, že sme nemohli otvoriť aj druhé dvere, zavalené batožinou. Preto sme ozaj iba tak na úchytky hltali očami toľko krásy, koľko sa jej pred našimi zrakmi mihlo a kým dvíhajúce sa tône nezhltli aj posledný záblesk slnca na najvyšších ľadovcoch. Potom už pretínali tmu iba tu a tam osamelé svetielka na doline a železničné signálové lampy pozdĺž koľajníc alebo v staniciach, ktorými sme prechádzali. Niekedy sa nám podarilo prečítať mená staničiek, ktorými sme sa mihli, častejšie sme sa skôr dovtípili, že ideme cez nejakú stanicu podľa nárazov kolies na výhybkách. Jedno bolo isté — ak sme na Brenneri skočili do tlamy noci, teraz sme prechádzali jej pažerákom a ktože z nás mohol vedieť, či za pažerákom nepríde aj žalúdok, kde nás osud zomelie a strávi.

Sedel som opretý o stenu vagóna a pravidelné nárazy kolies na spoje koľajníc mali skoro hypnotický účinok. Zo všetkých síl predstavivosti som sa usiloval vyvolať si obraz veľkej mapy Talianska a zopakovať si dávno zabudnuté lekcie zemepisu. Lago di Como, Lago di Garda, Lago Maggiore...mená jazier sa mi vybavovali zvukovou asociáciou, ale za svet som ich nevedel umiestniť do správnych dolín a vsadiť do ich blízkosti správne mestá. Podobne rieky. Až mi tiekli z pamäti Adige, Brenta, Piave, Tagliamento, Soccia ... ale ani to som nevedel, že vedľa jednej z nich vinie sa aj naša železnica a prešli sme ju niekoľko ráz po mostoch, ktoré sme vo tme nevideli. Nič na svete som si v tú noc viac nežiadal, ako dobrú a podrobnú mapu Talianska, na ktorej

by som mohol naše prenikanie do krajiny slnca a spevu sledovať.

Vedel som aj to, že som v kraji, o ktorom som už ako chlapec počúval. Najviac od otca, ktorý strávil dlhé mesiace v kavernách na Monte Grappa nad riekou Brenta, odkiaľ ho odviezli ťažko raneného do nemocnice. Ale kde je, alebo aspoň v ktorú stranu je v tejto tme Monte Grappa a rieka Brenta? Kde je kaverna, v ktorej po zásahu ťažkého granátu našiel smrť i hrob strýk Karol? Kde je rieka Piave, ktorá vraj krvou tiekla, keď tu našlo smrť toľko mladých chlapov všetkých národov, vtedy už zhasínajúcej monarchie? Teraz tu bola zo všetkého iba tma. Tma bol Brenner za nami, tma údolie pod nami a tma všade vôkol nás. A tma, hustá, nepreniknuteľná a bez svetielka nádeje bola aj tma v nás samých. Všetko bolo len tu a teraz. Minulosť nás ako skalu z praku vyhodila do sveta, budúcnosť sme nemohli dovidieť a prítomnosť nás drvila fyzicky i duševne práve preto, že nebolo nikde pevného bodu.

Keď človek takto vo tme cestuje, občas si na chvíľu zdriemne, ale potom mu začne myseľ ešte usilovenejšie preletovať z témy na tému a niekedy s úžasnou jasnosťou si začne vybavovať zdanlivo nesúvislé udalosti, ktorým je odrazu schopný dávať spojivá, ktoré predtým nechápal. Veď čože sme my mali spoločného s rakúskym mocnárstvom, a predsa bolo si treba uvedomiť, že siahalo kedysi až sem a Rakúšania sa nikdy nezriekli tohoto kraja, kde je obyvateľstvo z veľkej časti nemeckej, či už rakúskej národnosti, kým sa Hitler s Mussolinim nedohodli, že hranica bude na večné časy na Brenneri. Ako draho zaplatili Taliani tento Hitlerov dar, pochopili len, keď sa aj s Hitlerom zrútili do priepasti prehratej vojny. Brenner bol síce potvrdená hranica s Rakúskom, ale strážili ho Marokánci vo francúzskej uniforme a bolo nemysliteľné, aby Talian na hranici niekoho pristavil; skôr jeho pristavovali Francúzi, Angličani, Amerikáni a Poliaci. A v tých časoch, plných neistoty a z toho plynúcich obáv, nikto nevedel, či sa tam odrazu neobjavia aj Rusi, ktorí v komisii spojencov boli spoluvládci Talianska.

Ak som si v tom čase nevedel presne umiestniť jazerá a rieky, nemal som šťastia ani s mestami. Veď odkiaľ som mal vedieť, že Bressanone je Brixen, kde český novinár Karel Havlíček Borovský strávil dva roky? Koľko len nárekov sme sa o tom napočúvali v hodinách literatúry a dejepisu, ako ho nočnou

hodinou posadili policajti do koča a viezli ho až do tohto mesta v prekrásnom náručí alpskej doliny. Pravdaže, na dlhej ceste spával Havlíček-Borovský v posteliach poštových hostincov a stravoval sa v panských jedálňach. Som zvedavý, aké kvílenie by boli o jeho utrpení spustili českí literárni historici, keby sa bol svetom ponevieral v konskom vagóne na suchom chlebe a vode, ak už odrátame misku minestrone, ktorú nám talianska dobročinnosť dala vari len preto, lebo sa domnievali, že sme tiež Taliani. Taliani, ktorí sa neodvážili otvoriť ústa, aby sa neprezradili, aj keď ich mlčanlivosť bola väčším svedectvom netalianstva ako rodný list. Ale stanicou Bressanone sme prešli ešte za súmraku, kým v Bolzane a v Trente sme už nemohli ani tabule s menom stanice prečítať pre tmu. Vlastne ani neviem, či boli osvetlené, lebo keď padla noc a okolie železnice zahalila tma, usilovali sme sa skôr zdriemnuť si ako prečítať mená staníc, ktorými sme prechádzali.

Kde a kedy sa konečne zastavíme, to sme nevedeli. Nikto nám to nepovedal a nikoho sme sa nespytovali. Preto keď sa náš vlak pretĺkal znova dlhou sériou výhybiek a potom začal postávať a zasa sa slimačím krokom vliecť, ani sme tomu nevenovali pozornosť. Stanica ako stanica a od Ulmu sme ich už toľko prešli, že by sa ani porátať nedali. Vlastne dali by sa porátať, ale kto by chcel vedieť, koľko ich bolo?

«Verona!» zavrieskal ktosi do tmy.

Verona. Čo sa len môj otec navravel o tom, že sa čoskoro od rieky Brenty pod kopcom Monte Grappa dostanú do tohto mesta. Ako keby bol vravel o zasľúbenej zemi, kde otrhaných, všivavých a hladných vojakov monarchie čakala manna a všetky dobroty tejto zeme. Pravdaže, namiesto do Verony dostal sa do nemocnice v Užhorode, ale kedykoľvek vyslovil toto meno, v jeho hlase bola jedna z najväčších nesplnených túžob života. Vravieval, že keď bolo pekné a jasné počasie, dovideli zo svojich pozícií nielen do Verony, ale aj do Padovy. Keby som sa len raz v živote dostal nad rieku Brentu - a na vrch Monte Grappa a presvedčil sa, ako odtiaľ Verona a Padova vyzerajú...

Niet väčšieho klamára ako je holá elektrická žiarovka v temnej noci. Z vysokého stĺpa vrhá kužel svetla, ktorý je tak presne zo tmy vykrojený, že medzi jedným a druhým kuželom je nepreniknuteľná jama tmy a v tomto záludnom osvetlení človek

nevie odhadnúť vzdialenosti a blízkosť sa mu mieša so vzdialenosťou do nerozlúštiteľnej hádanky. A takou hádankou nám bola stanica vo Verone. Nepravidelný vzorec osvetlených kuželov so zdrapmi vlakov, ľudí a zrúcanín stanice.

Dlho, predlho trvalo, kým vlak rozdelili podľa toho, kde boli určené jednotlivé vagóny. Komu sa chcelo spať, ten spal a odspal túto procedúru, ktorá prebiehala dosť racionálne, lebo nebolo tu ľudí, čo by boli repatriovaných zajatcov vítali, ľutovali ich a vylievali nad nimi všetky odtienky nevýslovného šťastia, ktoré je v Taliansku buď väčšie, alebo má hlasnejších a vo forme prejavu vynaliezavejších hlásateľov. No, akokoľvek sa nás všetko, čo sa pred nami a za nami vo vlaku robilo,netýkalo, nakoniec prišiel rad aj na nás. Nakoniec preto, lebo už od prvého momentu, keď na naše dva vagóny prišli, nevedeli, čo si s nami počať. Prišli sme repatriačnym vlakom do Talianska, ale neboli sme Taliani. Mali sme napospol kartičky, že môžeme do Talianska cestovať, ale bolo veľmi nejasné kde, prečo, na aký čas a ostatné veci, ktoré sa obyčajne zastupiteľské úrady suverénnych štátov spytujú návštevníka pred udelením víza. Lenže Taliansko nebolo suverénnym štátom. Vládla v ňom takzvaná Aleátska komisia, zložená z vysokých komisárov Spojených štátov, Veľkej Británie, Francúzska a Sovietskeho zväzu. V ich mene a podľa ich inštrukcií administrovali Taliansko talianski byrokrati. Preto keď na veronskej stanici začal repatriačný dôstojník čítať naše víza od repatriačneho dôstojníka v Ulme, okamžite mu prišlo na um, že tak ako on bol pod priamym dozorom niektorého spojeneckého dôstojníka alebo úradníka, aj ten úradník v Ulme mal nad sebou niekoho z víťazov a s víťazmi sa nehodno za prsty ťahať, lebo drobný úradníček môže pritom len prehrať. Pre neho to znamenalo, že zodpovednosť treba presunúť na niekoho iného a niekto iný boli zasa repatriačni dôstojníci a úradníci vo Verone. Lebo tak ako v Nemecku, aj v Taliansku príval vojny vyhodil na breh tisíce stroskotaných životov, ktoré bolo treba izolovať od ostatného obyvateľstva v táboroch. Tieto tábory mohli mať tisíce špecifických mien a poslaní, ale v podstate ich hlavným cieľom bolo oddeliť nestály živel zajatcov, utečencov a repatriantov od ostatného obyvateľstva. Predbežne sa ani nevedelo, čo sa bude s týmto smetím veľkej vojnovej povodne robiť, ale to mohlo počkať, predbežne bolo treba stále obyvateľstvo krajín vrátiť do normálneho života. A normálny život zasa predbežne znamena-

lo, aby sa rodiny zasa dostali pod jednu strechu, aby sa vedelo v komunite, kto sa z vojny vrátil a kto sa nevrátil, koho treba privítať,koho oplakať a koho potrestať, lebo nové poriadky mali nových hrdinov a nových zločincov. Táto vec bola pomerne veľmi jednoduchá, lebo kto bol za Mussoliniho hrdina, teraz sa stal zločincom a zo zločincov fašistickej éry stali sa hrdinovia nového Talianska.

Nebolo teda ani najmenšej pochybnosti, že staničný repatriačny dôstojník sa nás chcel čím prv zbaviť a hoci naše postavenie mu nebolo možné vysvetliť, východisko pre seba videl v tom, že nás presunie pod opateru i na zodpovednosť vedúceho dôstojníka utečeneckého tábora vo Verone. Keď vravím utečeneckého tábora, nie je to celkom presné označenie, ale ťažko nájsť spoločného menovateľa rozličných táborov, ktorými bola vtedy posiata západná Európa. Boli tábory repatriačné, internačné, utečenecké, zberné i rozdeľovacie, výcvikové, docvičovacie, karanténne i koncentračné. Ale toto všetko bolo niekedy iba na papieri a inokedy sa aj predstieralo, že sa plní to, čo názov tábora predpisoval a keď už nepredpisoval, aspoň naznačoval. Či to bol jediný tábor vo Verone, alebo bol to jeden z mnohých táborov, som sa nielen nikdy nedozvedel, ale ani nepokúsil dozvedieť sa. Veď čože nám vtedy záležalo na tom, ako sa tábor volá, keď nás i s batožinou konečne nad ránom naložili na veronskej stanici do nákladných automobilov a vozili nás dlho či nedlho, keď sme všetci zaspávali v tej chvíli, ako sme si niekde sadli. Preto sme nevedeli, či nás viezli pätnásť alebo päťdesiat minút, len z kriku a posunkov šoférov sme vyrozumeli, že už máme vysadať.

Náš nový domov bola telocvičňa akejsi školy. Nič zvláštneho. Pri stenách rebríky a vedľa uložené kladiny s koníkmi, na ktoré sa pri používaní kládli, v kútoch hrazdy a bradlá, pod povalou visiace kruhy a iné zariadenia, ktoré len v telocvični mohli byť a uprostred veľké priestranstvo s troma radmi dvojposchodových postelí, z ktorých skoro všetky boli obsadené.

Niet horších spoločníkov, ako tí, z ktorých polovica je už vyspatá alebo skoro vyspatá a druhá polovica ešte ani oka nezažmúrila. My sme síce už od Brennera podriemovali a kedytedy sme si ukradli trochu spánku, ale boli sme predsa len utrmácaní, ustatí a nič sa nám viac nežiadalo,ako pospať si trochu bez obavy, že nás niekto vyruší. Tí, ktorí našu telocvičňu pred nami obývali, práve si dospávali nejlepší sen, keď ich náš príchod

prebudil a nič si viac nežiadali, ako odpísať nás zo skutočnosti, aby si mohli dospať svoj posledný veršík.

Keď sa to tak vezme, spraviť z telocvične prechodný tábor pre utečencov nebola najhoršia myšlienka, ale projekt mal jednu chybu, ktorú som potom našiel vo všetkých táboroch, pozostávajúcich z adaptovaných budov, ktoré boli postavené na iné účely. Nemali dosť hygienických zariadení. Ešte aj také zajatecké tábory v Nemecku boli stavané tak, že v každom baraku bola jedna tretina plochy venovaná na sprchy a umyvárne. Okrem toho každá skupina barakov mala dlhé rady záchodov so stále tečúcou vodou, takže ani v umyvárňach, ani v záchodoch nebol nikdy stisk a len darebák bol špinavý a všivavý (dokiaľ to jeho susedia nezbadali; potom mu bolo beda, ak sa nedal do poriadku). V telocvični, kde sme sa hodinku či dve pred svitaním našli, bolo skoro nemožné pri niekoľkých kohútkoch vodovodu spraviť viac ako mačacie pretretie očí a odrazu sa aj piati úchytkom holili, najviac len tak naspamäť, načiahnuc sa občas nabrať si do dlane vody a navlhčiť si tvár. Trvalo do neskorého odpoludnia, kým sa konečne priestor okolo vodovodných kohútikov trochu uvoľnil a oneskorenci sa mohli trochu dôkladnejšie postarať o seba.

Bol pošmúrny deň, keď sme sa niekoľkí odvážili do mesta a milo sme boli prekvapení, že netrvalo nám ani päť minút a boli sme pred mohutným koloseom, ktorého takto zblízka mal človek plné oči. Bolo to prvý raz, čo som videl takúto veľkú a dobre zachovanú stavbu z rímskej doby a nebyť toho, že všetky vchody z ulice boli zakryté silnými doskami, bol by som si šiel stavbu dôkladne obzrieť aj zdnuka. Takto sme koloseum len obchádzali s očami prilepenými o staré múry a nohami sa potkýňajúc na obrubníkoch chodníkov. Čoskoro sme sa dostali k brehu rieky Adige, ktorá mestom preteká v hlbokánskom murovanom koryte. Zdalo sa mi skoro smiešne, že na takú malú vodu vykopali taký hlboký žľab.

«Vody je teraz málo, lebo vysoko v Alpách už neprší ale sneží,» vysvetľoval Dr. Polakovič. «Ale keby sme tu boli na jar, keď sa začnú snehy topiť až do leta, keď aj ľadovce v hlbokých úžľabinách púšťajú potroche vlahu, videli by ste toto koryto plné dravého prúdu, ktorý sa na niektorých miestach, po dlhých a prudkých dažďoch prelieva až do ulíc mesta.»

Mne nebolo treba veľa vysvetlovať, lebo som vyrástol na brehoch Váhu, ktorý bol často v tuhej zime skoro vymrznutý, ale koncom marca rútila sa riečišťom dravá rieka, ktorá brala všetko, čo jej v ceste stálo.

V úradovni tábora ešte stále nevedeli,čo s nami robiť. Ako sme sa o krátky čas dozvedeli, bol to tábor prechodný. Vždy za niekoľko dní sa v ňom zozbieralo toľko utečencov a repatriantov, že ich mohli zadeliť do transportov buď do stálejších táborov, alebo repatriovať ich domov. Keď sme my tam boli, väčšinu osadenstva tvorili ľudia z Balkánskeho polostrova. Veľmi málo Slovincov, oveľa viac Chorvátov a Srbov a niečo Grékov a Albáncov. Mnohí z nich hovorili taliansky, lebo strávili buď v zajatí alebo na robotách v Taliansku často až niekoľko rokov. Početní otvorene chválili Tita a zrejme boli komunisti alebo s komunizmom sympatizovali. Nemusel nám nikto vravieť, že čím menej s komunizmom sympatizovali. Nemusel nám nikto vravieť, že čím menej budeme s nimi o politike debatovať, tým lepšie pre nás, lebo pri temperamente srbských a chorvátskych «junákov» mohli sme sa veľmi ľahko dostať do situácie, čo by na závidenie nebola. Pretože od nášho odchodostať do situácie, čo by na závidenie nebola. Pretože od nášho odchodu zo Slovenska sme sa veľmi málo stýkali s takouto miešaninou národov, mali sme poprvý raz príležitosť poučiť sa nielen o tom, že ľudia majú diametrálne odlišné názory od našich názorov, ale aj to, prečo je ich zmýšľanie odlišné. Skoro bez výnimky počas vojny bol nejakým spôsobom narušený ich život, rodiny roztrhané a v nejednej z nich aj poznačené krvavými tragédiami. Ak po niečom túžili títo ľudia, bola to pomsta. Pomsta, ktorú niesli v sebe, aby ju vykonali doma voči tým, ktorí buď zapríčinili ich ľudské nešťastie, alebo sami neboli nešťastím postihnutí a prežili vojnu v pomernom pokoji a bez zjavnej ujmy a straty. Koľko zo sľubovanej pomsty bola odplata za krivdy a koľko obyčajná ľudská závisť, ktorá je na samej hranici nenávisti voči tým, ktorí sa mali alebo majú lepšie, to sme sa nikdy nedozvedeli. Ale dodnes nepochybujem, že veľmi mnoho z tých sľubov a vyhrážok, ktoré sme vtedy v telocvični akejsi veronskej školy začuli, tragiku vojny rozmnožilo o ďalšie obete. Ak som si niekedy čo i len pomyslel na to, že slovenskí horniaci s dolniakmi, východniari so západniarmi, vrchári s rovinármi nemali by sa tak prekárať, tu som sa za niekoľko dní presvedčil, že naše posmešky boli utešené

kurizovanie proti tomu, čo Lukania vraveli o Dalmatincoch, Bosniaci o Slovincoch a Macedóncoch, Černohorci o všetkých a Dalmatinci o Levantincoch, do ktorého pojmu zahrňovali všetkých, čo neboli z Dalmácia. Na veci veľa nemenilo, že všetci napospol vraveli o Dalmatincoch ako lopovoch, lebo vraj v obchode jeden Grék je za desať Židov, ale jeden Dalmatinec za desať Grékov. Skoro na potvrdenie, že Dalmatinci berú obchod vážne a bez neho ani žiť nemôžu, okolo každého z nich sa celé dni tvorili v telocvični krúžky, kde sa večne s niečím obchodovalo. Do tajnosti toho obchodu som sa však nikdy nedostal, ba ani len nepriblížil, lebo kupovať som nemal za čo, predávať som nemal čo a človek, s ktorým Dalmatinec obchod spraviť nemôže, si vari nezasluhuje ani to, aby bol na svete.

Stredomorie je pre Európu kolískou obchodu. Začalo sa to vari s Feničanmi, ktorí nielen prístavy Stredozemného mora, ale aj pobrežia Atlantického oceánu premenili na svoje obchodné bázy. A čosi z tej fenickej krvi muselo ostať aj v Dalmatincoch, ba aj v Bosniakoch, ktorí prenikli aj ta, kde sa Dalmatincom nechcelo — ďaleko do vnútrozemia. Lacní Jožkovia, bez ktorých sa neobišiel trh, jarmok alebo odpust, museli čosi pochytiť z toho umenia obchodovať. Vedeli vyžiť aj v takých chudobných krajoch, kde sa ani Židom nevyplatilo obchodovať. Lenže kým lacných Jožkov bol pôžitok pozorovať aj vtedy, keď človek od nich nič nekupoval, obchod v našej telocvični nebol divadlo. Viedol sa pošušky po kútoch a nikto nevedel, o čom sa jednali zainteresovaní; všetko bolo tajné a preto vari aj tak strašne dôležité.

Ak bol už v Rakúsku a Bavorsku Dr. Polakovič naším reprezentatnom, keď bolo treba niečo vybavovať na úradoch alebo v záujme celej skupiny hovoriť, tu sa nám stal ešte nepostrádateľnejším, lebo jeho perfektná znalosť taliančiny umožňovala, že nielen pochopil všetky otázky, na ktoré v našom mene musel odpovedať, ale vedel, kde a čo má povedať, aby našu situáciu neskomplikoval, čo sa mohlo veľmi ľahko stať komukoľvek tým viac, že skoro každý z nových a zrejme neskúsených úradníkov organizácie UNRRA inak chápal svoje inštrukcie a iné radil ľuďom, s ktorými služobne prišiel do styku. Dosť dlho trvalo, kým sme si aj sami začali lepšie uvodomovať už aj názov, pod ktorým budeme v styku s akýmikoľvek úradmi vystupovať. Celkom zrejme neboli sme repatrianti, neboli sme už zajatci alebo

internovaní a hoci slovo utečenec vtedy malo ešte veľmi zlý zvuk, čím ďalej tým viac sme sa ho prídŕžali. Keď už nie pre iné, tak preto, že už samo v sebe vzpieralo sa repatriácii, na ktorú bola pôvodne ustanovená UNRRA — United Nations Rehabilitation and Repatriation Association. Teda Pomocná a repatriačná komisia Spojených národov. Preto pokiaľ sme boli v ktoromkoľvek tábore organizácie UNRRA, boli sme v systéme predpisov a nariadení, ktoré museli bezpodmienečne vyústiť v repatriácii. Ako sa z tohoto systému dostať, to sme predbežne nevedeli. Keby sme boli mali peniaze alebo iné prostriedky uživiť, zaobliecť a ubytovať sa, neboli by sme mali aspoň predbežne problém. Dvere boli otvorené a každý mohol ísť, kde sa mu zachcelo. Ale sotva z tých dverí vyšiel, nikto mu nedal lyžicu jedla a miesto, kde by hlavu sklonil. Neostávalo teda nič iného, ako využívať najzákladnejšie a najnutnejšie služby organizácie UNRRA, ale na druhej strane usilovať sa čím prv vymaniť sa z jej kontroly a už načisto nedať sa vmanévrovať do repatriačného transportu.

Niekedy sa naša telocvična podobala skôr prestupnej železničnej stanici ako spálni, či ako už nazvať toto naše prístrešie. V každú chvíľu sa tu buď transport pripravoval alebo ubytoval. Priestor medzi posteľmi bol skoro neustále zaplnený všelijakou predstaviteľnou, ale častejšie nepredstaviteľnou batožinou. Kufríky, batôžky, vrecia, sieťky, všelijako remenci a povrazmi pozväzované haraburdie vedľa zrejme z lepších čias pochodiaceho koženého kufríka so zlatým monogramom, husle bez strún, priviazané o polohrdzavé korčule, zaviazané rukávy košele, naplnené konzervami rozličných tvarov a veľkostí a plno potkýňajúcich sa ľudí, pokrikujúcich na seba, všetko v neprehľadnej krútňave, v ktorej nebolo vzorca, logicky, smeru a formy. To je dnešná Európa, pomyslel som si. Zmätok ľudí, miešajúci sa v zmätku haraburdia. A predsa každý z týchto ľudí po ničom viac netúžil ako mať konečne stálu strechu nad hlavou, posteľ na noc, ktorá bola len jeho a negúľalo sa v nej pred ním dvadsať a viac neumytých a možno aj zavšivených úbožiakov ako bol sám a miska jedla, nad ktorou nemusí premýšľať, z čoho bolo možné namiešať takú nechutnú, smradľavú a už aj napohľad ohyzdnú polotekutinu, ktorú volali polievkou. Ako sme len túžili po podobnej poľnej kuchyni, aká nás počastovala miskou minestrone na Brenneri. Ale to bolo iné. Celkom iné. Na Brenneri vítali

Taliani Talianov a z toho vítania ušlo sa omylom aj nám. Tu sa o nás starala medzinárodná organizácia nie za niekoľko mizerných lír, ale za ťažké milióny dolárov. Ak niekde, teda tu sa ukázalo, čo sa dá spraviť, keď každý dáva potroche z lásky a aký výsledok je, keď každý potroche kradne zo ziskuchtivosti.

Aj keby nás boli chceli v tejto veronskej telocvični udržať nasilu, boli by sme si radšej volili väzenie v usporiadanej krajine. Ale ak vedenie tábora nevedelo čo s nami, my sami sme nevedeli, kde by sme sa mali pohnúť, kým sme si nepovedali, že kdekoľvek, len tu nie. A tak sa Dr. Polakovič dohodol s vedením tábora, že nás prevezú tam, kde sa v stálejších táboroch uvoľní pre nás miesto. Kde to bude, kedy to bude,to sme nevedeli, ale včera bolo už neskoro. Pre nás, čo sme boli ešte mladí a v tomto prostredí doznievala trochu nezvyčajne aj naša vojenská služba, trochu nepohodlia a nie práve najpríjemnejšie susedstvá boli časťou života, ktorý akousi zlomyselnosťou osudu vyústil práve tu, boli pomery aj vo Verone vcelku znesiteľné. Ponevierali sme sa už od Kaukazu po Hamburg, spávali sme v zákopoch i na pričnách v zajateckých táboroch a za spoločníkov sme mali tiež ľudí, ktorých sme si sami nevolili. Ale boli tu ženy s deťmi, pre ktoré súkromie znamenalo hodnotu, ktorej sa jednoducho nemienili vzdať za žiadnych okolností. Ale súkromie bola vec, o ktorej sa ani snívať nemohlo nikomu v situácii, keď na niekoľko sto ľudí bol len jeden záchod, dva či tri kohútiky na pitnú vodu i umývanie sa, a to všetko dokorán otvorené, takže človek bol ako vo výklade aj počas najintímnejších procedúr hygieny. Toto zvyšovalo nervozitu a netrpezlivosť rodín do takej miery, že boli ochotní pristať na akúkoľvek zmenu, bez ohľadu na to, či to bude zmena k horšiemu alebo lepšiemu.

A potom, po niekoľkých dňoch, zmena konečne aj prišla a s ňou rozhodnutie, ktorého sme sa od prekročenia Brenneru obávali, ale v daných pomeroch nemohli sme ani len protestovať proti nemu: rozdelili nás.

V jedno ráno kolovala listina s menami značnej časti našej skupiny a s rozkazom, aby sa s celou batožinou o tej a tej hodine hlásili u vedúceho transportu. Aký to bude transport a kde povezú tých, ktorých do neho pojali, to nikto nevedel a nikto z tých čo vedeli, nemal v úmysle povedať to účastníkom transportu. Len na stanici sme sa dozvedeli, že vlak, ktorý odvážal vari viac

ako polovicu našej skupiny, je vypravený do Modeny.

Modena je mesto, vzdialené asi 90 kilometrov skoro presne južným smerom od Verony. Nevedel nikto, čo túto časť našej skupiny v Modene čaká, ale uspokojovalo nás aspoň to, že z Verony do Modeny sa vzdialenosť medzi nami a Bratislavou predĺžila a to predbežne stačilo, aby bez reptania prijali rozhodnutie. Rozlúčka však nebola ľahká, lebo celá skupina strávila jar i leto pospolu v okolí mestečka Stein am Traun a spoločne sme zažili neobyčajné dobrodružstvo našej «repatriácie» do Talianska. Cez leto po prechode frontu sme sa navštevovali a poznali sme všetky chodníky, ktorými sme si skracovali cestu. Ale pri lúčení sa v tejto neznámej krajine, kde sme sa nevedeli dohovoriť a nemali sme peňazí, aby sme si mohli dovoliť cestovať jedni za druhými, bolo o to ťažšie, že sme nemali tušenia, či sa ešte kedy stretneme, ak sa stretneme.

Do Modeny odišli a ostali tam až do odchodu do zámoria tieto rodiny:
Dr. Pavol Florek, profesor histórie, poslanec Slovenského snemu s manželkou a dvoma deťmi (neskôr repatrioval);
Štefan Gráf, spisovateľ, organizačný referent Matice slovenskej, so ženou Elenou a synom (neskôr repatrioval);
Jozef Kobela, pokladník Matice slovenskej so ženou a synom;
Dundo Nágel, profesor hudby a hudobný referent Matice slovenskej, so ženou a dvoma deťmi (neskôr repatrioval);
Antón Ondrúš, účtovník Matice Slovenskej, so ženou Aničkou a synmi Ľubkom a Antonom;
Ján Šmálik, sudca, po povstaní šéf Slovenskej tlačovej kancelárie, so ženou a troma dcérami.

Prechodne odišli do Modeny, ale neskôr rozličným spôsobom sa dostali do Assisi títo jednotlivci a rodiny:
Dr. Andrej Činčura, učiteľ, poručík v slovenskej armáde;
Fr. Rudolf Dilong, františkán, básnik, stotník v slovenskej armáde;
Ján Doránsky, básnik stotník v slovenskej armáde, so ženou Mariškou, dcérou Marienkou a synom Ľudkom;
Koloman Geraldini-Kolomi, básnik, organizačný referent Matice slovenskej, so ženou a synmi Stanislavom, Petrom a Pavlom;

Jozef Martinka, učiteľ, poručík v slovenskej armáde;
Frico Motoška, sochár, s manželkou a dcérou;
Koloman Murgaš, novinár, desiatnik aspirant v slovenskej armáde, ktorý neskôr prešiel do Ríma;
Eduard Pyšný, novinár, nadporučík v slovenskej armáde;
Jozef Varínsky, básnik, poručík v slovenskej armáde;
Pavol Vojtáš, študent;
Dr. Ernest Žatko-Bor, univ. profesor, publicista, spisovateľ.
Netrvalo dlho a na oznamovej tabuli objavila sa nová listina. Do transportu, ktorý mal odviezť utečencov do tábora v Bologni, boli určení títo Slováci:
Rudolf Bliezner, nadporučík v slovenskej armáde;
Dr. Jozef Cincík, univ. profesor, umelecký historik, tajomník Matice slovenskej;
Jozef Cíger Hronský, spisovateľ, správca Matice slovenskej so ženou Valériou a synom Jurajom;
Dr. František Hrušovský, univerzitný profesor, historik, správca Matice slovenskej so ženou Adelou;
Dr. Stanislav Mečiar, redaktor Slovenských pohľadov, literárny estét, publicista, so ženou Annou a dcérou Slávkou;
Ján Okáľ, učiteľ, poručík slovenskej armády;
Dr. Štefan Polakovič, univerzitný profesor, publicista, zástupca šéfa Úradu propagandy.
Náš transport mal odísť na druhý deň ráno, ale už večer sme si začali organizovať batožinu. Vlastne začali si ju organizovať tí, ktorí batožinu mali. Ja, ako doteraz, mohol som si hodiť aktovku pod pazuchu a bol som na cestu hotový. Inak rozdelenie na debnárov, kufríkárov a aktovkárov bolo ešte stále platné a vystihovalo sociálne rozvrstvenie skupiny, ale už tých pár dní, čo sme boli na cestách, stačilo, aby sa počet debien zmenšil, kufríky sa stali ľahšími a napodiv, aktovky bruchatejšími, alebo všetko, čoho sa debnári a kufríkári chceli zbaviť, našlo miesto v zdutých aktovkách.

Bolo slnečne ráno, keď sme na veronskej stanici nasadli do vlaku, ktorý nas mal zaviesť do Bologne, ale ak sme sa cestou z Brennera vrútili do tmy, hlbiny tmavej noci na konci tejto cesty neboli jasnejšie.

Karol Strmeň

Z novších prekladov

ZLOMOK

(Non puó, Signor mio, la fresca e verde...)

Pane môj, v čase zeleného zdravia
nik netuší, že na krok od hrobu
zmení sa jeho túžba, vkus a cit.
Duch bohatne, čím viac sa sveta vzdáva,
umenie so smrťou je v nesúlade.
V čo ešte úfaš? Čím ti poslúžiť?

Michelangelo Buonarotti
(1475-1564)

NAD SMRŤOU INFANTY DONY MÁRIE

(Que levas, cruel Morte? — Um claro dia)

Krutá smrť, čo to nesieš? — Biely deň.
A odkedy ho nesieš? — Od svitania.
Vieš, koho si nám vzala? — Nemám zdania.
Vieš, kto ti kázal taký skutok? — Viem.

Kto prevezme jej telo? — Chladná zem.
Jej svetlo? — Tma. — Čo na to pozemšťania,
čo Portugalsko? — Nádej hlavu skláňa,
že zložili jej z čela diadém.

Zabiješ svedkov? — Načo? Mŕtvi boli.
A Láska? — Plač aj v úkryte ju nájde.
Koho sa bojí? — Mojej kopije.

Neskvie sa kráľov dvor? — Skvie. V hrdom bôli.
Čo máme robiť? Povedz! — Nariekajte
nad krásou mŕtvej Dony Márie.

Luís Camoes
(1524-1580)

VODA ZASNEŽENÁ CÉDRAMI A VIŠŇAMI

(Acqua annevata di cedri e di visciole)

Vytruštiac kôstky, trhá rubín mäsa
a zlato z cédrov lisuje a drobí
prúd prskajúci likér do nádoby
z hrubého skla; tam spení sa a plesá,

ale hneď vprúdi do zimného plesa
v obline, ktorú svetlo neprizdobí,
a kým Pes zúriac vnuká nespôsoby,
raz červeno, raz bledo ligoce sa.

Ujdite, rieky! Vysýchajte, riavy!
Znevideli sa ľuďom vaše brody,
len zver a vtač si váži opoj pravý!

Skade sa v ľudstve taká pýcha rodí,
že novšou vôňou, nachom novšej slávy
zaobliekame holé telo vody?

Giovan Leon Sempronio
(1603-1646)

MOREPLAVCI

(Les Nautoniers)

Na veslách vezieme roj nežných Amoretov,
žartom nás hladkajú krídliky Tritónov.
Kam srdce zatúži, ta odveje nás vietor
a vlna prepustí s úctivou poklonou.

Búrok náš lodiar sa nemá čo tajne stráchať,
náš údel spravujú žičlivé súhvezdia,
veď i sám Alkyon len v tieni našich plachát
bez strachu vajíčko ukladá do hniezda.

Sladké jak Eufrates sú naše šíre vody,
pokladmi Pactolus i Tagus prevýšia.
Nás pirát nezmárni, v čas dlhej poľahoby
nuda sa nevkradne do nášho zátišia.

V končinách bez hromu, v blažene tichej klíme
dni naše opája rozkošná noblesa.
Dávno už, predávno po zemi netúžime
a zhora hľadíme na hrdé nebesia.

Paničky prekrásne, útecha srdca, kde ste?
Poďte, veď snívame o vašom pôvabe,
a vďačne uznávame, že takú korisť ešte
nik nikdy neviezol na takom korábe.

Théophile de Viau
(1590-1626)

DIVADLO

(Spiel wohl! das Leben — ein Schauspiel)

Smrteľník, čím je tvoj pozemský život? — Hrou.
Hrou o čom? — O žene, o deťoch, o bolesti.
Kde? V ktorej budove? — V kúrii Krížne cesty.
Kto bubnom zvoláva? — Pripravný výbor snov.

Kto hercov uvádza pred obecenstvo? — Čas.
Kto vidí kostýmy? — Kto oklamať sa nedá.
Čo robia na scéne? — Spia, chodia, stoja, biedia.
A masky ktože im vyberá? — Vanitas.

Čo skrýva opona? — Náhodné súženia.
Dejstiev je koľko? — Tri: Žil, Plakal, Dokonáva.
Kľúč kto má? — Večný Boh. Iný naň nemá práva.
Kto príde vyzliekať? — Zubatá starena.

Čím budú bez rúcha? — Hŕstočkou popola.
Kto získa odmenu? — Kto zvečnil ctnosti svoje.
Stojí dej za dačo? — To ti až koniec povie.
A koniec nastane? — Keď ťa Boh povolá.

Daniel von Reigersfeld Czepko
(1605-1660)

PARAFRÁZA PRVÉHO ŽALMU

(Paraphrase du premier psaume de David)

Šťastný, kto po radu nechodí k bezbožníkom,
kto vyhol zďaleka ich prapekelným trikom,
kto s nimi nesedí na stolci morovom,
ale kto pamätá na svoje večné blaho
a s láskou rozjíma o slove Pánovom
strážený pohľadom, čo z neba sprevádza ho.

Bude sťa na brehu pretekajúcej riavy
strom večne zelený a keď doň zaprie dravý
ničivý Akvilón, v ničom ho neskriví.
Jakživ ho Arktúrus o lístie neokradne,
jakživ ho nespáli Lev sparna ohnivý,
rok čo rok na svoj čas zarodí majestátne.

Boh štedro požehná spravodlivého muža,
ale kto do bahna a do hanby sa hrúža,
kto nebom pohŕda, s Bohom nech neráta.
Bude sťa zvírený prach, keď sa vetry krútia,
sťa kvapka ortute do ohňa vyliata,
sťa para menlivá oblakom prehltnutá.

V ten veľký osudný deň posledného súdu
neskryje pred Sudcom schránočku svojho brudu
a dušu špinavú, svoj ošiaľ jalový.
Krídlom ho odbijú belostné holúbätá
od vekov určené večnému Sudcovi,
čo vtedy zatratí vzbúrené roty sveta.

Jean de la Ceppède
(1550-1622)

Kapitán John Smith (1607-1609)

Admirál Novej Anglie a jeho styky so Slovenskom

Dr. Jozef G. Cincík

Kapitán John Smith, admirál Novej Anglie

Životopis Johna Smitha, hoci bol známy z mnohých odstavcov jeho vlastného životopisu, v posledných rokoch bol rozšírený prácou ďalších skúmateľov-životopiscov (viď Literatúru). Narodil sa na rozhraní rokov 1579 - 1580, a to 8. januára vo Willoughby, v oblasti Lincolnshireu v Anglii. Bol starším synom slobodného roľníka a chodil do školy v blízkom Louthe. Neskoršie bol vychovávaný za obchodníka a keď r. 1596 jeho otec zomrel, John Smith zdedil celé gazdovstvo.

Ale mladý John bol hnaný dobrodružnou povahou a slúžil niekoľko rokov v anglickej armáde, ktorá bojovala na území Nizozemska. Počas tejto služby navštívil aj Francúzsko ako pridelenec k synovi Lorda Willoughbyho. Po návrate do Lincolnshireu do Škótska - kde sa Smith nachodil aj v ľodnom nešťastí - mal dosť času sa venovať myšlienkam a čítaniu o umení vojnovom a zodpovednosti vo vedení. Po inej stránke, výchovy sa mu dostávalo u jazdeckého učiteľa Earla z Livingstonu.

Jeho dobrodružstvá na európskej pevnine sa začínajú v r. 1600, keď sa Smith bol vrátil do Nizozemska. Rozhodol sa použiť svoje schopnosti proti Turkom. Jeho cesta na Balkán viedla ho cez Francúzsko a Taliansko, ktoré navštívil ako turista, ďalej cez Stredozemské more až do Egypta a nakoniec do Rakúska. Vo Viedni sa pridal ku cisárskej armáde. Smithove schopnosti si v nej vysoko vážili. Stal sa kapitánom 250 jazdcov a neskoršie majorom, ale dával vždy prednosť menšej hodnosti. Za najslávnejší vojenský svoj čin Smith považoval premoženie troch Turkov v Sedmohradsku, za Zigmunda Bátoryho, v súboji. Takéto víťazstvo zadovážilo mu penziu, právo ozdobiť svoj štít troma tureckými hlavami a titul šľachtica. Ale onedlho sa šťastie Smitha obrátilo, bol ranený, zajatý Turkami a predaný do otroctva.

Ako otroka Smitha poslali do Carihradu, kde sa stal služobníkom mladej panej. Ona s ním mierne zaobchádzala a nechcejúc držať ho za otroka, poslala ho k svojmu bratovi, ktorý ho používal ako robotníka na gazdovstve. Ale Smith tam bol natoľko zneužívaný, že v rozrušení zavraždil svojho pána. Po vražde unikol na sever do Moskvy, kde zase na radu svojich známych, cez Poľsko a Halič sa zachránil na území bývalého Uhorska, a to na Slovensku, neobsadenom Turkami.

Na Slovensku sa snažil dostať sa do styku cez Košice so svojími bývalými priateľmi a priaznivcami v Sedmohradsku, ale sa dozvedel, že jeho veľký priaznivec knieža Báthory sa medzičasom vzdialil do Lipska v Nemecku. Preto začas pochodil po slovensko-tureckom pohraničí. Navštívil aj okolie Turkami silne obliehaného Komárna. Tam si všimol najmä opevňovacie práce mesta, a to natoľko, že spôsob komárňanského cisárskeho opevnenia v tvare trojuholníka potom neskoršie uplatnil pri stavbe pevnosti na brehu Cheaspeake-zálivu, v Jamestowne vo

Virgínii v Severnej Amerike. Tam sa za prítomnosti Smithovej r. 1606 dvíhali základy k obrane prvej anglickej kolónie proti Indiánom.

Po kratšom pobyte na území Slovenska, kapitán Smith sa pridružil cez Oravský Podzámok a Sliezko ku v Nemecku sa zdržujúcemu kniežaťu Bátorymu, ktorý obnovil jeho stratené privilégiá. Odtiaľ sa Smith - po dobordružnom cestovaní cez Francúzsko, Španielsko a Maroko, zúčastniac sa aj námornej bitky na africkom pobreží, roku 1605 vrátil do Anglicka.

V Anglicku sa onedlho zoznámil s podnikavým kapitáňom Bartolomejom Gosnoldom, ktorý bol v Amerike a teraz tu plánoval spolu s »London Virginia Co.« za morom kolónie. Pravdepodobne pre neobyčajné vojenské skúsenosti, kapitána Smitha tiež vybrali za člena Rady siedmych pre kolóniu v Amerike, ktorá mala svoju činnosť za morom začať so 100 členmi. Takáto skupina kolonistov odplávala z Anglicka v decembri r. 1606 za more a zakotvila sa v zálive Cheaspeake v apríli r. 1607. Svoju zámorskú osadu na brehu Virgínie nazvala Jamestown.

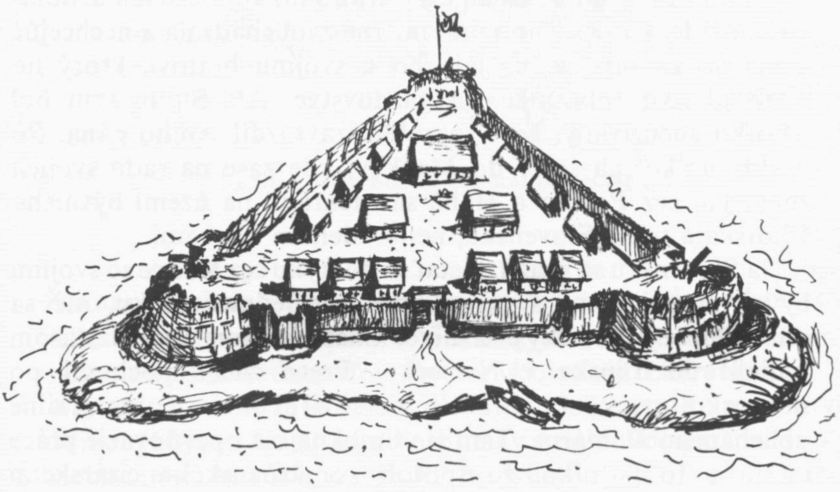

JAMESTOWN, (1607 - 1609), Virgínia, USA

Spočiatku Smith nebol poverený nijakým úradom v novej americkej kolónii. Na vlastnú pästь viedol výzvedné výpravy na novom území, ktoré obývali viaceré indiánske kmene. Počas slabého vodcovstva predsedu Edwarda Wingsfielda robil si Smith mnohé poznámky. V tých časoch mnohých z kolonistov zabili Indiáni, iní zomreli na rozličné choroby, takže v septembri bola kolónia už takmer zoslabená. Wingsfielda nahradil Ratcliffe a Smith sa stal úradníkom zásobovania.

Smith ťažko pracoval okolo zaobstarávania potravín. Dojednával sa s Indiánmi a raz ho počas výpravy Indiáni chytili a priviedli k svojmu vodcovi Powhatanovi, avšak bol na príhovor náčelníkovej dcéry Pochaonty prepustený. Túto udalosť Smith zaznačil v diele »The General Historie of Virginia, New England and the Summer Isles (edit. 1624)«.

V roku 1608 poslal list do Anglicka o udalostiach v kolónii Jamestown. List bol potom uverejnený v Smithových »True Relations...« na 44 stranách, ako prvá zpráva o pomeroch v Amerike. V septembri roku 1608 bol zvolený za predsedu správnej Rady kolónie. Za jeho správy sa kolónia zveľaďovala, hoci sa zistilo, že čiastku zásob obilia zožrali potkany a iná časť bola skazená. V tých časoch sa Smith veľmi staral, aby osadu upevnil. Preto cez Anglicko žiadal o prísun dobrých tesárov, budovateľov a zhotovovateľov potasia. S týmito vecami sa Anglicko obrátilo na svojho zástupcu v Poľsku. Cez Poľsko boli zaobstaraní dobrí tesári ako Lowickí, Štefanskí, Zremica a Sadowskí. Zaujímavé je, že s nimi prišli do Ameriky na lodi - »GOOD SPEED« 25. septembra 1608 z Anglicka i dvaja Slováci: *Juraj Mäta a Ján* Boďa. Ako mená naznačujú, obidvaja pochádzali zo Stredného Slovenska. K sprostredkovaniu oboch došlo na obchodnej čiare Banská Bystrica - Krakow - Gdansk, na čiare, po ktorej mnoho medenej suroviny tradične prechodilo z baní stredného Slovenska a kde sa aj potaš a smola pre rozličné účely vyrábali.

Noví kolonisti, Slováci a Poliaci, pravda, spočiatku mali aj mzdové ťažkosti so staršími kolonistami, ktoré sa urovnali až neskoršie, ako o tom svedčí zasa »Dvorná kniha zápisov o Virgínskej spoločnosti v Londýne« z 30. júla 1619. V nej sa noví kolonisti v právach i v povinnostiach postavili na úplnú úroveň starších, pridelili sa k ním učni na zhotovovanie smoly a potaše.

Skúsenosti kapitána Smitha na cestách po Poľsku a Slovensku a jeho pozorovanie obratných tesárov a smoliarov počas opevňovania hraníc na južnom Slovensku - na ktoré boli úradne proti Turkom verbovaní na Slovensku aj stavitelia mlynov, najmä tesári, - ako vidieť boli veľmi užitočné aj pre americkú kolóniu. Od tých čias vlastne môžeme bezpečne datovať - najprv sporadický a neskoršie húfny príchod Slovákov, robotníkov a remeselníkov - vysťahovalcov do Ameriky.

Cez nepriaznivé zimné obdobie spravoval Smith ďalej záležitosti kolónie. Ale neskoršie, ťažko zranený pri výbuchu pušného prachu, bol prinútený vrátiť sa do Anglicka v októbri 1609. Kolonisti horko-ťažko prežili zimu a boli rozhodnutí opustiť novú kolóniu, ale našťastie v poslednej chvíli prišla pomoc z materskej zeme.

V Anglicku zatiaľ liečiaci sa Smith pripravil prácu o Virgínii, opisujúc zemepis, rastlinstvo, zverinu i jej pôvodné indiánske obyvateľstvo v diele »Description of Virginia« aj s čiastkou mapy Virgínie, vyd. r. 1612. Po vyliečení v r. 1614 Smith znovu navštívil pobrežie Mainu a Massachusetts a opísal svoje skúsenosti v brožúre »Description of New England« vyd. r. 1616. Mnohé miestne názvy, ktoré dal Smith miestam v popise, sú dnes užívané ako Cape Ann, Charles River, ba aj názov New England.

Hoci si takto získal podporu Sira Ferdinanda Gorgesa v Plymouth Co., predsa len Smithove dva pokusy v r. 1615 - 1617, vrátiť sa do Ameriky neboli úspešné, hoci Gorges dal mu titul »admirál Novej Anglie«.

Od tých čias sa Smith venoval písaniu kníh a letákov o svojich skúsenostiach v Amerike, ako »New Englands Trials« (1620) a potom v obsiahlej kompilácii »The General History of Virginia« (1624). Niekde, pravda, aj preháňal vo svojom opisovaní. Svoje prvé skúsenosti na európskej pevnine zhrnul v diele »The True Travels« (1630).

Smith zomrel v júni r. 1631 v Londýne. Smithove zásluhy boli v alžbetínskom Anglicku veľmi vážené a jeho spisy zozbieral už Richard Haklyut - známy to priaznivec slovenského zámorského cestovateľa Štefana Parmeniusa Štítnického, ktorý už v rokoch 1582 - 1583 na brehoch Ameriky, v Novom Škótsku, predišiel odvážnych tesárov zo Stredného Slovenska: Juraja Mädu a Jána Boďu.

Šľachtický erb J. Smitha s tureckými hlavami

Literatúra:
Arber, Edward: Travels and works of Captain John Smith, 1910
Barbour, Philip I.: The three Worlds of Captain John Smith, 1964 (A scholarly, biographical study)
Emerson, Everett H.: Captain John Smith, 1917 (A study of his work)
Emerson, Everett H.: John Smith. In the McGraw-Hill »Encyclopedia of world biography«; Vol. Sforza - Tyron, no. 10, page 105 - 107, edit. 1973, N. Y. C.- Toronto
*Lankford :*John Captain Smith, s. America; selections from his writtings, 1967
*Flood, Daniel :*Congress Record, 5 jule 1956
*Joelson, Charles S.:*Congress Record, 22 Sept. 1961
Gerson, Noel B.: The glorious scoundrel, 1978
Lewis, Paul : The Great Roguegue; a biography of Captain John Smith, 1966, D. McKay Co.,NYC.- Contains: Selected bibliography of Capt. J. Smith up to 1966 and other sources about him.
*Polányi, Striker, Laura :*Hungary's role in the life of Capt. John Smith. In »True Hungary« revue, Vol. II, 1957, no. 2 - 3, NYC
M.R. (= M. Rektorisová) : Už pred Mayflower?In »Slovák v Amerike« 2. februára 1977, str. 5.

Z novších prekladov

CZASLAW MILOSZ

PIESEŇ O KONCI SVETA

V deň konca sveta
nad kvetom nasturcie včela bude krúžiť
a rybár lesklé siete naprávať.
Delfíny z mora vyskakovať šantovne,
vrabčeky hrať sa kdesi pri ríne
a zlatokoží had.

V deň konca sveta
pod dáždnikami ženy pôjdu po poli,
opilca spánok pochytí kraj trávnika,
zeleninári budú vykrikovať ulicou
a žlté plachty loďky k brehu výspy potiahnu,
zvuk husieľ ponesie sa ovzduším
a bude odomkýnať čaro noci hviezdnatej.

A tí, čo blesk a hromy čakali,
nájdu sa sklamaní.
A tí, čo znak či archanjelské trúby,
nebudú veriť, že sa to už začína.
Kým slnce s mesiacom je nahore,
kým čmeliak ešte vrndží po ružiach,
dokiaľ sa ešte rodia deti ružové,
nik neuverí, že sa to už začína.

Len sivý starček, pripomínajúci proroka,
hoci ním nie je, bo má iné na mysli,
hovorí, obväzujúc rajčiny:
Iného konca sveta nebude,
iného konca sveta nebude.

ZÁHRADA

(The Garden)

Koľkí chcú za čin únavy
dub, palmu, vavrín voňavý,
odmenu, hoci za skutky
venčia nás iba parútky.
Ich ľahký tieň nám vysloví
zazlenie za zhon jalový.
Len kvet a strom, len sad nám vije
venčeky pravej harmónie.

Tu som ťa našiel, Nevinnosť,
ty, Pokoj, tu si stály hosť,
a čo som sa vás nahľadal
v družnosti s ľuďmi, v lesku sál!
Vy nad nás svoje presväté
vetvy len v sade vystriete.
Púšťou je každá panská sála
pri samote, čo tichom sála.

Niet v bielej tvári rumene
vábnejšej nad lesk zelene.
Keď mladík láskou zahorí
a vrýva meno do kôry,
tuší on, že strom zasnený
vyniká v kráse nad ženy?
Úchvatné stromy, ja vás zraním
len vaším menom milovaným.

Keď vášeň zvädne bez sily,
sem, do parku, sa uchýli.
Nie nymfu, strom si ulovia
zamilovaní bohovia.
Apolón krásu Dafninu
chcel iba kvôli vavrínu
a Syrinx Pan, len aby víla
trsť melódiou čarila.

Tu žiť je slasťou tajomnou.
Jablká zrejú nado mnou,
šťavnaté hrozno stá a stá
zrniek mi pučí o ústa,
nektarínka a broskyňa
nad ruku sa mi nahýna
a keď ma melón slučkou chytí,
vystriem sa v kvetoch, na pažiti.

Um vtedy šťastím zmenšený
zakotví vo vytržení,
um — more, v ktorom každý tvor
má obdobu, svoj protivzor,
a stále volá k životu
svet, moria nové, jestvotu
úžiac na rozzelené
myšlienky v tieni zelene.

Tu pod šmykľavou fontánou
na machu konča platanov
duša mi z tela uniká,
odbrkne, vhupne do kríka,
kde zanôti, sťa striebristý
vták podkrídlie si prečistí
a hotujúc sa na let šíry,
trepotom pestré svetlo víri.

V takomto tichom súlade
žil človek v rajskej záhrade.
Raj mal a v srdci rýdzu ctnosť —
načo mu bola spoločnosť?
Žiaľ, keď je človek celkom sám,
nevie sa tešiť samotám.
Byť sám a bývať v rajskom poli,
to dva raje by v jednom boli.

Pozrite, z kvetov farebných
záhradník čarí ciferník,
na ktorom slnku od rána
zvieratník jemne vyváňa
a čmeliak na med lakomý
čas vidí presne ako my.
Čím, ak nie vôňou kvetnej byľky
počítať tieto šťastné chvíľky?

Andrew Maxwell
(1621-1678)

OCEÁN

Lahodný jazyk, lížúci
okrúhle malé kolená,
posolstvo soli, idúce
z biliónročnej priepasti.
Tu fialové ostnatce,
rozvité slncia medúzy,
i s plutvou ako vrtuľa
žraloky s kožou struháka
múzeom smrti prechodia
pod vodnou vežou z krištáľa.
Z vĺn delfín hlavu vynára
s černastou tvárou chlapčaťa,
v tekutých mestách púštiny
pasú sa morské obludy.

ROK

Obzeral som sa po tom roku neznámom s vedomím, že málo je tých, čo z diaľok prichodia, bol som opojený jasom slnca ako vodou rastlina.
Bol to rok vysoký a farby lišacej, tak ako preťatý kmeň sekvoje alebo lístie vinohradu na pahorkoch v novembri.
V jeho skrýšach a komnatách tep hudby zaznieval, prítoky zbiehajúce z temných hôr sa splietali.
Pokolenie vo vzorkovanom odeve, ozdobenom zvončekmi, ma vítalo udieraním na bubny konga.
Opakoval som ich hrdelné piesne, plné extatického zúfalstva, prechodiac sa pri mori, keď príliv z neho na doskách chlapcov prinášal a zmýval stopy poza mnou.
V prvopočiatkoch ľudskej osadlosti podobne chlapci učili sa chodiť na dvoch nohách a vyslovovať znaky, odvodené z večne detskej knihy našej odrody.
Rozpovedal by som, keby som vedel, ako, to všetko, čo pamäť jedinca vie zhrnúť na chválu človeka.
Ó, slnce, ó, hviezdy, hovoril som, sväté, sväté, sväté je naše jestovanie pod nebom i deň i večné obcovanie.

GRÉCKY PORTRÉT

Bradu mám hustú, oči priclonené
viečkami ako tí, čo znajú cenu
videných vecí. Mlčím, ako slušno
mužovi, ktorý vie, že ľudské srdce
viac pojme ako hovor. Rodné strany,
dom i svoj úrad verejný som zanechal,
nie, že som hľadal zisk či dobrodružstvo.
Nie cudzinec som na palube lode.
Tvár pospolitá, vyberača daní,
vojaka, kupca, nelíši ma v dave.
Ani sa miestnym bohom vzdávať úctu
príslušnú nezdráham. A jem, čo iní.
A toto azda o mne samom stačí.

KAVIAREŇ

Od toho stola v kaviarni,
kde v zime napoludnie iskria sa
srieňové kvety na obločnom skle,
ostal som iba sám.
Mohol by som aj vstúpiť, akže by som chcel,
a prstami tam klepúc, vyvolávať tiene
v mrazivej prázdnote.

Na neuverenie — dnu dotýkam sa mramora,
na neuverenie sa vlastnej ruky dotýkam:
tá je — a ja som v živej menlivosti
a oni sú už uzavretí naveky
vo svojom slove poslednom a pohľade,
a odľahnutí ako cisár Valentinián
či vládci Massagetov, o ktorých sám neviem ani zbla,
hoci bol sotva ušiel rok či dva či tri.

Ja môžem dosiaľ váľať stromy kdesi v lesoch severu
a môžem rečniť z tribún a či filmy natáčať
technikou, o akej raz ani nečuli.
A môžem chutnať plody z oceánskych ostrovov,
aj fotografovať sa v šatoch z druhej polovice
storočia. - Ale oni sa už podobajú naveky
poprsiam v žabote a vo fraku
z akejsi monštruóznej encyklopédie.

Dakedy podvečer, keď zore farbia strechy
úbohej ulice,
zrak na oblohu upieram — a vidím v bielych oblakoch
hegľavý stolík. Čašník s táckou zvŕta sa
a oni na mňa hľadia s výbušným priam smiechom,
bo neviem, čo je ľudskou rukou umierať.
Lež oni vedia. Vedia pridobre.

Debrov a Svätá Mara nad Tarnavou

(Interview J. Okáľa s Dr. J.G. Cincíkom)

Okáľ: Dobre sa pamätám, ako sme sa počas vojny schádzali cez víkendy v mojom dome v Martine. Prichádzal si s Martinom Benkom, a to obyčajne po návšteve v Maďarsku, kam si vtedy často cestoval. Ako viem, v Maďarskom národnom múzeu v Pešti si kreslil Blatnický meč a Jánošíkovu valašku. Prezeral si tam aj kopu všelijakých iných predmetov, ktoré poukazujú na avarsko-slovanský pôvod, ako nákončia z remeňov, pracky a iné veľkomoravské pamiatky. Pri týchto martinských posedeniach si niekoľkokrát poznamenal: «Prichodím na ohromné veci, ale nemôžem ešte o nich hovoriť, musím si ešte mnoho vecí overiť...» Neboli to azda narážky na Debrov?
Cincík: Isteže to boli narážky i na Debrov. O Hornom Debrove som sa najprv dozvedel z maďarskej literatúry, kde sa o ňom písalo dosť často, a to najmä zásluhou vtedajšieho prednostu maďarského Pamiatkového úradu v Budapešti Tibora Gerevicsa, jeho pomocníka prof. Kolomana Luxa (pôvodom zo Spiša) a neskoršie i Dr. Csemegyho. Títo tvrdili, že debrovský chrám P. Márie je vlastne kultovocirkevná stavebná pamiatka z doby cyrilometodskej. Proti nim neskoršie povstala iná skupina archeológov, ktorí tvrdili, že debrovský kostol vznikol neskoršie, teda až popríchode a osídlení Maďarov v Karpatskej kotline. Ja som doteraz navštívil Debrov už trikrát a mne sa zdá, že je to cyrilometodská pamiatka z doby veľkomoravskej. Prezrádza to ponajprv jej názov.
Okáľ: Čo znamená Debrov?
Cincík: Debrov značí «priehlbeň» vyhlbenú vodou, dažďom ap. Vyskytuje sa vo všetkých slovanských jazykoch napospol ako «debrov», «debrev» ap. Napr. v moravskom nárečí sedliaci povedia, že kôň si vytkol nohu «v děbře», teda vo výmoli, ktorý nastal po daždi. A Debrov vskutku leží v takej doline vo Veľkých matranských horách, teda v pásme, ktorým sa spúšťali aj Slovania do karpatskej kotliny, smerom od Zemplína, ponad rieku Tisu, Tokajské a Matranské vrchy na staré Aquincum, dnešná Budapešť. Meno dnešného maďarského hlavného mesta

Budapešť vzniklo z »voda-buda«(slovanský preklad latinského aqua-quinque) a zo staroslovienskeho «pešť»-pec. To by poukazovalo, že na peštianskej strane Budapešti piekli keramiku z tamojšej znamenitej hliny.

Okáľ: Po prvý raz si bol v Debrove počas vojny. To bolo, keď si už istú literatúru o tomto predmete preštudoval a keď si už mal isté informácie. V akom stave si našiel samotné miesto? Bola to rozvalina alebo stavba v stálom úžitku? Bola vykopávka hotová v tom čase?

Cincík: Z pôvodného kostola, ktorý my pokladáme za cyrilometodský ostala vlastne len krypta a podlaha, na ktorej bol za čias Grassalkoviča (Márie Terézie) vybudovaný nový kostol, zredukovaný na jednoloďovú stavbu. Ale pôvodne to bol trojloďový priestor, ktorý mal pôdorys štvorca s pristavenými polokruhovými apsidami na každej strane tohto štvorca. Bol to teda chrám s centrálnym riešením a s kupolou. Dodnes sa nám zachovali štyri stĺpy (vmurované do bočných stien dnešnej stavby), ktoré niesli tú kupolu. Zachovala sa nám aj krypta, ktorá je v tom šťastná, že nám zachovala aj maľby a niektoré reliéfy, vtesané v kameni. V tatárskej dobe bol tento pôvodný kostol vypálený a zničený. Pri obnove bol zredukovaný na jednoloďný priestor, ako som už spomenul. Ostané bolo zasypané a ostalo pod zemou.

Okáľ: Táto jednoloďová novostavba je taká veľká, že prekrýva celú pôvodnú stavbu, alebo časť ostáva mimo?

Cincík: Prekrýva len strednú časť pôvodnej stavby, teda hlavnú loď. Ostatné je pod zemou. To bolo zrúcané. Dve bočné apsidy, ktoré boli tej istej veľkosti ako apsida svätyne, poťažne krypty, boli zasypané. Zásluhou už spomínaného profesora Luxa, ktorý bol inžinierom peštianskeho Pamiatkového úradu, sa rozhodlo, že krypta i bočné apsidy budú vyhrabané a obnovené ; otvorené mali byť i dva bočné vchody do krypty, ktoré ta viedli zdnuká, z kostola.

Okáľ: To bol stav pri tvojej prvej návšteve. To je veľmi zaujímavé, lebo podobné staviteľské pamiatky so štvorcovým pôdorysom a polokruhovými apsidami sa nenašli ani na Slovensku ani na Morave. O aký vzor tuná ide?

Cincík: Nie je to adriatický, západný vzor. To je východný vzor. Podobné vzory (schematá) priestorového riešenia nachodíme

jedine v severnom Grécku, v Bulharsku a na Kryme,poprípade až v Arménsku, kde sa také prvokresťanské kostoly stavali v 3-4. storočí po Kr. V Grécku boli také chrámy stavané aj v 9. storočí, teda súčasne s naším debrovským kostolom.

Okáľ: Vráťme sa znova na Veľkú Moravu. Na Slovensku a východnej Morave sa našli oblasti s mnohými sakrálnymi stavbami zkonca8. a počiatku 9. storočia, ale ani jedna z nich, ani veľkosťou ani pôdorysom sa vôbec nepodobá na Debrov.

Cincíka: Áno, lebo na západnom Slovensku a východnej Morave ide o stavby so západným, adriatickým vplyvom. Sú to zväčša rotundy, rotundárne pripojená polokruhová svätyňa (sakrárium), alebo sú to trojloďné stavby, ukončené polokruhovými apsidami. Taký je napr. blatnohradský chrám, postavený za Pribinu a Kocela, taký je i za Kocela obnovený chrám v Pécsi (Zadunajsko), ktorý má trojapsidálne ukončenie. Tento pécsky chrám — «cella trichora » — obnovili práve žiaci sv. Metoda. Predpokladáme, že sa to stalo po ich návrate z Ríma a počas Metodovho väznenia v Nemecku. Vtedy totiž bývali u Kocela. Dosvedčujú nám to i zachované zbytky maľby girlánd (záclon), ktoré nesú znaky malieb 9. storočia. Na okrajoch týchto maľovaných záclon je použité kufické písmo, ako to bolo vtedy vo zvyku.

Okáľ: Ale toto je už západný vplyv, kým Debrov je celkom iste východný.

Cincík: Áno, Debrov je východný a najbližšie k nemu stojí dnes ešte zachovaný kostol, ktorý som osobne navštívil pred pár rokmi v severnom Grécku, niekoľko kilometrov na východ od Solúna (Tessaloniké), rodného mesta Cyrila i Metoda. Je to «peristera», kostol postavený na dosť vysokom vrchu a postavil ho spolužiak sv. Metoda, ktorý s ním študoval v maloázijskom kláštore Polychron, na pohorí Olymp. Kostol bol postavený približne v tých rokoch, keď u nás debrovský, t.j. koncom 70. rokov 9. storočia.

Okáľ: Aké sú rozmery celého pôdorysu?

Cincík: Tieto kostoly nie sú veľmi rozmerné, ale dostatočné, aby pojali veľké zhromaždenie veriacich. Solúnsky kostol je taký veľký, aký bol i debrovský , ležiaci na rieke Tarnave, na južných svahoch Matry. V súvise s týmto hodno dodať, žezemepisné názvoslovie južnej Matry je hodne slovanské. Ide hlavne o názvy

riek, vrchov, ale i o miestne názvy, ako napr. Riečka, Kal, Kálno ap. Toto je zaujímavé pre slavistov.

Okáľ: Topografická nomenklatúra je teda slovanská.

Cincík: Treba dodať, že tuná prechádzala stará obranná priekopa, zvaná «čerez», čo sa odvodzuje od slova «čerieslo». Priekopu vykopali Huni a Slovania, ktorí sem s nimi prichodili a usadzovali sa v horských kotlinách ako aj v Sedmohradsku. Svojimi primitívnymi pluhmi (čerieslami) ju vyorávali, odtiaľ jej pomenovanie. Táto obranná priekopa sa tiahne od Vacova cez Jaszárokszállás ku Tise a pozdĺž jej brehov cez rieku Maroš až k Temešváru.

Okáľ: Išlo o obranný systém?

Cincík: Áno, bol to obranný systém, ktorý ochraňoval hunské územie ležiace medzi Dunajom a touto veľkou obrannou priekopou.

Okáľ: Títo slovanskí pracovníci, v akom boli pomere k Hunom?

Cincík: Títo Slovania mali výsadné postavenie. Kým Huni bojovali proti Germánom, oni ako roľníci mali na starosti výživu. Bolo to isté delenie práce, spolužitie vojenského a roľníckeho kolektíva. Na miestach, kadiaľ sa tiahla táto obranná priekopa, sa dodnes nachádzajú miesta ako «čertiaž, čeztreh» (kde sa prechádzalo cez stráže) ap.

Okáľ: Čo ťa najviac zaujalo pri prvej, vojnovej návšteve Debrova?

Cincík: V prvom rade maľby v krypte, ktoré po ikonografickej stránke patria medzi stredoveké nástenné maľby, a to z ranného stredoveku, aké nachodíme dnes v severnom Taliansku a v južnom Tyrolsku. Zaujali ma tiež nápisy na maľbách. Je tam zobrazený Kain, ako nesie tri prázdne klasy ako obetu Bohu. Jeho meno je napísané «CAIM». Písmeno «A» má spojovaciu čiarku šikmo, od ľava do prava nahor, podobne ako v starobulharskej alebo okrúhlej glagolskej kaligrafii. Oblečenie postáv tiež poukazuje na 9. storočie. Čo ma však najväčšmi zaujalo, je päť združených stĺpov, ktoré nesú klenbu krypty. Prierez týchto stĺpov je vlastne «zmenšený» pôdorys chrámu, t.j. štvorec so štyrmi polokruhovými apsidami. Taký istý prierezový tvar majú ajspomínanéštyri stĺpy, ktoré niesli kupolu pôvodnej stavby. To znamená, že sa tam uplatňoval jednotný slohový vkus.

Na jednom z piatich kryptových stĺpov (prvý stĺp sprava) je vytesaná listová ornamentika, ale je dokončená len z dvoch tretín.

Ostatné štyri stĺpy ju nemajú. Nedokončená ornamentika značí, že kameňorezbár musel prácu náhle prerušiť pre nepredvídané príčiny. Je pochopitelné, že som bol zvedavý, kde nájdem podobnú ornamentiku. Keď som bol na prvej návšteve v Bulharsku, hľadal som ponášky na debrovskú ornamentiku. Našiel som ju na strieborných čašách v Preslavi (staré hlavné mesto Bulharska) a v múzeách. To by nasvedčovalo, že budovatelia debrovského chrámu mali bulharských kameňorezbárov. To je celkom možné, lebo bulharské nadpánstvo siahalo vtedy až nad rieku Maroš. Zaujímalo teda dnešné Srbsko a dobrú časť Sedmohradska.

Okáľ: Spomenul si, že kameňorezbárska práca ostala nedokončená. Mohol by si nám prezradiť prečo?

Cincík: Pravdepodobne preto, lebo po Metodovej smrti Svätopluk vyhnal jeho učeníkov zo svojej ríše. Preto nemohli dokončiť výzdobu debrovského chrámu.

Druhá zaujímavosť, ktorá sa našla v debrovskej krypte, je prázdny kamenný sarkofág pod apsidou na pravej strane. Bol v ňom pochovaný biskup, lebo sa pri ňom našla záhnutka biskupskej palice. Záhnutka je pomerne malá, vyrezaná z kosti a je zakončená hlavou levice. Našli ju robotníci, ktorí pracovali na vykopávkach a potajomky ju predali budapeštianskemu Národnému múzeu. Keď sa o tom dozvedel prof. Lux, na tvári miesta vec vyšetril. Robotníci sa báli priznať, iba jeden napokon prezradil, že záhnutku našli pohodenú pri kamennom sarkofágu. Sarkofág bol pravdepodobne vyrabovaný za tureckých vojen. Turci cenné veci zobrali so sebou a kostenú krivuľu biskupskej palice odhodili ako bezcennú.

Sú tam ešte aj iné kamenné reliéfy. Tak na severnej strane terajšieho kostola je rímsa, zložená z byzantských krížikov a oblúkov. Niektoré štvorcové rímsy boli použité v krypte ako podpory pre podlahu terajšej redukovanej stavby.

To všetko nasvedčuje, že ide o veľkomoravský chrám, nedokončenú kostolnú stavbu v podobe štvorapsidového kupolovitého chrámu, modelovaného podľa vzorov, ktoré vtedy jestvovali neďaleko rodiska sv. Metoda.

Okáľ: Keď si sa vrátil do Debrova po vojne, prvý i druhý raz, aké zmeny tam medzitým nastali?

Cincík: Pred druhou návštevou Debrova som sa najprv zastavil v Grécku i v Bulharsku a porovnal si veci. Až potom som prešiel do Maďarska. Našiel som všetko v peknom poriadku. Krypta bola vydláždená, niektoré maľby renovované, žiaľbohu, kamenný sarkofág bol z nej odstránený.

Medzi mojou druhou a treťou návštevou Debrova robili sa tam vykopávky pod vedením maďarskej archeologičky Dr. Kráľovanskej (pekné slovenské meno!). Boli vykopané mnohé hroby na južnej i východnej strane kostola a našiel sa i veľký hrob, ktorý maďarská archeológia nevie alebo nechce určiť. Vedia, že je to hrob z čias veľkomoravských, ale nechcú sa o tom rozpisovať ani ako o historickej pamiatke. Maďarský archeologický «Értesítö» (Oznamovateľ) uverejnil o veci len veľmi krátky záznam roku 1957.

Okáľ: Mám dojem, že Maďari, keď majú takýto citlivý archeologický materiál, ktorý nechcú zverejniť, nielenže ho nespracúvajú, ale ho len katalogizujú a odložia do archívov.

Cincík: Isteže, lebo tam nie je ich národný záujem. V prvom rade sa venujú veciam, ktoré vyzdvihujú ich dejiny, zdôrazňujú ich slávu ap. Nebudú sa preto venovať pamiatkam, ktoré zaváňajú veľkomoravskou, slovenskou alebo slovanskou slávou.

Okáľ: Zo Žitia Metodovho vieme, kde bol pochovaný, aké bohoslužby sa odbavili pri jeho pohrebe, len nevieme, kde ten «hlavný» chrám bol. Nepoznáme ani iné údaje, ktoré by nám slúžili za smerovku k tomuto miestu. Kedy si prišiel na myšlienku, že Debrov môže byť miesto posledného odpočinku sv. Metoda?

Cincík: Vtedy, keď som videl spomínanú krivuľu biskupskej palice, ktorá je dnes zachovaná v maďarskom Národnom múzeu a ktorá bezpečne poukazuje na 9. storočie.

Okáľ: Jestvujú nejaké príklady na identifikáciu?

Cincík: Isteže jestvujú, ale nie u nás, lež v oblasti talianskej francúzskej a nemeckej, kde sa krivuľa — «cambutta» — biskupskej palice málo zahýňa a začína sa skrúcať od samého orecha (nodus). Na tomto ešte pracujem a keď dôjdem k nejakým uzáverom, potom to uverejním. To sú plány do budúcnosti.

Okáľ: Viem, že si o tom už uverejnil krátku úvahu v Moste, ktorá potom vyšla aj ako odtlačok.

Cincík: Áno, v cyrilometodskom roku (1963).

Okáľ: Ale veľmi sa varuješ vysloviť o tomto definitívny súd, i keď sa prikláňaš k tejto mienke.
Cincík: Najprv si treba všetko dôkladne overiť, až potom možno vyhlásiť definitívny úsudok.
Okáľ: Ako sa stavia k týmto veciam najnovšia maďarská archeologická veda?
Cincík: Súčasná maďarská archeológia obchádza tieto veci a klasifikuje ich obyčajne ako pamiatky z 10-11. storočia, teda z doby prvých Arpádovcov. Zavolala si na pomoc aj českého historika umenia Dr. Václava Mencla. Maďarský priestor je dnes už hodne zúžený na zemepisnom, politickom i historickom poli, preto sa maďarská archeológia nechce exponovať za veci, ktoré by poukazovali na nemaďarský pôvod Debrova.
Okáľ: Ak by si dokázal hypotézu, že to bol chrám sv. Metoda, z toho by nasledovalo, že pri jeho smrti a pohrebe ešte nebol dokončený.
Cincík: Isteže.
Okáľ: Z toho by ďalej vyplývalo, že Metod bol pochovaný v krypte a nie v hornej časti chrámu.

Cincík: Dočasne. Kým sa v krypte tesalo a maľovalo, mohol byť pochovaný v apside, ktorá ležala na pravej strane od hlavného oltára. Potom ho preniesli do krypty a uložili v kamennom sarkofágu, ktorý bol pri vykopávkach objavený spolu s kostenou krivuľou biskupskej palice.
Okáľ: Pôvodný debrovský chrám bol dostavený podľa plánov, alebo sa nevie?
Cincík: Chrám bol dostavený a používaný, hoci nevieme, či horná, nadzemná časť bola dostavaná tak, ako sa pôvodne projektovala.
Okáľ: Zo stavby, ktorá bola zničená za Tatárov a potom aj Turkov, zostalo z nej niečo?
Cincík: Len tie štyri stĺpy, ktoré niesli kupolu a rímsa s byzantskými krížami a oblúkmi na severnej strane dnešného kostola. Chcem ešte pripomenúť, že pár kilometrov od Debrova sa nachádza malý kostolík, zvaný Tarnavská Svätá Mara, tiež z cyrilometodskej alebo ešte skoršej doby. V ňom sú použité trojpletence (tripleti), veľmi príznačné pre chorvátske adriatické umenie z tých čias.

Okáľ: Mohlo sa stať, že si Metodovi učeníci doviedli so sebou kamenárov, staviteľov ap., keď sa vracali z Ríma?
Cincík: Mohli si ich priviesť zo Zadunajska, ale nemuseli. Mali možnosť najať si ich zo sedmohradského Bulharska, lebo cár Boris sympaticky hľadel na ich činnosť na Veľkej Morave a k nemu sa utiekli, keď ich Svätopluk vyhnal. Angelár a Gorazd ostali začas na Slovensku, možno chceli dokončiť tento chrám. Nepodarilo sa im to, ako nasvedčuje nedokončená kamenná ornamentika na kryptových stĺpoch.
Okáľ: Veľmi zaujímavé veci. Škoda, že v literatúre nemáme o tom nijaké záznamy. Je ešte nádej, žeby sa dačo našlo v kódexoch, ako sa napr. podarilo nájsť niekoľko glos v kódexe, ktorý bol už dlhšie známy. Michal Lacko o tom písal pred pár rokmi.
Cincík: Nikdy sa neslobodno vzdať nádeje. Nové veci sa môžu objaviť na okolí, a to nielen v písomných pamiatkach ale i v stavbách.
Okáľ: Vráťme sa ešte na Slovensko samotné. Nedávno som prezeral publikáciu o románskych stavbách z 11.-14. storočia. Zbadal som, že tých stavieb je tak mnoho, až to človeka udivuje. Veď predpokladáme, že väčšina stavieb z tých čias bola z dreva. To sú však kamenné stavby a daktoré z nich sa podnes používajú. Je nádej, že by sa našli na Slovensku stavby, podobné debrovskej? Veď vieme, že základy cyrilometodskej baziliky boli objavené i na bratislavskom hrade.
Cincík: Pravdaže. Už aj na Slovensku sa našli kostoly z veľkomoravskej doby alebo z rozhrania veľkomoravskej doby a románskeho slohu. Tak napr. na trenčianskom hrade (v predstredovekej časti) sa našli základy kaplnky so štyrmi apsidami. Ide pravdepodobne o baptistérium (krstiteľnicu).
Okáľ: Prečo boli okrúhle stavby také obľúbené v 10-11. storočí?
Cincík: Okrúhle stavby boli väčšinou kostoly, stavané pre menšiu komunitu veriacich, ktorí obyčajne sedeli vonku, okolo takého kostolíka. Iba kňazi a miništranti boli dnuká.
Okáľ: Ešte sa vráťme k Debrovu. Je nádej, že pri skúmaní hrobov, ktoré tam boli vykopané, sa ešte nájdu dajaké dôkazy pre veľkomoravský pôvod debrovského kostola?
Cincík: Možno, že sa už našli také dôkazy, len neboli zverejnené. Musíme počkať. Po čase všetko vyjde napovrch.

Okáľ: Teraz pracuješ len na Debrove alebo máš ešte aj iné práce?
Cincík: Pracujem ďalej na Debrove, ale dokončujem i Polereckého. Mám ešte dokončiť niekoľko kapitol.
Okáľ: Pokladám za veľmi dôležité, aby sa tieto veci uverejnili, i keď nie v definitívnej forme. Stačí ich nadhodiť verejnosti, že si už ďaleko pokročil vo svojich štúdiách, že si si uvedomil dôležitosť miesta. Tak dáš slovenským archeológom povzbudenie a popud do budúcnosti, aby sa týmito vecami zapodievali, hľadali styky s maďarskými archeológmi, aby v spolupráci pokračovali a vec doriešili. Veď aj toto interview je akýsi dôkaz, že sa o veci diskutuje a že sú tu aj iní ľudia, ktorí majú o vec úžasný záujem a veľmi by sa tešili, keby si v tejto práci pokračoval.
Cincík: Budem sa snažiť, ďakujem.

Historický pôvod a povaha slovenského nacionalizmu

Milan S. Ďurica

Aby sme túto široko koncipovanú a v odbornej literatúre doposiaľ náležite nespracovanú tému mohli zvládnuť aspoň vo forme orientačného náčrtu, musíme si vymedziť čo najužšie časové a čo najpodstatnejšie obsahové pole jej rozsahu Adoptujeme teda pojem «nacionalizmus» v tom z jeho mnohorakých poňatí, ktoré v ňom vidí jednu zo základných konštánt novodobého európskeho vývoja, podmieneného osvietenským duchovným prúdením, francúzskou revolúciou a nemeckým romantizmom. Ide o veľmi zložito členený komplex spoločenského vývoja, v ktorom jednotlivé stvárňujúce faktory — spomeňme iba filozofické vplyvy J.J. Rousseaua *(Contract social,* 1762), G.W.F. Hegela (*Philosophie der Geschichte,* 1817), J.C. von Herdera *(Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit,* 1784-91), ďalej literárny romantizmus, ale i socialisticé teórie a agitácie od francúzskych utopistov cez K. Marxa (*Das Elend der Philosophie,* 1847) až po O. Bauera (*Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie,* 1907) — recipované príslušníkmi rozličných politických či etnických celkov, vyčiňovali a vyčiňujú sa v rôznorodých, dakedy až celkom protivných výsledkoch. Toto zapríčiňuje, že autori sa nevedia dohodnúť ani na definícii nacionalizmu, ani na jeho adekvátnom typologickom členení.[1] Osobne som presvedčený, že podstata nacionalizmom označovaného zjavu je hlboko spätá s procesom psychogenézy sociálnosti

1 Ešte mám v živej pamäti prednášku prof. H. Kohna, *Nationalism and Internationalism in the Nineteenth and Twentieth Centuries* na XII. medzinárodnom kongrese historických vied vo Viedni roku 1965 a nespočetné pripomienky účastníkov relatívnej diskusie, ktoré očividne dokumentovali, aká nejednotnosť, ba priam konfúzia vládla ešte stále ohľadom tohoto predmetu u predstaviteľov rozličných historických škôl a ideologických zoskupení. Porov.: *Comité International des Sciences Historiques, XII Congrès International des Sciences Historiques, Vienne, 29 août — 5 septembre 1965:* ACTES, V., str. 87.

ako špecifického prejavu osobnosti, vyplývajúceho zo samej metafyzickej štruktúry ľudskej prírody (v zmysle Aristotelovho *«zoón politikón»).*[2] Preto aj jeho chronologické dimenzie budú sa asi kryť s dimenziou dejín ľudskej spoločnosti ako takej, prípadne jej historicky sa prejavujúcich kolektívnych zoskupení.[3] Nám tu však ide o čiastkové pochopenie tohoto všeobecného zjavu, ako sa konkretizoval v slovenských dejinách počnúc národným obrodením až po súčasnosť.

Hlavné hybné sily novodobého slovenského národného hnutia vyšli z Bratislavy. Ich vyhňami boli: katolícky generálny seminár, založený roku 1784 v zmysle *Ratio educationis* (1777) a s ním súvisiacich predpisov Jozefa II., a potom od začiatku 19. storočia Ústav a katedra reči a literatúry československej pri evanjelickom lýceu. Tieto skutočnosti nám vysvetlia jednu z exkluzívnych charakteristík slovenského nacionalizmu, ktorá ho odlišuje od nacionalizmov iných, aj blízkych národov: jeho najsilnejšie ovplyvnenie zásadami kresťanskej teologickej etiky a — najmä v tomto 20. storočí až do roku 1945 — determinujúcim vplyvom katolíckej sociálnej náuky. Mohutné sekularizačné tendencie, charakteristické pre takmer všetky ostatné nacionalizmy v Európe, v slovenskom nacionalizme ostali povždy marginálnymi.

Z Generálneho seminára vyšla Bernolákova *Societas excolendae linguae slavicae,* ako aj v roku 1792 v Trnave založené Slovenské učené tovarišstvo. Tam dozrelo tiež rozhodnutie povýšiť slovenčinu na spisovný jazyk kodifikáciou jej gramatického systému v roku 1787.[4] «Bernolákovo vystúpenie nebolo však iba vecou jazykovej reformy, ale zreteľne predstavovalo

---

2 Zaoberal som sa touto tématikou v dnes už v jednotlivostiach čiastočne prekonanej, no v jadre konklúzií, myslím, ešte stále platnej dizertácii *Saggio di analisi psicologica dell amore patrio,* Torino, 1952, z ktorej uvádzam aj bohatú bibliografiu (str. 229-254).

3 V tomto súvise hodno pripomenúť vývody H. Schöfflera o rozhodujúcom vplyve starozákonných tradícií na anglický nacionalizmus XVI. a XVII. storočia, ako aj jeho hypotézu, že aj Herder čerpal z tohoto prameňa pri elaborovaní svojej náuky o «Volkstum». — H. SCHÖFFLER, *Abendland und Altes Testament,* Bochum, 1937.

4 A. BERNOLÁK, *Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum a Linguae Slavonicae per Regnum Hungariae usitatae... Orthographia,* Bratislava 1787.

nový a mnohostrannejší pohyb, v ktorom sa už celkom zreteľne a cieľavedome prejavujú počiatky slovenského národnoobrodenského hnutia. Išlo v ňom o kvalitatívne nové ponímanie spisovného jazyka, ktorý v úzkej spojitosti s aktivizujúcim sa národným povedomím pokladal sa za výraz národnej osobitnosti a rovnoprávnosti v mnohonárodnom Uhorsku a mal slúžiť ako prvoradý, národne zjednocujúci prostriedok a nástroj na vytváranie samostatnej slovenskej národnej kultúry.»[5] Bernolákovci boli si plne vedomí príbuzenských vzťahov slovenčiny k ostatným slovanským jazykom, no nenačim zabúdať, že ich čin bol v mnohom ohľade piониersky. Češtinu začali dvíhať z úpadku «Temna» Josef Dobrovský (*Ausführliches* Lehrgebäude der böhmischen Sprache, 1809) a najmä Josef Jungmann (*O jazyku* českém, 1806 a *Slovesnost,* 1820) iba o dvadsať rokov neskôr.[6] Podobne aj u južných Slovanov — s ktorými Slováci boli v tom čase v oveľa intenzívnejších kultúrnych stykoch, ako sa to často predpokladá — budúci kodifikátor srbsko-chorvátskeho jazyka Vuk Stefanovič Karadžič v roku vyjdenia Bernolákovej gramatiky sa ešte práve len narodil. Ba i jeho učiteľ a mecén Jernej Kopitar až v rokoch 1806-1809 publikoval svoju slovinskú gramatiku (*Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark).* Bernolákovcom nemohlo teda ísť o nijaké rivalčenie, tým menej o jazykový «separatizmus» alebo dokonca «rozkol».[7] Nič podobného nemožno dokumentovať z patričnej literatúry. Nachádzame v nej iba celkom jednoznačne zvýraznené

5 J. BUTVIN, Slovenské národno-zjednocovacie hnutie (1780-1848), Bratislava, 1965, str. 38. (V ďalšom len: BUTVIN).

6 «Ku koncu XVIII. storočia prakticky nejestvovala vôbec jednotná literárna čeština, nakoľko ten jazyk niesol ešte viditeľné jazvy po ranách, ktoré mu vsadili tri storočia roztržiek, uponížovaní a zotročenia cudzím tématikám. Tieto nepriaznivé okolnosti napospol zmrzačili a ohlušili (českú reč), jej slovník sa javil chudobný a nie presne ustálený, v gramatikálnych úzoch a v syntaktických stavbách vládla neistota. Za takýchto podmienok chcieť ju používať na vedecké ciele, ktoré vyžadujú ako conditio sine qua non jasnosť a precíznosť, bolo by bývalo skôr než odvážnosťou, bláznovstvom» — usudzuje taliansky literárny historik B. MERIGGI, *Storia della letteratura ceca e elovacca,* Milano, 1958, str. 158-159.

7 Tento posledný výraz emblematicky použil Dr. Milan HODŽA v samom titule svojej habilitačnej práce *Československý rozkol. Príspevky k dejinám slovenčiny,* Turč. Sv. Martin, 1920; porov. str. 74-75.

vedomie národnej osobitnosti a snahu o vytvorenie takej národnej ideológie, ktorá by mohla v úzkej súvislosti s historickým vývojom utvoriť predpoklady pre zapojenie čím širších vrstiev národného spoločenstva do európskeho kultúrneho, sociálneho i politického vývoja nových čias. Že Bernolákov historický čin zodpovedal požiadavkám slovenského národného kolektívu, vyplýva už i z rýchleho rozšírenia sa stánkov Tovarišstva vo všetkých krajoch Slovenska. Združovalo sa v nich okolo 500 členov, čo znamená počtom najsilnejšie organizované hnutie, aké slovenský národný život vykázal až do štyridsiatych rokov minulého storočia.[8]

Tento historický náskok Slovákov v porovnaní s inými národmi niekdajšej monarchie má svoje odôvodnenie. Kultúrny i sociálny vývoj je podmienený aj geopolitickými faktormi. Turecká invázia do srdca Európy a vyše dvojstoročná okupácia prevažnej časti Uhorska po bitke pri Moháči (1526) mali popri negatívnych aj veľmi pozitívne následky práve pre Slovensko vo všeobecnosti[9] a najmä pre Bratislavu. Na Slovensko sa scvrklo takmer celé vtedajšie územie uhorského kráľovstva, tam sa preniesli úrady, školy i zachránené hodnoty. Bratislava bola roku 1536 zákonom vyhlásená za hlavné mesto habsburskej časti Uhorska a ostala ním až do roku 1792. (Sídlom uhorského snemu bola až do revolúcie 1848/49.) To prinieslo so sebou predtým nevídaný rozvoj nielen hospodársky, ale aj politický a kultúrny. Bratislavské školy priťahovali študujúcu mládež všetkých národov monarchie. Koncom 18. storočia študovalo tam okolo 2000 študentov. Je len samozrejmé, že pomerne značnú časť ich tvorili Slováci. Vyučovacím jazykom ostávala latinčina, ku ktorej sa po jozefínskej reforme pridružilo štúdium rozličných živých jazykov. V osvietenskom ovzduší dozrela aj potreba vlastnej národnej literatúry, zrozumiteľnej čo najširším vrstvám slovenského ľudu. A je len prirodzené, že túto potrebu ako prví pocítili

---

8 BUTVIN, str. 50.

9 «Slovensko vlastně bylo územím, které Habsburkům dovolovalo se nazývati králi uherskými, neboť ostatní Uhry (mimo úzký pruh západní) jim nenáležely. Proto Slováci nesli vedle Chorvátů hlavní tíhu nepřetržitých válek s Turky a nepoddejnými Maďary sedmohradskými» — konštatuje český historik J. BIDLO, *Dějiny Slovanstva,* Praha, 1927, str. 119.

študenti generálneho seminára a z neho vyšlí katolícki kňazi: boli to napospol synovia nižších sociálnych vrstiev, doslova vyšlí z ľudu a rozhodnutí žiť a pracovať zase len uprostred tohoto slovenského ľudu.

Bernolákov čin nemeškal však vyvolať popri súhlasoch aj najprv sporadickú, neskôr i organizovanú opozíciu. Najmä slovenská evanjelická inteligencia, tradične viazaná na češtinu ako liturgický, ale aj literárny jazyk, ktorý — hoci v stále jasnejšie slovenčiacich formách používali dovtedy aj katolícki Slováci, usilovala sa zachovať a zveľadiť túto tradíciu. Centrom tejto opozície stalo sa evanjelické lýceum v Bratislave. Už roku 1800 Bohuslav Tablic a Jiří Palkovič dávajú sa do styku s Dobrovským, ktorému navrhujú «československé» riešenie problému: prijať do ním chystanej Českej jazykospytnej spoločnosti Bernoláka, prípadne i celé Tovarišstvo a tak zjednotiť Slovákov a Čechov na základe jednotného jazyka a literatúry.[10] Keď sa toto nepodarilo uskutočniť, Tablic a Palkovič usilujú sa založiť Slovensko-českú spoločnosť a katedru reči a literatúry česko-slovenskej, k čomu dojde roku 1810. Tak sa vykryštalizovali dve rozličné, až protichodné zložky v počiatkoch slovenského národnoobrodenského hnutia: bernolákovci so samostatným slovenským spisovným jazykom a s koncepciou osobitnosti slovenského národa, a evanjelickí vzdelanci, ktorí napriek často dokumentovaným osobným pochybnostiam o správnosti svojho počínania ostávali stále viazaní na český literárny jazyk, z ktorého odvádzali koncepciu «československého národa.»

Napriek tomu, že predstavitelia obidvoch tendencií často sa pokúšali o prekonanie takto vzniklej otázky spisovného jazyka a z nej vyplývajúceho trieštenia sa i tak skromných kultúrnych síl národa, vystaveného stále mohutnejšiemu náporu maďarizácie, ako vieme, k nijakému kompromisu vo veci jazykovej samostatnosti nedošlo. Či presnejšie, kompromisné riešenie jazykovej otázky našlo sa v pomerne krátkom čase, ale až vtedy, keď roku 1843 Ľudovít Štúr a niekoľko vedúcich osobností evanjelického tábora predložili ešte radikálnejšiu reformu slovenského pravopi-

---

10 Porov. listy J. Palkoviča z 18.7.1800 a B. Tablica zo 6.1., z 22.2. a z 10.6.1800 J. Dobrovskému. — Lit. archiv Nár. Musea v Praze, cit. BUTVIN, str. 74-75.

su, vychádzajúcu z češtine najvzdialenejšieho stredoslovenského nárečia. Slovenskí katolíci, napriek tomu, že tvorili prevažnú väčšinu národa a že sa už mohli dovolávať polstoročím konsakrovaného úzu bernoláčtiny, postupne prijali Štúrovu reformu, ba v osobe a diele Martina Hattalu podstatne prispeli k definitívnej úprave a ku všeobecnému adoptovaniu takto kodifikovaného spisovného jazyka.

Ústredným faktorom celého tohoto procesu bola individualita samobytného slovenského národa, ktorú si predstavitelia bernolákovského hnutia celkom jasne uvedomovali a z ktorej vychádzali pri svojom jazykovednom a kultúrne-organizačnom diele. Dokumentovalo sa to už v prípravnom štádiu formulovaním odpovedí na «epistola invitatoria», ktorú Bernolák rozposlal «mnohým učeným mužom»,[11] no najmä potom v literatúre bernolákovcov. Tak Juraj Fándly pravidelne používa vo svojich dielach výraz «slávny národ slovenský», pre ktorý vyžaduje tie isté práva, aké uhorský snem uzákonil pre národ maďarský. Podobne i Jozef Ignác Bajza píše po slovensky, «abi slovácki národ viďel, že i jeho reč k litternému umení slúžiti múže». Išlo tu o vec celonárodnú: za členov Tovarišstva prihlásili sa nielen kňazi, hoci tí tvorili väčšinu, ale aj úctyhodný počet laikov najrozličnejších povolaní. Nechýbali ani — zriedkaví síce — slovenskí evanjelici (ako napr. Michal Mialovič, farár zo Zeleníc). Evanjelikmi vydávané «Prešpurské noviny» sprvoti odporúčali a rozširovali Bernolákovu «Dizertáciu»[12]: veď aj ich čitatelia opätovne sa dožadovali, aby sa noviny písali «po slovenski», v jazyku všetkým zrozumiteľnom, «a ne s tým tvrdým českým štýlusom», lebo Slováci tak nikde nehovoria. «Prešpurské noviny» ostali verné češtine, no zanikli už roku 1787, keď predtým verejne uznali, že bernolákovská «řeč jest pannonicko-slovenská neb taká, jakauž věřejnost v uherské zemi a pp. faráři katoličtí v svých kázněch užívají, než tak srozumitedlně, že ji i ten nejsprostější srozuměti může».[13]

---

11 Veľmi charakteristickú «epistola responsoria» dubnického farára Ondreja Mesároša zo dňa 5.8.1786 uverejnil A.A. BANÍK, *Pomocníci Antona Bernoláka v rokoch 1786-1790 pri diele slovenského literárneho obrodenia,* «Kultúra», Trnava, IX, 1937, str. 198.

12 J. VILIKOVSKÝ, *Dejiny literárnych spoločností malohontských,* Bratislava, 1935, str. 26.

13 «Prešpurské noviny», 30.6.1787, cit. BUTVIN, str. 69.

Vedúce osobnosti evanjelickej menšiny, ako sme už videli, organizovali však zásadnú opozíciu: im tiež nešlo iba o jazyk, ale predovšetkým o národnú jednotu československú. Napriek tomu, že Tablicovo hnutie narazilo odprvoti na indiferentnosť Slovákov (za tri roky nazbieral na základinu Ústavu a katedry 653 zlatých, z ktorých 500 venoval srbský pravoslávny metropolita Stevan Stratimirović, ktorý tak vlastne umožnil toto dielo), jeho iniciátor nedal sa presvedčiť o nereálnosti svojej koncepcie. Ani také osobnosti, akými boli bezpochyby Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik, ba i Michal Miloslav Hodža, Jozef Miloslav Hurban a Ľudovít Štúr, ktorí sa všetci plne angažovali za «československenčinu», nezvládli premôcť indiferentnosť a tupý, ale tvrdý odpor národa voči tejto jemu bytostne cudzej koncepcii. Boli si toho vedomí, no nemali odvahu konať v zmysle vlastného poznania. Tak napríklad Šafárik sa síce jasne vyslovil, že «každý národ jedině ve svém vlastním jazyku osvěcován a k výšinám životu probouzen býti může» a že «mezi češtinou a slovenčinou jest tolik rozdílu, aby každá z nich o své dialekt svůj založiti mohla» — alebo, ako to formuloval v liste Palackému 10. januára 1831, že «české a slovenské jsou dvě docela rozdílné nářečí»[14], no napriek tomu odmietal základné princípy samostatnej literárnej slovenčiny. Povzbudil síce Kollára k jeho pokusu o slovakizovanie češtiny, aby sa dal určitý obsah jazykovednému pojmu «československý», ba i sám sa usiloval o určitý kompromis tým, že vo svojich *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826) osobitne zaregistroval slovenský a český jazyk i patričné literatúry hoci v tom istom diele vyslovil nádej, že Slováci predsa len raz adoptujú ako základ pre svoj literárny jazyk českú gramatiku. Na toto iste dobromyselné, šalamúnske riešenie prišla tvrdá reakcia — z českej strany. Šafárikove Dejiny česká verejnosť prijala chladne. Jungmann mu otvorene vyčítal, že v nich oddelil Slovákov od Čechov.[15] Keď

---

14 BUTVIN, str. 109, 119.

15 J. NOVOTNÝ, *Vývoj vztahů Čechů a Slováků v období národního obrození,* «O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov», Bratislava, 1956, str. 162.

potom roku 1830 Samo Chalupka poslal Jungmannovi svoje verše, tento mu zase mentórsky vyčítal, že v nich našiel «jazykové novoty», proti ktorým ho vystríhal. V Chalupkovej odpovedi nachádzame však už sebavedomý odpor: Můj národ tak oddáva mluví, i Čech se může tomu přiučiti, nebude to jeho dosti drsnaté řeči ku škodě.»[16] Ale i pre samého Kollára, ktorý celou váhou svojej vtedy už všeslovanskej autority usiloval sa zachovať Slovensko pre československú koncepciu tým, že vytváral umelú «skutočnú československú», bolo akiste jedným z najväčších životných sklamaní, keď po jeho silne slovenčiacej kázni z roku 1835 padol naň tvrdý, priam exkomunikačný súd Jungmannov: «Tím kázaním (...) stavěti počali jste chineskou zeď mezi Čechy a Slováky (...) V Čechách nikdy nebude se psáti jak Vy píšete, s nechutí se odvracujeme od toho spůsobu. A to jest příčina, že i Vás ne již mezi naše, ale mezi jiného nářečí spisovatele klademe, a sice nářečí ne slovenského, jako jsou Bernoláci, ale ve fantasii utvořeného, nijaké podpory pro nás nemajícího».[17] Tu je veľmi zreteľne zvýraznená podstata československej koncepcie, ako ju chápali v Prahe: iba kým Slovák adoptuje na 100 percent český literárny jazyk, zrieknuc sa akéhokoľvek práva prispôsobiť ho svojim slovenským potrebám, prizná sa mu československá «našskosť». Každý odklon od pražskej normy znamená separatizmus («chineská zeď») a má za následok — vyobcovanie.

Európou však už vanul prúd revolučného nacionalizmu, ktorý neminul ani Slovákov. Napoleónske vojny vyvolali národné zjednocovacie hnutie v Nemecku. Cárska vláda tvrdo zakročila proti študentským spolkom filomatov a filaretov v Poľsku (1823-24). Roku 1830 vypukla v Paríži Júlová revolúcia, ktorá čoskoro zachvátila i Belgicko a priniesla mu štátnu samostatnosť. Keď potom roku 1831 povstali aj Poliaci, niekoľko slovenských študentov zúčastnilo sa na ich povstaní. Giuseppe Mazzini so svojím plánom radikálne nacionalistickej «Mladej Európy» prenikol aj do Viedne a ovplyvnil najmä poľských študentov. Na schôdzkach «Mladého Poľska» zúčastňovali sa i Slováci. Domáce pomery zaznamenali v tom čase zákon o bezpodmieneč-

---

16 List S. Chalupku z 28.6.1830, cit. BUTVIN, str. 155.
17 List J. Kollárovi z 26.4.1836, ČČM, 1880, 211, cit. BUTVIN, str. 194.

nej znalosti maďarčiny pre všetkých štátnych úradníkov (Zák. čl. 8:1830) a čoskoro potom povýšenie maďarčiny na jediný úradný jazyk celého kráľovstva.[18] Tak začala čoraz bezohľadnejšia maďarizácia. Ak Bernolákova akcia práve načas utvorila dosť účinnú hrádzu proti prvým legálnym inštrumentom privilegovania maďarského jazyka,[19] teraz sa stávalo stále jasnejším, že len národne jednotní Slováci budú môcť čeliť novému náporu maďarského nacionalizmu, ktorému boli vystavení tak slovenskí katolíci, ako aj evanjelici.

Toto všetko prispelo k postupnému zblíženiu sa protestantskej menšiny s katolíckou väčšinou, ktoré vyústilo vo Štúrovej reforme pravopisu na bernolákovskej ideologickej základni samobytného slovenského národa.[20] Spoločné nebezpečenstvo národnej existencie pomohlo prekonať staročný konfesionálny rozpor medzi Slovákmi, ktorý bol hlavnou príčinou aj jazykového a ideologického dualizmu. Bezprostredný impulz k tomuto historickému kroku dala akiste aj kríza Gajovho ilyrizmu u južných Slovanov roku 1842 a nasledujúci zákrok maďarskej vlády proti nemu. Jozef M. Hurban definoval podobné koncepcie ako «neskutočné» a celkom otvorene písal: «My sme už dávno s Čechy v odporu, nyní to vystoupiti musí vážně. My jsme Slováci naskrze, v nás nic není českého, naše díla jsau plod ducha veskrz slovenského, proč nás tedy neuznávají Česi?»[21]

---

18 Zák. čl. 3:1832-36. Darmo gróf Cziráky prorocky varoval, že «die Herrschaft der ungarischen Sprache führe zum Sturz der Nation», snem zákon odhlasoval. Porov. H. MARCZALI, *Ungarische Verfassungsgeschichte,* Tübingen, 1910, str. 131.

19 Zák. čl. 16:1790/91; 17/1790/91; 7:1792.

20 «Die Sprache ist ferner das Zeichen der Persönlichkeit, d.h. die Nation sagt durch ihre Sprache, dass sie sich selbst angehört, dass sie ihrem eigenen Verstande Gehorsam leistet, und in dem geistigen Gebiete selbständig ist, d.h. dass die Sprache, als der äussere Ausdruck ihres Geistes, zur Entwicklung ihrer Menschlichkeit hinreichend ist. Die Nation besteht nur mit Sprache zugleich als Nation, ohne jene wäre sie das nicht; in dem Besitze einer besonderen Sprache wird sie demnach als Nation anerkannt, und als solche gebührt ihr das Recht, eine *bestimmte Stellung in der Welt zu behaupten.*» Ľ. ŠTÚR, *Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn,* Leipzig, 1843, str. 6. (Štúr napísal toto dielko pôvodne ešte po česky a malo názov «Nátisky a stížnosti Slováků». Keď ho v Uhorsku nemohol uverejniť, vydal ho anonymne v Lipsku.)

21 V liste A.H. Škultétymu z 27.12.1842, cit. BUTVIN, str. 283.

No väčšmi než neuznávanie slovenskej národnej osobitnosti so strany českej muselo Slovákov iritovať a stimulovať k jednote Kossuthovo vyhlásenie v jeho «Pesti Hirlap» roku 1842, že v Uhorsku niet nijakého slovenského národa.[22] V tom Slováci museli vidieť priamy a najnebezpečnejší útok na samé základy svojich národných ašpirácií, a to práve zo strany predstaviteľa nacionálne revolučného hnutia Maďarov, ktorí boli pánmi Uhorska.

Na štúrovskú jazykovú reformu nenasledovala hneď nijaká pozoruhodnejšia reakcia z českej strany. Veď Štúr veľmi jasne zdôrazňoval, že Slovákov k ich činu nevedú nijaké protičeské motívy, naopak, že hodlajú aj naďalej pestovať bratské vzťahy k českému národu. Išlo však iba o ticho pred búrkou. Roku 1846 pod vedením Jána Kollára českí národní vodcovia otvorili ostrý boj proti štúrovcom. Že i na českej strane chápali význam spisovného jazyka v tom istom zmysle ako Slováci, dokazuje skutočnosť, že už v prvom útoku Karel Havlíček Borovský (článok «Slovan a Čech» v Pražských novinách) odsudzuje a rozhodne odmieta myšlienku národnej samobytnosti Slovákov. Tento boj vyvrcholil vydaním polemického diela «Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky» v na vtedajšie pomery astronomickom náklade 5000 exemplárov, z ktorých polovica mala zaplaviť Slovensko. Tu už celkom zreteľne sa vykľula takmer výlučne politická povaha tejto kultúrne maskovanej reakcie: zo 43 príspevkov ani jeden jediný neprinášal vážne argumenty filologického rázu proti slovenčine.[23] Našťastie historický moment nedovolil trieštiť energie v tomto zbytočnom boji.

Politickým terénom, na ktorom mal a musel zápasiť slovenský nacionalizmus nebolo vtedy Česko, ale Uhorsko. Výbuch Februárovej revolúcie 1848 v Paríži otriasol celou Európou. V marci sa už triasla Viedeň i Milano (a padol Metternich) následkom čoho Maďari dosiahli svoje nezávislé «Ministerium». V apríli sa začínajú búriť Chorváti proti Maďarom (24. apríla bán Jelačić vyhlásil samostatnosť Chorvátska). Revolúcia je v prúde. Slováci sa búriť nemôžu: nemajú nijakej ozbrojenej moci. Urobia

22 BUTVIN, str. 288.
23 J. NOVOTNÝ, c.d., str. 170.

však ďalší historický krok dopredu tým, že po prvýkrát formulujú politický program slovenského národného hnutia: «Žiadosti Slovenskieho Národa» z 10. mája 1848. Ide o dokument naozaj zásadnej povahy, ktorý ostáva kľúčom pre pochopenie nielen slovenského nacionalizmu, ale aj celých novodobých slovenských dejín. V týchto «Žiadostiach» Slováci:

— jednoznačne proklamujú existenciu «slovenského národa v Uhrách» nielen ako subjektu politických práv, lež aj ako «pranároda a niekdajšieho jediného majiteľa svätej tejto zeme»;

— osvedčujú sa, že slovenský národ prijíma novodobú zásadu rovnosti a bratstva, nechce «žiadnu národnosť v Uhorsku ukrivdiť, uraziť, zmenšiť a tým menej vykoreniť», ale podmieňujú tento svoj postoj zásadou reciprocity;

— žiadajú zriadenie všeobecného snemu národov pre celé Uhorsko a súčasne osobitné národné snemy, ktoré majú vyznačiť etnografické hranice: vyslovujú tu vlastne už princíp federácie národov Uhorska;

— požiadavkou politickej zodpovednosti poslancov ústredného snemu pred vlastnými národmi zvýrazňujú demokratickú suverenitu národov i v rámci federácie;

— odvolávajúc sa na «svätô slovo slobody» žiadajú zrušenie zákona o úradnom jazyku maďarskom a uznanie slovenčiny za úradný jazyk Slovákov;

— žiadajú zriadenie kompletného školského systému, od elementárnych škôl až po univerzitu, na princípe slobodného vyučovania a s vyučovacím jazykom slovenským;

— pre pestovanie kultúrnych stykov a zblíženia s Maďarmi, žiadajú zriadenie katedier maďarčiny pri vyšších školách slovenských a katedier slovenčiny pri paralelných školách maďarských;

— ako symbol národnej rovnosti žiadajú právo slobodného používania slovenských národných farieb a zástavy;

— žiadajú utvorenie slovenskej národnej gardy so slovenským velením a s výlučne slovenským vedením;

— žiadajú všeobecné demokratické hlasovacie právo;

— vyhlasujú ochotu zabudnúť «doterajšie odrodilstvá», žiadajú však, aby boli pre budúcnosť vylúčení z práva zastávať verejné úrady medzi Slovákmi osoby, ktoré zradia «krv, reč a národnosť slovenskú»;

— žiadajú úplnú slobodu tlače, neobmedzené spolčovacie právo a zaistenie osobnej bezpečnosti proti vzmáhajúcemu sa terorizmu;

— sociálne požiadavky sú zhrnuté v žiadosti o prinavrátenie majetkov «utláčaným a klamstvom ukrivdeným» spoluobčanom, o odstránenie ešte pozostalých zbytkov feudálneho poddanstva a o určovanie príjmov z kráľovských benefícií pre potreby obcí;

— v poslednom bode «Žiadostí» Slováci poukazujú na to, že «bratinského rodu Poliaci» v Haliči nedosiahli ešte občianske slobody, aké oni už majú, preto vyzývajú všetky národy Uhorska, aby sa obrátili na panovníka a dosiahli, aby «už konečne nešťastnému národu spravedlivosť a milosť sa stala».

Na záver vyhlasujú, že v splnení týchto svojich žiadostí vidia podmienku svojej spokojnosti a zabezpečenia svojej národnej budúcnosti, pripomínajúc, že v odkladaní alebo obchádzaní týchto žiadostí budú vidieť odsudzovanie svojho národa k «bývalej slepote a služobnosti».[24]

Pozastavili sme sa pomerne dlho pri týchto počiatočných momentoch formovania sa novodobého slovenského nacionalizmu, lebo ich príčinné závislosti, ich podmieňujúce faktory, psychologická typológia správania sa rozhodujúcich predstaviteľov zainteresovaných zoskupení, ba i politické implikácie, ktoré z nich nasledovali, charakterizujú, možno povedať, celý ďalší historický vývoj tak vnútroslovenský, ako aj vzájomné vzťahy medzi Slovákmi a inými národmi až po najnovšie časy. V celom ďalšom vývoji, ktorý nijako nebol priamočiary, lež registroval najrozličnejšie výkyvy tak politického, kultúrneho, sociálneho, vnútorného i medzinárodného dosahu, možno zistiť ako dominujúcu konštantu, ako základné kritérium postoja slovenského národa k rozličným vlastným zložkám a ich programom, ako aj k iným národom, počnúc od národa českého, práve otázku uznania slovenskej národnej samobytnosti, čiže historickej identity slovenského národa.

Toto nám vysvetlí zdanlivo nedôslednú slovenskú politiku počnúc od Slovanského zjazdu 1848 v Prahe, kedy Slováci,

---

24 *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914,* zv. I, Bratislava, 1962, str. 23-26.

napriek tomu, že sa nechali zaregistrovať ako príslušníci «Národa Česko-Moravsko-Sliezsko-Slovenského» (v českom texte sa však písalo iba o národe česko-slovenskom)[25], v priebehu diskusií nielenže sa nepridali k českým austroslavistickým návrhom, ale v záverečnom dokumente petície na cisára aj formálne sa dištancovali od Čechov a spojili sa s Rusínmi (ktorých organizátori zjazdu počítali k «poľsko-ruskému národu»)[26] a čoskoro potom, pri organizovaní slovenského povstania proti Maďarom, utvorili si vlastnú Slovenskú národnú radu, ktorá dňa 19. septembra 1848 vyhlásila samostatnosť Slovenska.[27]

Ďalší vývoj zaznamenal postupné teoretické prehĺbenie a štátoprávne upresnenie týchto základných požiadaviek slovenského národného hnutia, ktoré však ostávalo stále viazané na odkaz «Žiadostí». Spomeňme iba «Memorandum národa slovenského» z roku 1861[28] a potom všetky rozličné dohovory, deklarácie a dohody česko-slovenské z rokov 1915-1918, nezabúdajúc pritom na historické vyhlásenie «vôle slovenského národa», ktoré v mene Slovenskej národnej rady predniesol Dr. Ferdiš Juriga v uhorskom parlamente dňa 19. októbra 1918.[29]

---

25 Podľa fotokópie úvodného ohlasu, reprod. v diele I. PFAFF-V.ZÁVODSKÝ, *Tradice česko-ruských vztahů v dějinách. Projevy a doklady,* Praha, 1957, str. 193.

26 Tamtiež. «Ostatně Slováci od koruny Uherské ani se odtrhnouti naprosto nechtěli, nýbrž žádali jen, aby od Maďarů nebyli utiskováni a mohli s nimi společně jako stejně oprávněná národnost žíti; Slováci báli se dokonce i připojení k Čechám a to proto, že neměli naděje, aby v Čechách požívali větších výhod v platech, veřejném mluvení a rokování nežli Češi.» Z.V. TOBOLKA, *Slovanský sjezd v Praze roku 1848,* Praha, 1901, str. 141.

27 *Dejiny Slovenska, II. Od roku 1848 do roku 1900.* Bratislava, 1968, str. 49-50.

28 *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914,* zv. I., Bratislava, 1962, str. 313-320.

29 Hlavné z týchto dokumentov uverejnil K. REBRO, *Der Weg der Slowaken zur Nationalen Souveränität,* Bratislava, 1969, str. 78-158. Často obchádzané vyhlásenie poslanca Jurigu považujú historici za základný dokument prejavu politickej vôle slovenského národa. «Die Slowakei bekundigte ihre Entschlossenheit, ein selbständiges, von Ungarn unabhängiges Leben zu führen am 19. Oktober 1918, als im ungarischen Parlament der damalige einzige Vertreter der Slowaken F. Juriga in entscheidender Weise erklärte, dass es der Wunsch und die Forderung der Slowaken sei, auf natürlicher und historischer Grundlage

Slováci, vedomí svojej mocensko-politickej nepatrnosti, považovali za diktát geopolitickej nutnosti vyhýbať sa každému maximalizmu a boli vždy ochotní prijať kompromisy v zmysle zrieknutia sa niektorých dôsledkov a práv, vyplývajúcich z ich národnej samobytnosti, ale vždy iba pod jednou podmienkou *sine qua non:* že ich príslušný partner uzná za národ, s ktorým na základe formálnej rovnosti dohodnú sa na relatívnom kompromise.

Tak vošli Slováci aj do spoločného štátneho zväzku s Čechmi roku 1918 v trocha naivnej nádeji, že u bratského slovanského národa nájdu pochopenie, ktoré darmo hľadali u Maďarov. Ten istý Andrej Hlinka, ktorý prvý jasne formuloval potrebu česko-slovenskej orientácie pre Slovákov už 24. mája 1918[30], už po svojej prvej návšteve v Prahe sklamaný zdôveril sa svojmu priateľovi, senátorovi Dr. Jánovi Mudroňovi: «Janko, mal si pravdu... Ich cieľom je počeštenie, a síce úplne surovými, hrubými prostriedkami, akými ani Maďari nepracovali.»[31] A cítil sa nútený založiť Slovenskú ľudovú stranu (19. decembra 1918), okolo ktorej sa čoskoro zoskupila relatívna väčšina Slovákov. Neišlo tu iba o konfesijne motivovanú opozíciu, ako sa často tvrdí. Veď i taký nadšený exponent nového režimu, akým bol evanjelický biskup Dr. Samuel Zoch, ktorý prijal funkciu župana a ešte v decembri 1918 varoval pred nástojením na autonómii Slovenska, dovolávajúc sa potreby centralistickej vlády, v auguste 1918 vyhlásil: «Miera je už naozaj preplnená. Čo sa na Slovensku deje, presahuje všetky hranice. Na Slovensku šarapatia ľudia neznalí slovenských pomerov. Výsledok toho je potom, že sa šíri nenávisť voči Čechom, že sa medzi roduvernou slovenskou vrstvou ukazujú príznaky nedôvery voči všetkému,

---

eine eigene Nation und eine staatliche Gemeinschaft auf dem Gebiet zu bilden, das sie bewohnen.» F. BOKES, *Die Geschichte der Slowakei,* Prag, 1954, str. 166.

30 «Tu je doba činov. Treba nám určite vysloviť, či pôjdeme aj naďalej s Maďarmi, alebo s Čechmi. Neobchádzajme túto otázku, povedzme otvorene, že sme za orientáciu československú!» — vyhlásil A. Hlinka na porade Slovenskej národnej strany dňa 24. mája 1918 v Turčianskom Sv. Martine. — K.A. MEDVECKÝ, *Slovenský prevrat,* zv. III., Bratislava, 1931, str. 347.

31 «Slovenský denník», Bratislava, 12.8.1922.

čo je české.»[32] Preto Hlinka už roku 1923 veľmi jasne formuloval postoj Slovákov k Republike: «My chceme spoločnú Republiku... Ale ju chceme iba ako Slováci, žijúci vo svojej autonomnej krajine. My nepredáme svoj národ ani za cenu Republiky.»[33] V tom istom čase poslanec Dr. Juriga, ktorý bol vyhlásil v Budapešti, že Slováci na základe samourčovacieho práva národov odopierajú Maďarom akékoľvek právo hovoriť a konať v mene slovenského národa, vyhlásil v pražskom Národnom zhromaždení: «Slovenský národ s českým národom nikdy jeden národ netvoril, netvorí a nechce tvoriť, ale chce žiť ako osobitný národ so svojou rečou, vo svojej krajine, zo svojho sebaurčovacieho práva, vo svojej autonomii, ovšem že v rámci Československej republiky.»[34] A o dva roky neskôr ten istý poslanec na tom istom fóre už celkom tvrdo konštatoval: «Kto mi zapiera moju osobitnú bytosť, je mojím vrahom, lebo zapierať niekomu osobitnosť a zapierať mu právo na osobitnosť, to znamená, že je iste mravným a právnym jeho vrahom; a je Kainom Čech, ktorý mi hovorí, že ako Slovák nie som slovenský národ.»[35]

Známe sú osudy opätovne predkladaných návrhov na autonomiu Slovenska za prvej Československej republiky: neboli pripustené ani len na diskusiu, lebo pre Dr. Edvarda Beneša a jeho vlády slovenský problém vôbec neexistoval.[36] Ideológ slovenského autonomistického hnutia Dr. Jozef Tiso roku 1933 dobre predvídal vývoj udalostí, keď v pražskom parlamente konštatoval: «...slovenský národ vidí, že nemôže sa spoliehať na nikoho, nemôže dôverovať nikomu. Pre našu stranu nastáva úloha, aby osudy národa vzala do vlastných rúk, aby si stala na stráž, aby bdela nad rodnou zemou a chránila ju pred každým a proti každému»[37]. A opätovne apeloval na českého partnera: «Na vašom porozumení sa zvrtne osud nášho spoločného štátu.»[38]

---

32 «Slovenský denník», Bratislava, 26.8.1919.

33 «Correspondance Slovaque», Vienne, 21.1.1924.

34 «Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé», sch. 222 z 5.11.1923, str. 120.

35 Tamtiež, sch. 355 z 9.7.1925, str. 457.

36 K. ČULEN, *Po Svätoplukovi druhá naša hlava. Život Dr. Jozefa Tisu*, Middletown, Pa., 1947, str. 207.

38 «Těsnopisecké zprávy...» (cit. sub 34), sch. 296 z 20.10.1933, str. 8.

Dnes, keď už máme na veci možnosť pohľadu s náležitým časovým odstupom a disponujeme aj pomerne bohatou dokumentáciou z prvej ruky, musíme konštatovať, že toho porozumenia pre základné požiadavky slovenského národa sa v Prahe až do poslednej chvíle nenašlo. Rozhodujúci činitelia českej politiky — aj keď nie azda český národ ako celok — videli vždy Slovensko ako objekt svojej mikroimperialistickej štátnej koncepcie a dôsledne negovali Slovákom charakter národa, vidiac v nich iba biologickú a kultúrnu rezervu na regenerovanie českého národného telesa, ako to celkom otvorene vyhlásil Dr. Edvard Beneš vo svojej pamätnej «Reči ku Slovákom» v decembri roku 1933.[39] Toto nechápanie mentality slovenského národa a jeho historických snažení bolo akiste jednou z rozhodujúcich príčin toho, že autonomistický program Hlinkovej slovenskej ľudovej strany stával sa postupne, aj keď v pochopiteľných variáciách, požiadavkou drvivej väčšiny Slovákov a ich politických zoskupení. Charakteristickou je tu skutočnosť, že aj najvýznamnejší predstaviteľ centralistickej politiky na Slovensku, Dr. Milan Hodža, v auguste roku 1938 imitoval Hlinkovcov a predložil v Prahe svoj návrh na autonómiu Slovenska.[40] Beneš však odporoval do poslednej chvíle a radšej rezignoval, než by bol upustil od svojej fikcie «československého národa», aj keď nemohol nevedieť, aká je skutočná politická orientácia takmer totality Slovákov. A musí sa mu objektívne priznať, že ostal až do konca dôsledný v tejto svojej subjektívnej, historickým vývojom už dávno prekonanej koncepcii. Ešte roku 1943 rezolútne vyhlásil : «Mně nikdy nedostanete k tomu, abych uznal slovenský národ ... zastávam neochvejně názor, že Slováci jsou Češi a že slovenský jazyk jest jen jedním z nářečí českého jazyka, tak jak tomu je s hanáčtinou nebo s jinými nářečími české řeči. Nikomu nebráním, aby o sobě říkal, že je Slovák, avšak nedopustím, aby se prohlašovalo, že existuje národ slovenský».[41] Toto nemohlo u Slovákov nevyvolať historické reminiscencie na ten istý postoj

39 E. BENEŠ, *Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti,* Bratislava, 1934, str. 49.

40 F. VNUK, *Slovensko na prelome dvoch storočí (1867-1938),* «Slovensko v retrospektíve dejín», Lausanne, 1976, str. 102.

41 «Cesta ke květnu», 1/1, Praha, 1965, str. 53-54; cit. S. FALŤAN, *Slovenská otázka v Československu,* Bratislava, 1968, str. 135.

maďarských šovinistov počnúc od Kossutha až po grófa Istvána Tiszu, ktorí podobnými slovami otvorene negovali existenciu slovenského národa. Manifestoval sa tu v priam klasickej forme zjav, ktorý Hans J. Morgenthau označuje ako «paradox A-B-C », charakteristický pre protirečenie, ktorého sa dopúšťa národ B, bojujúci za svoje národné práva proti národu A, ale súčasne odopierajúci tie isté práva národu C, ktorý ich revindikuje voči nemu.[42]

Nie je nijako príjemné konštatovať — ale rešpektovanie historických skutočností musí nám byť zákonom —, že plného uznania národnej samobytnosti dostalo sa Slovákom zo strany tých mocenských a ideologických faktorov, ktoré boli slovenskému národnému hnutiu obsahovo najvzdialenejšie a štrukturálne cudzie: roku 1939 bolo to Hitlerovo Nemecko[43] a roku 1945 a najmä roku 1968 zase Stalinovo či Brežnevovo Rusko.[44] Ak Slováci prijali ochranu Nemeckej ríše po vyhlásení svojej štátnej samostatnosti roku 1939, urobili to nielen z nutnosti, diktovanej geopolitickým momentom situácie, ale predovšetkým preto, lebo Hitler ich uznal za partnera, za subjekt medzinárodného práva, uznal ich za národ a zaviazal sa rešpektovať ich národnú suverenitu.[45] Je všeobecne známe — a sami Slováci si to nikdy netajili — že Slovenská republika bola vo svojej samostatnosti

---

42 Porov. H.J. MORGENTHAU, *The Paradoxes of Nationalism,* «Yale Review», XLVI, 1957, str. 481.

43 Slovenskí autonomisti nezatajovali svoje negatívne stanovisko k nacizmu. V polemike s Dr. V. Clementisom roku 1936 K. Sidor mohol vyhlásiť: «Opierame sa výlučne na vlastnú silu a budujeme na tradíciách národa. Naše oči sú teda upreté do vnútra a neškúlime po cudzích vzoroch a ani po cudzej pomoci. Je predsa i Dr. Clementisovi známe naše odsudzujúce stanovisko k hitlerizmu i fašizmu, vyplývajúce z dobre pochopeného záujmu národného.» — «Slovák», 10.5.1936. — O pomere Nemecka ku Slovenskej republike porov. moju štúdiu *Machtpolitische Eingriffe des Dritten Reisches in die Politik der Slowakischen Republik,* «Tradition und Neubeginn. Internationale Forschungen zur deutschen Geschichte im 20. Jahrhundert», Köln-Berlin-Bonn-München, 1975, str. 245-257.

44 O postoji predstaviteľov slovenského autonomistického hnutia ku komunizmu a k sovietskemu Rusku porov. J. PAUČO, *Slováci a komunizmus,* Middletown, Pa., 1957 a novšiu štúdiu Y. JELINEK, *Nationalism in Slovakia and the Communists 1918-1929,* «Slavic Review», 34, 1975, No. 1, str. 65-85.

45 «Zo Slovenska nechcem ani piaď zeme. Tu na Slovensku sa musia Slováci uplatňovať a rozvíjať po svojom, národne, kultúrne i hospodársky. Ručím za

značne obmedzovaná mocensko-politickým vplyvom Veľkonemeckej ríše.[46] Ak však pozorne analyzujeme tento krátky úsek slovenských dejín vo svetle základných postulátov slovenského národného hnutia, ako boli formulované už v «Žiadostiach» z roku 1848, tak musíme konštatovať, že nikdy predtým Slováci nemali väčšieho uznania svojej národnej samobytnosti a širších možností uplatňovania z nej vyplývajúcich práv tak vo vnútornom živote národa, ako aj v medzinárodných vzťahoch, ako práve v období Slovenskej republiky.[47] A že v rokoch 1968/69 diametrálne protivné politické a ideologické zoskupenie Slovákov konkrétne usilovalo sa o iným okolnostiam prispôsobenú, ale v podstate tú istú politiku, politiku slovenskej národnej samobytnosti v zmysle historickej kontinuity vtedy už sekulárneho odkazu «Žiadostí», to iba potvrdzuje, že tu ide o prirodzený historický vývoj národného spoločenstva, ktorý možno mocenskými zásahmi brzdiť, hatiť, zdanlivo azda i zastaviť, ktorý však pri najbližšej vhodnej príležitosti znovu sa prejaví v celej živelnosti svojho z hĺbky národného povedomia prýštiaceho dynamizmu.

---

plnú samostatnosť a garantujem hranice Slovenska. Historické hranice Slovenska sú a ostanú navždy nezmeniteľné. Ochrannú ruku nad Slovenskom držím a nikto nesmie siahnuť kradmou rukou na slovenský štát. Slováci budú žiť plným svojským životom!» — vyhlásil Hitler dňa 17. marca 1939 pri rokovaniach o «Ochrannej zmluve» vo Viedni, aby zadržal Dr. J. Tisu, ktorý nechcel pristúpiť na požiadavky Nemecka a vstal, aby demonštratívne prerušil vyjednávanie. Viac o tom M.S. ĎURICA, *La Slovacchia e le sue relazioni politiche con la Germania 1938-1945,* zv. 1., Padova, 1964, str. 96.

46 Tamtiež, str. 117. Porovnaj aj moju sub 43 cit. štúdiu.

47 «Jeder Beobachter der mitteleuropäischen politischen Szene, der die Dinge vom historischen Standpunkt aus betrachtet, mußzugestehen, daß sich das slowakische Volk während der jährigen Dauer des Slowakischen Staates (1939-1945) trotz des unentrinnbaren Einflusses der damaligen deutschen Politik einer Selbständigkeit erfreute wie zu keiner Zeit in den vergangenen 1000 Jahren. Es ist nicht unsere — slowakische — Schande, wenn wir feststellen müssen, daß sogar das Hitler — Deutschlanddem slowakischen Volk ein größeres Maß an Freiheit und breitere Möglichkeiten der Selbstentfaltung zugestanden hat, als es seitens der brüderlichen slawischen Völker der Fall war, unter deren Einfluß die Slowaken nach 1945 geraten waren.» F. VNUK, *Die slowakische Haltung zum Nationalsozialismus,* «Slowakei», Köln, IV, 1966, Nr. 1, str. 3.

Na záver pokúsime sa o stručnú typizáciu.

Novodobý slovenský nacionalizmus sformoval sa celkom tak isto, ako u ostatných európskych národov. Boli tu rozlišnosti, podmienené historickou a geopolitickou situáciou, no podstata tohoto historického zjavu je u všetkých národov rovnaká.

Slovenský nacionalizmus možno označiť ako národné hnutie pôvodu kultúrneho, s etnicko-náboženským zameraním defenzívnej povahy, ktoré pod vplyvom európskeho vývoja recipovalo aj politické, sociálne a ekonomické obsahové prvky a dospelo už v minulom storočí k definovaniu základných práv a neupustiteľných požiadaviek slovenského národa. Tieto sa stali a ostávajú až doposiaľ základnou hybnou silou a rozhodujúcim faktorom slovenského dejinného vývoja. Jadrom tejto slovenskej národnej ideológie je téza o samobytnosti slovenského národa a z nej vyplývajúce právo samourčenia, z ktorého slovenský národ odvodzuje nárok na úplnú štátnu suverenitu na svojom etnickom území. Katalyzátormi kryštalizačného procesu tohoto podstatného obsahu slovenského národného povedomia boli najmä paralelné nacionalizmy maďarský a český. Maďari a Česi, ktorí bojovali za svoje národné práva proti Rakúšanom, zásadne odopierali tie isté národné práva Slovákom, ktorí ich revindikovali voči nim.

Slovenský nacionalizmus je nacionalizmom otvoreného typu: jeho ideológia pripúšťa obmedzenie národnej suverenity, ba priam preň optuje vo svojej tradičnej snahe o federalizmus rozličných smerov a rozmerov,[48] ale iba za podmienky bezvýhradného uznania samobytnosti slovenského národa a z nej vyplývajúceho paritného partnerstva s národmi prichádzajúcimi do úvahy.

Nakoľko európsky vývoj doposiaľ nedovolil Slovákom plne a natrvalo realizovať tieto ich národné zámery, zachováva si slovenský nacionalizmus — celkom tak, ako u iných národov, ktoré sa nachádzajú v podobnej historickej situácii — svoju pôvodnú živelnú dynamiku, ktorá sa opätovne vždy mohutne prejaví, keď jej to geopolitická konjunktúra dovolí.

---

48 Porov. J.M. KIRSCHBAUM, *Slovakia and Central-European Federation Plans*, «Slovakia», Middletown, Pa., III, 1953, Nr. 1, str. 1-21; R. WIERER, *Der Föderalismus im Donauraum*, Graz-Köln, 1960.

Augustín Visco

Slovenskí básnici v povojnovom Ríme

— Via Reno! ... Via Reno ... via ...

Nevedel som presne v tom momente, prečo mi utkvelo v pamäti meno tejto rímskej ulice. Bolo to jedno slnkom prihriate februárové poludnie, kedy je premávka v kozmopolitnom Ríme najostrejšia. Pri volante treba mať trpezlivosť. Tri metre dopredu a znova stop. Človek má aspoň čas porozmýšľať.

— Via Reno!

Obzerám sa napravo i naľavo, či by som náhodou neobjavil, prečo by táto ulica mala zaujať moju pozornosť. Na oboch stranách ulice môžem obdivovať palmami obklopené vilky panskej štvrte Trieste. Stovky Rimanov sa ponáhľa za svojou prácou. Tam obďaleč malá skupinka japonských turistov fotografuje peknú vilku, ktorá si to naozaj zaslúži, lebo má charakteristickú podobu kaštieľa s dvoma ozubenými vežami.

— Ulica ako ulica, myslím si, pritlačiac na plyn.

Naša pestrofarená karavána áut je však znova zablokovaná. Na druhej strane ulice murári rúcajú starý palác. Strechy už nieto, iba holé okyptené múry zívajú k modrému nebu. Zrazu mám dojem, akoby sa nad tým palácom bola oneskorene prehnala zúriva vlna vojny!

— Hej! ... Veď to je ono! — Posledná vojna! ... «K slobodným pobrežiam» od Mikuláša Šprinca!

— Konečne sa mi podarilo objaviť, prečo mi meno tejto ulice tak nástojčivo šarapatí v mysli. Dočítal som sa o nej viac ako pred dvadsiatimi rokmi v Šprincových povojnových rozpomienkach.

— Pravdepodobne zavadziam niekomu v ceste, lebo netrpezlivo jačí jeho klaksón! S citeľným uspokojením pridávam plynu a už teraz som rozhodnutý vrátiť sa na tieto miesta, kde dvaja slovenskí básnici, Šprinc a Strmeň, prežili tvrdé dni exulantov na konci poslednej vojny.

— «Kto raz stratil svoju vlasť, putuje bez prestania»,[1] napísal vtedy M. Šprinc hneď v prvom rozlete svojich rozpomienok, ktoré som si doma znova na dúšok prečítal. Tento raz kráčam peši a bez náhlenia. Prichádzaju mi na um aj Šprincove verše z jeho básne «Matky emigrantov»:

Nebolo kedy podať ruku mame,
prestrihol osud kruto našej lásky niť.
Tak smutne idú dejstvá v tejto dráme,
keď pod hviezdami niet kde hlavu položiť.[2]

— Zaiste to nebolo ľahké pre našich básnikov preťať odrazu všetky putá, ktoré ich viazali na rodné nivy a odísť do neznáma, raziac si živeľne cestu cez rozbúrané Rakúsko a Nemecko až ku talianskym prístavom a odtiaľ cez more ešte ďalej.

— Viale Regina Margherita! ... Zaujímavé, ako si vedia títo čiperní Rimania nájsť cestu dopredu v chaose premávky tejto širokej, stromami obrúbenej ulice. — Tu niekde sa schádzali každý pondelok na literárne posedenie slovenskí básnici, spisovatelia, umelci a kultúrni činitelia v tichej tratórii, ktorá už dnes nejestvuje.[3] Tu si K. Strmeň spolu so slovinským básnikom Tine Debeljakom vymieňal a čítal ukážky prekladov jednotlivých spevov Pekla. «Boli sme voči sebe úctivo ukrutní a myslím, že sme si navzájom závideli každú 'trouvaille'. Podotýkam-v najväčšej láske», spomenul mi v jednom liste sám autor. Prichádzal aj chorvátsky románopisec Ante Bonifačič, ktorý pracoval na akejsi dráme. Dr. J. Cincík referoval o svojich výskumoch po rímskych akadémiách a knižniciach, kde študoval umenie celého sveta ako prípravu na svoju štúdiu o meči slovenského vladára. Jozef C. Hronský písal vtedy svojho 'Predavača talizmanov'. Dr. Hrušovský rozprával o svojich objavoch vo vatikánskej bibliotéke a v Russicu, kde študoval vzťahy slovenských kniežat so Sv. stolicou. Dr. Henrich Bartek písal svoju štúdiu 'Kresťanstvo a slovenčina'. M. Šprinc vtedy končil svoju zbierku básní

---

1 Viď M. Šprinc, *K slobodným pobrežiam,* Scranton, Pa., USA, Obrana Press, Inc., 1949, s.1.
2 Cfr. M. Šprinc a K. Strmeň, *Putovné piesne,* Scranton, Pa., USA, Obrana Press, Inc., 1950, s. 16.
3 Viď M. Šprinc, *K slobodným pobrežiam,* Scranton, Pa., Obrana Press, Inc., 1949, s. 265 a n.

'Vinohrad'. Prichádzal často aj básnik Rudolf Dilong, referujúc o svojom novom románe a obohatiac chudobný stôl tejto slovenskej a či slovanskej rodiny slaninou a chlebíkmi sv. Antona. On sa obyčajne postaral, aby aj pohár vína mohol rozveseliť tieto literárne posedenia. Kedy-tedy zavítal aj mladý taliansky spisovateľ, prekladateľ a literárny kritik, Luigi Salvini, ktorý veľkodušne sprístupnil svoju bohatú knižnicu Slovákom.

— Pozorujem, že zoskupené ulice tejto štvrti sú pomenované podľa slávnych talianskych riek, ktoré, len čo ich vyslovíš, rozozvučia struny talianskej histórie alebo literatúry: Via Rubicone, Via Arno, Via Clitunno, Via Tanaro, Via Brenta, Via Tagliamento, Via Po atď. Každému básnikovi najmilšia je však zem, kde sa on narodil, kde matka mu spievala nad kolískou, kde ako chlapec preháňal sa po jarkoch a rozkvitnutých pažitiach,[4] zem, ktorú on, básnik, oslávi svojou lýrou, vyhlásiac pred celým svetom, že je to zem najdôležitejšia, ako to sám vyjadril v básni: 'Pieseň Vlasti'[5]

Si hlbšia ako každá iná vec,
koruny nemáš, iba korene;
si v knihe mojej prvý odstavec,
posledná tvárnosť v každej premene.

Si rytmus môjho vzrušeného dychu
a hrdlo večne tryskajúcej fontány;
o tebe píšem najkrajšiu knihu,
keď košatíš sa vo mne ako platany.

— Zahnem doprava a cez Via Ombrone a Via Serchio som konečne na Via Reno! Je tu trocha pokojnejšie v tejto popoludňajšej hodine.

— Číslo tri ... číslo päť ... — Kráčam popri malých vilkách obklopených záhradami. Nevidieť ani len jedného obchodu. Je to teraz panská obytná štvrť, ktorá sa honosí menom Trieste. Vtedy však, na konci vojny, po tejto ulici kráčali chudobní exulanti zo všetkých národov podrobených Rusmi. Bol to výkvet Európy, všetko vzácni ľudia. Básnici, spisovatelia, univerzitní profesori, vedci, redaktori, lekári, inžinieri, dôstojníci, študenti, ako aj

---

4 Cfr. M. Šprinc, *op. cit.*, s. 81.
5 Viď M. Šprinc A K. Strmeň, *Putovné piesne*, Scranton, Pa., USA, Obrana Press, Inc., 1950, s. 84.

jednoduchí robotníci. Každodenne dva razy sa uberali na Via Po, stanúc si do radu pred pápežskú verejnú kuchyňu, aby sa poskromne naobedovali a navečerali. Tu stáli bývalí ministri, vyslanci, redaktori, básnici ... Tu stáli a čakali na teplú nudlovú polievku aj naši Slováci.[6] Boli to všetko synovia Slovenska, zrodení v jeho chudobných chalupách, vyškolení za jeho peniaze, robotníci ducha na jeho národnej roli. Aj básnik Šprinc tu stojí v rade a díva sa na nich zádumčivo. Ktovie, kedy sa im naskytne znova príležitosť, aby dali svoje bohaté hrivny umelcov, všetku svoju prácu do služieb opustenej vlasti.[7]

— Via Reno ... číslo sedem, ... číslo deväť! S prekvapením objavujem, že číslo deväť je ten šumný kaštieľ, ktorý zaujal pozornosť japonských turistov, keď som tadeto prechádzal autom pred pár dňami. Na prvý pohľad sa nezdá byť obývaný rodinami, lebo na tabuľke sa dočítam, že sú tu úrady rakúskeho vyslanectva pri Sv. Stolici. Zrazu ma pochytí zvedavosť pozriecť sa, ako to vyzerá vo vnútri, lebo zvonka je to teraz pekne upravená budova.

— Zazvoním ... — Ťažké, železom okuté dvere sa otvoria elektricky. Vchádzam a s citeľnou dávkou dojatia kráčam po točitých kamenných schodoch. Na plošinke schodišťa ma už čaká černovlasý taliansky vrátnik. Vysvetľujem mu nakrátko, že v tejto budove žili vo veľmi kritických podmienkach na konci poslednej vojny slovenskí básnici, spisovatelia, operní speváci, vedci, ako aj jednoduchí utečenci. S úsmevom mi odpovedá, že on je tu v službe iba päť rokov a všetci úradníci vyslanectva sú všetko mladí ľudia.

— Čas uteká, tváre ľudí sa menia, záveje zabudnutia nemilosrdne prikrývajú, čo sa medzi týmito múrami pretrpelo.

— Tam niekde na druhom poschodí bývali Slováci. Spávali na zemi a ich chudobné batôžky im slúžili ako vankúše. Tam hore sa ponevieral dotieravo hlad a zima. Často chýbala aj voda alebo aj elektrina. Nebolo tam zámkov ani tajomstiev. Panovala veselosť chudobných. Každý bol svojím spôsobom zamestnaný.[8] Básnik

---

6 Cfr. M. Šprinc, *K slobodným pobrežiam,* Scranton, Pa., USA, Obrana Press, Inc., 1949, s. 197.
7 Viď M. Šprinc, *op. cit.,* s. 143.
8 Cfr. M. Šprinc, *op. cit.,* 206 a n.

Šprinc si tam chválil čistú poéziu, venujúc priateľovi Karolovi Strmeňovi báseň 'Chváľme si ju', v ktorej mu pripomenul spoločne pretrpené krušné chvíle:

Pamätáš, ako stála pri nás oddane,
lámajúc chlieb svoj lačným utečencom,
ako nás krásou oviala, keď umorení hladom,
schúlení v klbká čakali sme svitanie,
a potom, ako biedu našu opásala vencom,
s pohárom vody prišla k bludným vlakom
a pod hviezdami v Bolzane sa v noci prikradla
k tulákom bez vlasti a Mamma son tanto felice
spievala tým, čo vracali sa k svojim z frontov;[9]

— Hej, tá hlboká hviezdnatá noc v talianskom Bolzane! Nebolo to také jednoduché pre našich básnikov dostať sa do Talianska. Veď Slováci nemali na konci vojny ani len práva byť exulantmi, lebo vraj mali už svoju demokratickú vlasť! Museli si pomáhať ako len mohli. Najmä Strmeňova znalosť moderných rečí a štipka nevinného slovenského figliarstva im umožnila zaistiť si miesto na nákladnom špinavom vlaku, ktorý privážal biedu ranených talianskych vojakov, vracajúcich sa až hen z Ruska a z Nemecka.[10]

— Musela to byť naozaj dobrodružná cesta! Najprv stovky kilometrov obaja skrčení v búdke brzdárov, potom stisnutí pri kanónoch a tankoch s nohami hompáľajúcimi až po zem. Zmorený hladom a horúčavou mladý Strmeň zaspával a bol v neustálom nebezpečenstve padnúť pod kolesá nákladného vlaku. Bol to boj na život a na smrť! A keď boli počas tuhého spánku okradnutí o kufrík s dokumentami, mohli právom so sv. Františkom ospevovať sestru Chudobu, ktorá ich neúnavne sprevádzala na ich utečeneckých cestách! Keď sa konečne z hustej tmy vynorili miriady svetiel večného Ríma, ich slovenské srdce veselšie zabúchalo. Nik ich však nečakal v tejto južnej, vášnivej a nebezpečnej noci. Otvorené priestranstvo pri Stazione Termini bolo pokryté spiacou chudobou. Aj Strmeň sa zakrútil do kabáta a tuho zaspal na kameni strážený verným priateľom.

---

9 Viď M. Šprinc a K. Strmeň, *Putovné piesne,* Scranton, Pa., USA, Obrana Press, Inc., 1950, s. 72.

10 Cfr. M. Šprinc, *K slobodným pobrežiam,* Scranton, pa., USA, Obrana Press, Inc., 1949, s. 164 a n.

— *Come dice?* pretrhol príval mojich myšlienok taliansky vrátnik. — Pravdepodobne som nevdojak nahlas poznamenal, že za oných tragických povojnových dní niektorí slovenskí študenti bývali aj kdesi v jaskyniach von z Ríma.

— To všetko však v dnešnom modernom Ríme zvučí akosi strašne ďaleko a nerealisticky.

Poďakujem sa mladému Talianovi za informácie a vychádzam na druhú stranu ulice. Postojím na chvíľku a dvíham zraky ešte raz tam hore, kde sa básnik Strmeň krčil na akejsi debne a prekladal Danteho a Shakespeara. Tam hore Šprinc, s určitou dávkou hrdosti staršieho brata v umení, obdivoval tú krehkú a priesvitnú siluetu, do ktorej iba chodila spávať veľká umelecká duša jedného z najnadanejších a najučenejších slovenských básnikov mladého pokolenia.[11]

Taliani sa museli dosť vynačudovať, ako sa tento mladý Slovák, v prvých mesiacoch pobytu v Ríme plynne vyjadroval danteovskou taliančinou, ktorá bola bohatá na staré tvary, už oddávna neužívané v modernej taliančine. V Ríme však Strmeň narazil na tvrdý život utečenca a jeho znalosti taliančiny sa voľky-nevoľky zaktivizovali a zmodernizovali. Prestal užívať staré tvary (ako napríklad 'fia') a na život a na smrť sa zaľúbil do rýchlej melodičnosti talianskeho jazyka. Objavil potom pri čítaní Danteho Božskej Komédie eufonickú rýchlosť (a či pomalosť) jeho verša, čo aj dôkladne využil vo svojom treťom prepracovaní Pekla, vydaného v Padove. Podarilo sa mu v ňom riešiť otázky rytmu v slovenskej poézii naozaj radikálne, a to na danteovskom základe, lebo nechcel, ako mi medzi iným napísal v jednom liste, aby slovenský Dante pochodoval z verša na verš ako germánske, poriadkumilovné husi.

— Sklopil som inštinktívne oči, keď sa zrazu lúče zapadajúceho slnka predrali cez husté vejáre vysokej palmy. Uberám sa pomaly domov cestou, ktorú sto ráz šliapali naši slovenskí básnici na ich výskumoch za umením Večného Ríma. Veď kde inde môže talentovaný básnik rýchlejšie obohatiť svojho nenásytného ducha, ak nie práve tu v Ríme! Každý kameň je tu história a

---

11 Viď M. Šprinc, *op. cit.*, s. 184.

umenie. Sama príroda so svojimi záplavami južného slnka ešte viac umocňuje výplody umenia, ktoré sa tu cez stáročia nahromadili akoby v začarovanej pokladnici, ktorej kľúče múzy potajomky prepožičiavajú iba svojim miláčkom, básnikom.

— Keď som vyšiel z električky pred bazilikou sv. Jána v Lateráne, horizont v pozadí chrámu už ružovel západom. Celé priečelie bolo úplne ponorené do tajomného šera. Iba na najvyššom zábradlí posledné paprsky slnka vzdávali hold majestátnej soche Krista a sv. Jána Krstiteľa, vyčarujúc nádherný kontrast s pološerom temnejúceho sa priečelia. Nevdojak som mávol rukou na pozdrav, tam smerom za oceán, kde poludňajšie slnko sa azda poihráva medzi veršami najmilšieho Strmeňovho Číňana, Tu Fu, «ktorý hovorí to, čo chcel povedať, a ja hovorím, čo povedal a čo mi hovorí. Je to dialóg sine fine. Nechce sa mi ho skončiť, ale aj to musí mať raz koniec».[12]

— Najkrajšie žičenia, teda, k šestdesiatke slovenského básnika Karola Strmeňa, ktorý sa na slobodnej americkej pôde dopracoval, a môže to s úprimným zadosťučinením o sebe povedať, na «literárnu pevnosť». — Ad multos annos!

Rím, 28. februára 1981

---

12 Z osobného listu Karola Strmeňa.

J. M. Kirschbaum:

Desať rokov činnosti SKS

Vydal Svetový kongres Slovákov,
Toronto, 1981. Strán 237. Tlačil Golla Graphics Inc.

V úvodnom slove »Desať rokov« predseda SKS, Štefan B. Roman poukazuje na okolnosti, za ktorých SKS vznikol pred desiatimi rokmi — v r. 1970 — po počiatočných ťažkostiach. O založení organizácie Svetového kongresu Slovákov potom sa rozpisuje autor knihy. Poukazuje na zástoj organizácií slovensko-amerických a potom prechodí na úlohu, ktorú mali exilné politické organizácie po roku 1948 na utvorení SKS. Vznik udalostí na Slovensku roku 1968 ale vyvolal ozvenu medzi Slovákmi v zahraničí. Takto potom 7. a 8. decembra 1968 v Toronte (Kanada) z iniciatívy Š. B. Romana bola zvolaná schôdza, kde zámery SOV-u a SNR v zahraničí sa zjednotili v hoteli King Edward, za prítomnosti Dr. Ferdinanda Ďurčanského, bývalého ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky, Jozefa Trubinského, Ľ. Jakubčíka a iných. Po tejto porade fraternalistické spolky v USA a v Kanade skontaktoval zostavovateľ tejto knihy. K ustanoveniu SKS došlo potom koncom roku 1969 a začiatkom 1970 v Gary, Indiana, v New Yorku a v Clevelande.

Prvý kongres SKS sa potom konal po prípravných prácach v New Yorku v dňoch 19. - 21. júna 1970 v hoteli Americana. Tam sa zišli dfelegáti Slovákov takmer z celého sveta, bolo ich 282 a registrovaných hosťov a pozorovateľov bolo do 150. Pri otváraní kongresu prehovoril o svojich skúsenostiach z konca I. svetovej vojny a z obdobia medzi I. a II. svetovou vojnou aj bývalý vyslanec v Paríži Dr. Štefan Osuský. Zakladajúce zhromaždenie

bolo zachytené na film ako aj na magnetofónový pás a tak zachované pre budúcnosť.

K definitívnemu ustanoveniu SKS - ako celosvetovej reprezentácii Slovákov v zahraničí a ako tlmočníka národných snáh po slobode a samostatnosti - došlo až v Toronte v dňoch 17. - 20. júna 1970. Vtedy sa konala aj vedecká konferencia »Slovensko v 19. a 20. storočí«, na ktorej sa zúčastnili profesori amerických a kanadských univerzít ako aj slovenskí kultúrni a vedeckí pracovníci.

Ďalej v prítomnej knihe sú prejavy predsedu Š. B. Romana o zmysle a historickom poslaní SKS (str. 35 - 42) a deklarácia. Nasleduje potom zoznam členov vedenia kongresu, zvolených na newyorskom zasadaní. Prejav »Slováci a slovenskosť« predsedu SKS, rezolúcie, zoznam slovenských organizácií vo svete ako aj novín,časopisov a vydavateľstiev a záverečná časť, ktorú zostavil podpredseda SKS J. M. Kirschbaum.

Obsahu a cieľov Generálneho zhromaždenia SKS dotýka sa zas pojednanie Rev. Dušana Tótha. On bol prvých desať rokov generálnym tajomníkom SKS a je ním aj naďalej. Kultúrnej činnosti kongresu za uplynulé roky sa týka úvaha a referát Dr. Imra Kružliaka a činnosťou kongresu na tlačovom poli počas uplynulej dekády sa zaoberá Dr. Jozef Staško. Zahraničnopolitickej činnosti SKS dotýka sa referát Dr. J. Mikuša, bývalého diplomatického zástupcu Slovenska v Taliansku a Španielsku a zahraničnopolitickej koncepcie SKS sa dotýka úvaha Dr. Eugena Löbla.

Jozef Šrámek výstižne referuje na nasledujúcich stranách (str. 153 - 173) o prvom festivale slovenskej mládeže vo Waldkraiburgu (Záp. Nemecko) v dňoch 4. - 10. augusta 1980. Referuje o festivale ako predseda komisie mládeže SKS. Táto kapitola končí Manifestom slovenskej mládeže, popisom dojmov účastníkov festivalu.

Prehľad zasadnutí generálnych zhromaždení SKS pod názvom »SKS a európski Slováci« podáva Dr. František Braxátor (na str. 173 - 203). Postupuje vo svojom prehľade od prvého kongresu až ku predposlednému po každej stránke.

Analýzou ideológie SKS v prejavoch Š. B. Romana sa zaoberá Ján Okáľ, terajší hlavný redaktor Bulletinu SKS a nakoniec zhrňuje pracovné zásady a poslanie organizácie do jasných

siedmych bodov. Priateľského nažívania obyvateľov Slovenska vo svojej úvahe dotkol sa Dr. Arvéd Grébert zo Švajčiarska. Ing. Imrich Zapletal z Austrálie dotýka sa života Slovákov na tomto kontinente najmä od 90. rokov minulého storočia. Nezvyčajnou príležitosťou mu bolo aj dokončenie stavby Slovenského domu v Adelaide po päťročnom úsilí, ako aj 5. kongres austrálskych Slovákov v roku 1980.

Celkove dielo »Desať rokov činnosti SKS« je hodnotným príspevkom do dejín zahraničných Slovákov a prejavom ich starostí o budúcnosť ich ujarmeného národa vo východnej Európe.

Michal Šramo

O knihe spisovateľky Zlaty Dônčovej »Divotvorný lekár z Rudna«

Pred pár rokmi (presnejšie r. 1972) vyšla na Slovenskú zaujímavá literárna práca pod názvom «Divotvorný lekár z Rudna». Autorke diela, Zlate Dônčovej, ide o románové spracovanie zabudnutej postavy z minulého storočia Fraňa Madvu, kňaza a ľudového lekára. Na pozadí kultúrnohistorických faktov Zlata Dônčová rozvíja fabulu románu, koncentrovanú na hlavnú postavu — na Fraňa Madvu.

Knižku s rozsahom okolo 120 strán vydali Mladé letá, slovenské vydavateľstvo kníh pre mládež v Bratislave, v roku 1972, v edícii Náš človek vo svete.[1] Spisovateľka Zlata Dônčová sa narodila r. 1905 v Nitrianskej Strede pri Topoľčanoch. Dlhé roky vyučovala ako učiteľka a neskôr pracovala ako redaktorka vo vydavateľstve «Tatran». Písala poéziu pre deti, ale umelecky sa viac presadila

1 V tejto edícii vyšli aj ďalšie pozoruhodné práce: M. Valehrachová, «Kúzelník spod Kahlenbergu»; V. Pelikán — J. Schmidt, «Tichý Ikaros»; I. Stodola, «Náš strýko Aurel»; J. Juríček, «Ľudovít Štúr»; M. Valehrachová, «Technik v reverende» (Jozef Murgaš), atď.

svojou historickou prózou,[2] ku ktorej patrí tiež prítomné dielo «Divotvorný lekár z Rudna».

Autorka sa predstavila slovenskej kultúrnej verejnosti pozoruhodným literárnohistorickým dielom. Nesporne obohatila slovenskú kultúru, a preto si zasluhuje tiež naše povšimnutie a záujem. Dielo ako také prispieva k prehĺbeniu slovenských národných dejín a má literárnohistorickú hodnotu. Autorke patrí uznanie za umelecké stvárnenie a výstižnú charakteristiku zabudnutej postavy slovenského kňaza-ľudomila Fraňa Madvu a jeho obdobia. Fraňo Madva žil ku koncu 17. storočia a v prvej polovici 18. storočia. (Narodil sa 14. septembra 1786 v Skalici, okr. Senica a zomrel šesťdesiatšesť ročný v Nitrianskych Sučanoch, okr. Prievidza.)

V osobe Madvu sa stretávame s chýrnym ľudovým lekárom svojho času. Na jeho meno naďabíme už napríklad v «slovenskej čítanke» Viliama Paulinyho Tótha, ktorá vyšla pred vyše sto rokmi a kde sa o Madvovi uvádza toto: «Kto nepočul o chýrečnom 'Rudňanskom kňazovi'? Kto nepočul o znamenitých liečbach jeho? Veru málo ľudí bude, ktorým nebolo by známe meno tej malej, chudobnej, no kroz Franka Madvu ďaleko široko preslávenej dedinky. Juhoslovania, požehnávajúc meno jeho, po dnes spomínajú 'popa rudnianskoga'. Ba i hen vo Viedni znajú veľa rozprávať 'vom Rudnoer Wunderdoktor', i v Debrecíne po dnes nezabudli 'a hires rudnoi papot'. Bol ale Franko Madva i skutočne zjav obzvláštny; a čo ešte, keby sa hneď od mladi celkovite bol oddal vede lekárskej? Bol by divy robil. Neprajníci naši odopierajú národu nášmu teraz často i schopnosť vyššieho vzdelania. Pane Bože! — koľko básnikov, maliarov, vedomcov, koľko talentov a géniov zahynulo už a dosiaľ hynie pod Tatrami, nikým nepoznaných, neodkrytých, neopatrovaných...»

Vo svojej rozsahom skromnej knižke si autorka, Zlata Dônčová, vzala za cieľ odkryť a priblížiť súčasnej slovenskej čitateľskej obci do zabudnutia upadnutú postavu ľudomila

---

2 Porov. «encyklopédia Slovenska» I. zv. A-D, Bratislava 1977, str. 562. R. 1979 vychádza autorke Dônčovej ďalší historický román pod názvom «Pani z Kamenného domu» (vydavateľstvo Tatran). A najnovšie vyšiel román o Pribinovi a Svätoplukovi pod názvom «Traja kniežací jazdci» (vydavateľstvo Mladé letá, 1980).

Madvu, pretože, ako sama poznamenáva v doslove, vie sa o Madvovi veľmi málo. Zo skromných stránok časopisov a novín a zborníkov sa predsa len dozvedáme čo-to o ňom. A práve niekoľko stránok archívneho materiálu a niekoľko záznamov v časopisoch, novinách a zborníkoch postačilo spisovateľke, aby stvárnila postavu tohto slovenského kňaza-ľudomila v ucelené literárne dielko, a tak odčinila národnú nevšímavosť a nevďačnosť. Autorka si právom ťažká v doslove, píšuc: «Čo všetko by boli iné národy vyťažili, aký kapitál vytĺkli z tohto mena. Zaráža nás, že pre Madvu neostalo miesto nielen v župnej monografii, ale ani v náučných slovníkoch.» A autorka má v mnohom pravdu. Nazreli sme do známych encyklopédií, ako *Ottův slovník naučný, Masarykův naučný slovník, Der Grosse Brockhaus, Enciklopedija Jugoslavije, Révai Nagy Lexikona,* ale nikde sa nezachytáva Madvovo meno. Na druhej strane sú tu predsa len niektoré lexikony, čo sa o ňom zmieňujú. Tak napríklad *Slovník naučný z minulého storočia* od Dr. Frant. Lad. Riegera uvádza všetky dôležité dáta a okolnosti z Madvovho života.[3] Aj novší rakúsky lexikon «Osterreichisches biographisches Lexikon» (V. Band) má heslo Madva Franz, v ktorom sa stručne zaznamenávajú najdôležitejšie údaje a na konci hesla sa pripája aj známa literatúra o Madvovi.[4] Pokladáme ďalej za prirodzené, že čúčasne vychádzajúca «Encyklopédia Slovenska», III. zväzok K-M, 1979, zaznačila v krátkosti účinkovanie Fraňa Madvu a podčiarkla jeho význam.

V spomenutom doslove Dônčovej knihy je aj časť fotokópie z časopisu severnej Nitry «Náš Kraj» z roku 1925 s článkom o Františkovi Madvovi. V článku sa vyzdvihuje jeho dvojaká

---

3 Porov. Díl pátý, Praha 1866, str. 23.

4 «Österreichisches biographisches Lexikon, V. Band, Wien 1972, str. 403. Heslo pre rakúsky lexikon vypracovala pracovníčka Slovenskej akadémie vied Mária Hrochová a uviedla túto literatúru: Nyitramegei Szemle 3, 1895, n. 32; Ľudové čítanie 2, 1956, s. 565...; Svet vedy 17, 1970, s. 336...; L. Arányi «Rudnó és lelkésze» (Rudno a jeho kňaz), 1848; Slovenský náučný slovník, zv. 2, 1932; Wurzbach, Biographisches Lexikon, 16, Wien 1867; Lad. Rieger, Slovník naučný; Ercé (C. Radványi), «Slovenská krv 1942, s. 305-306; Rizner 3, s. 132. — Túto literatúru M. Hrochovej o Fr. Madvovi môžeme ešte doplniť článkami z Katolíckych novín z 11. sept. 1968 a z 20. aug. 1972 a napokon z Duchovného pastiera z januára 1976.

profesia: kňaza a «divotvorného lekára». Popri vynikajúcich kňazských kvalitách Madva výborne ovládal aj lekárske tajomstvá. V článku sa o ňom píše: «Madva vynikal najmä v poznávaní nemocí. Diagnózu chorého vedel ustáliť takrečeno na vlas. V tomto javila sa veľká nadanosť, bystrosť Madvova. Nadovšetko, keď poznáme, že nemocní prichádzali k Madvovi zväčša už len vtedy, keď im nikde nebolo pomoci... Zbieral, skúmal liečivé zeliny, avšak vo svojej neukojiteľnej vedychtivosti počal študovať i lekárske diela, nadviazal priame styky s lekármi...» Sú to naozaj slová uznania zachytené perom z príležitosti storočnice Madvovej inštalácie za farára.

Z doslovu spisovateľky Dôncovej sa tiež dozvedáme, čo napísal o Madvovi súčasník Ľ. Hroboň: «Upozorňujeme vás na divy tropícího lekáře našeho Madvu, katolického kněze na Rudnem, v Trenčanské stolici, jemužto již tisíc a tisíc Slováků zdraví i život jest povinno. Onť je i horlivý Slovák...»

Skalica bola jeho rodiskom (14.9.1786), kde jeho otec Ondrej Madva bol mešťanom a čižmárskym majstrom. Najprv študoval v rodnej Skalici na gymnáziu. Bol v triede spolu s Jánom Hollým, neskorším významným básnikom literárneho klasicizmu a Bernolákovej školy.[5] S úspechom dokončil gymnázium v Nitre a roku 1805 vstúpil do nitrianskeho kňazského seminára. R. 1811 bol vysvätený za kňaza, načo začína kňazskú prácu ako kaplán v Trenčíne. Z Trenčína išiel za kaplána do Predmiera a odtiaľ do Nemšovej a nato do Trenčianskej Teplej za administrátora fary. Kňazské povinnosti, či už ako kaplán alebo neskôr ako samostatný farár, si Madva vzorne plnil. V prvom rade bol kňazom, «správcom božích tajomstiev», lekárom duší, kážuc Božie slovo, sláviac eucharistiu, vysluhujúc sväté sviatosti a sprostredkujúc tak božiu milosť, večný život zvereným dušiam. Je známe, že všade, kde Madva pôsobil, veriaci ľud si ho veľmi obľúbil, jednak pre jeho kázne, ale aj pre jeho dobrotu a láskavosť, pretože každému vyšiel v ústrety, nerobil nijaký rozdiel medzi bohatým a chudobným. No popri kňazskej práci, zameranej na duševné blaho človeka, Madva sa zaslúžil aj o telesné zdravie ľudí. Mal teda do činenia s celým človekom, lebo

5 O básnickom diele Jána Hollého p. Š. Krčméry, «Dejiny slovenskej literatúry» II.

sa staral tak o duševné potreby, ako aj o telesné zdravie slovenského ľudu. Vynikal svojím hlbokým sociálnym cítením. Madva sa stal populárnym ako ľudový lekár. Neúnavne zbieral liečivé rastliny a skúmal ich tajomstvá a vypracoval sa tak na znamenitého botanika a bylinkára. Dobre sa oboznámil s ľudovým liečením. S týmto oboznamovaním začal už ako chlapec v lekárni skalických milosrdných bratov a postupne si nadobúdal a doplňoval ďalším štúdiom znalosti a skúsenosti. Mal mimoriadny prirodzený dar a talent pre určovanie správnej diagnózy. Usilovným štúdiom si nadobudol široké vedomosti v lekárstve.

Významným miestom Madvovho pôsobenia sa stalo Nitrianske Rudno. Sem prišiel r. 1822 ako tridsaťročný za farára.[6] V Nitrianskom Rudne pôsobil 28 rokov, pričom pokračoval v štúdiu odbornej literatúry, vo výskume liečivých rastlín a v liečení chorých ľudí. Madvov chýr stále vzrastal a do Rudna sa schádzal blízky i vzdialený svet. Po 28-ročnom účinkovaní vyčerpaný a na srdce chorľavý Madva odchádza r. 1850 na odpočinok do Nitrianskych Sučian, kde po dvoch rokoch zomrel ako šesťdesiat-šesťročný.

František Madva žil v časoch, ktoré boli veľmi neprajné slovenskému ľudu. Sám poznal všetku núdzu a zlé časy a národnú porobu, v ktorej musel žiť náš slovenský národ vo vtedajšom Rakúsko-Uhorsku. Boli to roky poddanstva, keď Maďari utláčali všetky nemaďarské národnosti. Úplnú politickú moc a všetky výhody vlastnili iba Maďari. Na obranu potláčaných sa postavila hŕstka vzdelancov, ktorí sa nebojazlivo hlásili k slovenskému národu a bojovali za jeho práva. Jedinou oporou pri formovaní národného povedomia bola takto inteligencia, pochádzajúca z ľudu. Aj Fraňo Madva patril k nim po celý život, patril k národným buditeľom, čo mali záujem o ľud a jeho všestranné povznesenie. V 18. storočí proces národného uvedomovania bol veľmi ťažký pre slovenskú národnosť. V tom čase vynikajúca osobnosť Anton Bernolák sa pričinil o podchytenie a usmernenie

---

6 O Madvovom pôsobení v Rudne je stručná zmienka v «Albume literárnych pamiatok na Slovensku», ktorý zostavil P. Uhrín a ktorý vydala Matica Slovenská v Martine 1976. Na str. 276 sa uvádza: «V obci (rozumej Nitrianske Rudno) bol 28 rokov farárom botanik a ľudový lekár Fraňo Madva (v rokoch 1822-1850).

slovenského národného a duchovného života. Už v kňazských seminároch v Trnave a Bratislave sa Bernolák stáva vedúcou osobnosťou slovenských obrodných myšlienok v duchu osvietenstva. Bernolák evojím životným úsilím a prácou usmernil vývin slovenskej kultúry, literatúry a jazyka. Založil «Slovenské učené tovarišstvo», ktoré sa veľmi zaslúžilo o rozširovanie vzdelanosti v slovenskom jazyku a o vydávanie slovenskej literatúry.[7] V Slovenskom učenom tovarišstve sa slovenskí vzdelanci usilovali osvetou a národnou kultúrou zachraňovať národ v časoch maďarizácie. Madva vždy stál po boku slovenských národnostných úsilí spolu s poprednými slovenskými dejateľmi a postavil sa proti národnostnému útlaku. Bol členom «Tatrína». Tatrín bol spolok, založený v rokoch 1840-tych v Liptovskom Sv. Mikuláši, ktorému išlo o výchovu širokých vrstiev národa. Spolok bol vlastne predchodcom Matice Slovenskej. Medzi národovcami a členmi spolku Tatrína Fraňo Madva bol známy ako taký, čo nezaprel svoj slovenský pôvod. Svojou osobnou návštevou ho poctili aj niektorí významní národní buditelia, ako Janko Francisci, Ľudovít Štúr a Ctiboh Zoch. Keď bol Ľudovít Štúr na návšteve u Madvu, Madva mu povedal: «Vidíte, pán brat, my sme kolegovia! My oba nezdravý národ liečime: ja telesne, vy duchovne. No, Pán Boh nám obom pomáhaj!» O úprimnom rodoľubovi slovenského národa, o Madvovi, spisovateľ Viliam Pauliny-Tóth napísal tieto zaslúžené slová uznania: «Madva bol človek nesmierne bystroumný, pilný a pracovitý, pritom tichý, statočný a národu svojmu odjakživa úprimne oddaný.» Jeho zmýšľanie a práca v prospech slovenského ľudu vyslúžili mu meno panslάv. Madva pre svoje národné zmýšľanie (označené vtedajšou uhorskou vládou ako panslavistické) musel trpieť. Ako dobrý vlastenec a slovenský rodoľub uvítal revolučné meruôsme roky. V tom čase sa zásluhou štúrovskej generácie začal uvedomelý boj a agitácia za národné práva. Štúr, Hodža, Hurban a iní národovci povstali v boji za národné práva Slovákov. V týchto pohnutých revolučných rokoch 1848 Madva sa jednoznačne prikláňa na stranu povstalcov a vystavuje sa takto šikanovaniu a prenasledovaniu.

---

7 Porov. Katarína Habovštiaková, «Bernolákovo jazykovedné dielo», 1968.

Sedel začas aj v žalári. Politická situácia sa zhoršila a nastal prísny policajný režim. Proti Madvovi začali vystupovať aj vládne úrady, medzi nimi i budapeštianska Lekárska komora. Lekárska komora vyslala do Rudna profesora lekárskej fakulty peštianskej univerzity Arányiho, aby úradne vyšetril celý prípad okolo «zázračného lekára» Madvu. Výsledkom Arányiho návštevy bola kniha pod názvom «Rudnó és lelkésze»,[8] v ktorej chcel ukázať Madvu ako šarlatána, čo sa mu však nepošťastilo, pretože bol nakoniec nútený priznať Madvov zvláštny talent a mimoriadne lekárske vedomosti. Fakty ho prinútili priznať pravdu o Madvovi.

Spisovateľka Zlata Dônčová najviac vyťažila práve zo svedectva prof. Arányiho. Toto svedectvo jej poskytlo dostatok materiálu, ktorý vtesnala do rozprávačského deja a literárnou rečou vykreslila príťažlivú postavu našej národnej minulosti. Autorka knihy líči na niekoľkých stránkach Arányiho cestu do Rudna a jej celkový výsledok. Pútavou formou hovorí o tom, ako si Arányi zaznačoval všetko, čo videl a počul u Madvu: spôsob práce, vyšetrovanie pacientov a senzačné úspechy liečenia. Denne vyšetril celé desiatky ľudí, čo sa húfne hrnuli do Rudna. A vyliečil aj také prípady, ktoré lekári vyhlásili za nevyliečiteľné, čím prirodzene stúpla jeho popularita. Madva totižto dobre poznal silu liečivých bylín a využíval ju pri určovaní diagnózy a na liečenie. Z rastlín pripravoval bylinné čaje a masti. Preslávili ho tzv. rudnianske pilulky a prievidzské prášky. Neskôr Madva už len písal recepty a lieky mu pripravovali tri lekárne: prievidzská, topoľčianska a bánovská. Existujú aj kusé záznamy o tom, že Madva liečil tiež vodou. Spisovateľka poznamenáva, že ho nazývali slovenským Kneippom. Toto všetko nám sprístupnila Zlata Dônčová vo svojej knihe na podklade Arányiho svedectva.

Okrem prof. Arányiho autorka uvádza ešte dve svedectvá, čo slúžia Madvovi na chválu. Jedno svedectvo zanecháva maďarský vedec dr. József Szinnyei, riaditeľ Národného múzea, keď sa pochválne vyjadril o Madvovi vo svojich spomienkach. Roku 1844 ešte ako chlapec navštívil dr. Szinnyei Madvu v Nitrianskom Rudne, čo neskôr zaznamenal vo svojich spomienkach.

---

8 Kniha «Rudnó es lelkésze» (Rudno a jeho farár) vyšla v Pešti r. 1846.

Ďalšie svedectvo o Madvovi zachovali listy, ktoré napísal známy maďarský básnik Imre Madách svojej matke. Madách je autorom význačného básnického diela «Tragédia človeka».[9] I. Madách bol chorý človek. Na odporúčanie príbuzných sa dostáva na liečenie k Madvovi. V jednom liste píše o tom, akým spôsobom ho rudniansky «zázračný» lekár liečil. Po liečení sa básnikov stav značne zlepšil, aj keď sa už z choroby celkom nevyliečil.

A tak sa vlastne dozvedáme prostredníctvom knihy spisovateľky Dônčovej nemálo zaujímavých jednotlivostí a epizód zo života a diela Františka Madvu. Dônčovej román «Divotvorný lekár z Rudna» je umeleckým dielom, v ktorom s úspechom vykresľuje charakter a životné dielo slovenského rodoľuba Madvu. V tomto vidíme hlavný prínos a hodnotu prozaického diela Zlaty Dônčovej. Je tiež cenné, že autorka po kompozícii románovej časti Madvovho životného diela pripája ešte epický doslov, v ktorom dáva nahliadnuť do prameňov, z ktorých sýtila dejovú osnovu románu. Osemnásť kapitol literárneho diela obsahuje dômyseľne komponované a navzájom skĺbené epizódy. Dej knihy vychádza zo života patriarchálnej záhorskej rodiny Madvovcov, žijúcej v Skalici. Spisovateľka Dônčová starostlivo vykresľuje postavy a majstrovsky stvárňuje ľudské vzťahy a prostredie. Ukazuje ľudí žijúcich v harmónii so svojím okolím a prírodou. V historicky komponovanej románovej fabule sa spisovateľke podarilo pôsobivo zobraziť tak hlavnú postavu Fraňa Madvu, ako aj pridružené postavy v ich životných situáciách. Literárny realizmus, začierajúci do historickej tématiky z konca 18. a v prvej polovici 19. storočia, je veľmi presvedčivý. Pokiaľ ide o jazykovú a štylistickú stránku románu, možno povedať, že dielo má dobrú jazykovú úroveň. Autorka venovala jazykovej správnosti prejavu veľkú starostlivosť. Jazyk jej prózy je živý, pretože sa v románe dobre využilo bohatstvo výrazových prostriedkov, tak lexikálnych ako aj syntaktických.

Kniha spisovateľky Zlaty Dônčovej «Divotvorný lekár z Rudna» je kronikou života významného slovenského národovca a chýrneho ľudového lekára z prvej polovice 19. storočia.

---

9 Madáchovu básnickú zbierku «Tragédia človeka» do slovenčiny preložil básnik Hviezdoslav. P. Š. Krčméry, «Dejiny slovenskej literatúry» II, str. 217.

Autorka nám predstavila sympatickú postavu Madvu na jeho životnej púti, ako ho objavila na rozsahom nie početných stránkach v archívoch, brožúrach, časopisoch a novinách. Priblížila nám zapáleného kňaza a národovca, ktorý vykonal obrovské dielo pre uľahčenie osudu slovenského ľudu.

Na záver treba ešte podotknúť: dielo spisovateľky Zlaty Dônčovej má veľkú dokumentárnu hodnotu, znamená obohatenie slovenskej historicko-prozaickej tvorby a je významným prínosom pre slovenskú národnú kultúru. Táto kniha šíri vedomosť o našej národnej minulosti a upevňuje hrdosť na ňu. Autorka má teda zásluhu na záchrane kultúrneho odkazu slovenskej minulosti.

Dr. Štefan Vragaš

LYSY-2012.119